Dr . Tufan Gündüz

ANADOLU'DA TÜRKMEN AŞİRETLERİ

"Bozulus Türkmenleri 1540 - 1640"

bilge

Dr. Tufan GÜNDÜZ

ANADOLU'DA TÜRKMEN AŞİRETLERİ

-Bozulus Türkmenleri (1540-1640)-

bilge yayınları

bilge yayınları

ANADOLU'DA TÜRKMEN AŞİRETLERİ

-Bozulus Türkmenleri 1540-1640-

© Her Hakkı Saklıdır.

Dizgi - Grafik
Acar Organizasyon
0. 312. 425 61 88

Kapak
Fırat Mutlu

Kapak Resmi
"Türkmen Çadırları"
Henri De Couliboeuf De Blocqueville'nin
Türkmenler Arasında adlı seyahatnâmesinden

İsteme Adresleri
ECDÂD Yayım Pazarlama
Mithatpaşa cad. No: 46/10 Lades Han Alt Kat
Kızılay/ ANKARA
Tel-Fax: (0. 312) 435 27 83

*

BİRLEŞİK Kitabevi-Dağıtım
Bayındır Sok. Türk-İş Pasajı 10/6
Kızılay / ANKARA
Tel: (0. 312) 433 31 47

Birinci Baskı
Ekim - 1997

ISBN 975 - 96363 - 0 - 1

"Eşim Türkmen kızı Hamiyet Hanımefendi'ye..."

ÖNSÖZ

KISALTMALAR

KAYNAKLARA VE ARAŞTIRMALARA DAİR */9*

GİRİŞ/*17*

ANAYURT'TAN ANADOLU'YA

I. BÖLÜM */43*

BOZULUS TÜRKMENLERİ

II. BÖLÜM */107*

BOZULUS'UN İDARÎ YAPISI VE MALÎ MÜKELLEFİYETLERİ

III. BÖLÜM */137*

BOZULUS'UN YAYLAK VE KIŞLAK HAYATI

SONUÇ */163*

BİBLİYOGRAFYA/*167*

EKLER / *179*

DİZİN */189*

ÖNSÖZ

Bu araştırmada XVI. yüzyılda Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin en büyük konar-göçer teşekkülü olan Bozulus Türkmenleri incelenmektedir.

Araştırma, dar mânada Bozulus Türkmenleri'nin teşekkülünü, onların Orta Anadolu'ya geliş sebeplerini, Anadolu'nun doğusunda meydana gelen nüfus değişimini ortaya koymayı, geniş manada ise Bozulus'un iktisadî, idarî ve ictimaî yapısının incelenmesini amaçlamaktadır. Böylece, Bozulus misalinden hareketle konar-göçer teşekküllerin Osmanlı Devleti içindeki fonksiyonunun belirlenmesi düşünülmektedir.

Öte yandan, Bozulus aşiretlerinin Akkoyunlu Devleti'ni meydana getiren zümreler olması dolayısıyla, bu devletin yıkılmasından sonra Osmanlı hakimiyetine giren halkın, sosyal ve iktisadî gelişmesini göstermesi bakımından enteresan sonuçlar çıkacağı umulmaktadır.

Araştırmanın alanı, Bozulus'un ilk tahririnin yapıldığı 1540 yılından itibaren yüzyıllık bir dönem olarak sınırlandırılmıştır (1540-1640). Ancak, amaca ulaşmayı kolaylaştırmak için yer yer bu sınırlamanın dışına çıkılmıştır. Bu hususta gerek Akkoyunlu kaynakları gerekse zengin Osmanlı vesikaları geniş bir hareket imkânı vermiştir.

Bu çalışma giriş ve dört bölüm halinde tertip edilmiştir.

I. Bölüm'de Türkmenlerin Anadolu'ya gelişleri ana hatlarıyla ortaya konulmuştur. II. Bölüm'de Bozulus'un teşekkülü, Bozulus aşiretleri ve nüfus yapısı, III. Bölüm'de Bozulus'un iktisadî ve idarî yapısı ve nihayet IV. Bölüm'de aşiretlerin yaylak ve kışlak hayatları değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Arşiv vesikalarının tedarikinde **Başbakanlık Osmanlı Arşivi** görevlilerinin azamî yardımları oldu. Hocam **Prof. Dr. Kâzım Yaşar KOPRAMAN**'ın yönlendirmeleri ve değerlendirmeleri ve **Doç Dr. İlhan ŞAHİN**'in yapıcı tenkitleri bu çalışmanın tamamlanmasında büyük kolaylık sağladı. Dostum **Ersin Gülsoy**'un manevi desteğini ise belirtmeden geçemeyeceğim. Bu vesile ile kendilerine şükranlarımı ifade ediyorum.

Dr. Tufan GÜNDÜZ
Ankara, 1997

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
AŞS	Ankara Şer'iyye Sicilleri
ATA	Ahmet Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri* (İstanbul, 1988)
bkz.	bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	cild
D. BŞM	Divan-ı Hümayun Baş Muhasebe Defterleri
DİYARBEKRİYYE	Ebu Bekir Tihrani, *Kitab-ı Diyarbekriyye (Ankara, 1983)*
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DTCFD	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
H.	Hicrî
KANUNLAR	Ö.L. Barkan, *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları. I. Kanunlar,* (İstanbul 1943)
KANUNNAMELER	A. Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri I-VIII.* (İstanbul 1990-1995)
İA	İslâm Ansiklopedisi
İFM	İktisat Fakültesi Mecmuası
KAŞS	Kayseri Şer'iyye Sicilleri
KK	Kâmil Kepeci Tasnifi
KŞS	Konya Şer'iyye Sicilleri
M.	Miladî
MAD	Maliyeden Müdevver Defterler
MD	Mühimme Defterleri
MARAŞ	Refet Yinanç-M. Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri, (1563), c. I II,* (Ankara 1988)
nu	numara
ÖZDEĞER	H. Özdeğer, Halep Bölgesi Türkmenleri, *Türk İktisat Tarihi Yıllığı* (İstanbul 1986.)
s.	sahife
ŞAHİN	İlhan Şahin, *Yeni İl Kazası ve Yeni İl Türkmenleri* (Basılmamış Doktora Tezi) (İstanbul 1980)
TD	Tahrir Defteri
T D	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi
TED	Tarih Enstitüsü Dergisi
TKA	Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime Arşivi
yay.	yayınlayan

KAYNAKLARA VE ARAŞTIRMALARA DAİR

Yayınlanmamış Resmî Vesikalar

Osmanlı tarihlerindeki Türkmenler hakkındaki bilginin az olmasının, konar-göçerler hususunda yapılacak çalışmaların en büyük müşkilatı gibi görünmesine rağmen, resmî vesikaların bolluğu bu meselenin halline geniş ölçüde imkan sağlamaktadır. Vesikalar, mâlî ve asayiş meseleleri üzerinde yoğunlaşmakla beraber Türkmenlerin ictimaî hayatlarının genel bir çerçevesini çizmeyi de mümkün kılmaktadır. Resmî vesikalar, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (İstanbul), Topkapı Sarayı Arşivi* (İstanbul), *Milli Kütüphane Arşivi* (Ankara) ve *Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivinde* (Ankara) bulunmaktadır.

Tahrir Defterleri

Yavuz Sultan Selim, Mısır seferinden döndükten sonra Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da tahrir yapılmasını emretmiştir[1]. Bu emir üzerine gerçekleştirildiği anlaşılan *998* numaralı tahrir defterinde Bozulus'a ait ilk kayıt bulunmaktadır[2]. Ancak Bozulus'un ilk tahriri 1540 tarihinde yapılmıştır. *Tahrir emini Musâ* tarafından yapıldığı

1 Ahmed b. Lütfullah Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-Ahbâr*, c. III, (İstanbul, 1285), s. 469.
2 TD 998, s. 201

anlaşılan ve *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, tahrir defterleri tasnifinde *200* numarada kayıtlı bulunan bu defterdeki bilgiler esasında Diyarbekir bölgesinde bahsedilen tarihte yapılan tahririn bir parçası olup, tahrir defterinin *915-1007* numaralı sahifeleri arasında bulunmaktadır. Bozulus'a sonradan ilhak olunan *Dulkadir Türkmenleri'ne* mensup bazı aşiretlere dair bilgiler bu defterin 967-1006 sahifelerin de yer almaktadır.

200 numaralı tahrir defterinde Bozulus aşiretleri ile ilgili bölümün başına *Bozulus Kanunnâmesi* konulmuştur. Önce, Ö. L. Barkan (1943), daha sonra A. Akgündüz (1992) tarafından yayınlanan bu Kanunnâme'de, Bozulus'un nizam verilmeden önceki halleri izah edildikten sonra, kendileri için tayin edilen hukukî düzenlemeler ortaya konulmuştur. Bahsedilen kanunnâme konar-göçer hayatı ortaya koyması bakımından da son derece kıymetli bilgiler ihtiva etmektedir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi' nde tahrir defterleri tasnifinde *561* numara ile kayıtlı bulunan ve tarihsiz olduğu için II. Selim dönemine ait olduğu tahmin edilen tahrir defterinin *(TD 561)* giriş kısmında Kanunî Sultan Süleyman devrinde Bozulus'un tahririni yapan Musa tarafından gereğinden fazla kethüda tayin edilip, bunlara muafiyetler verildiği için mal-ı mirîye zarar geldiği bildirilmekte; tahririn bu hususun düzeltilmesi için yapıldığı, 150 kişi olan kethüdaların 63'ünün tezkirelerinin iptal edildiği, 93 kethüdanın yeniden tayin edildiği açıklanmaktadır. Bununla birlikte kethüda sayısındaki tutarsızlık derhal göze çarpmaktadır. Bu husus eğer tahrir emininin dalgınlığının bir sonucu değilse, bazı kişilerin kethüdalık görevine ilk defa tayin edilmiş olabileceği ile ilgili olmalıdır. Öte yandan *TD 561* numaralı defter özellikle kethüdaların sayısını ve muafiyetlerini yeniden belirlemek amacını güttüğünden, aşiretlerin sahip oldukları koyun ve develerin sayısı hakkında herhangi bir bilgiyi ihtiva etmemektedir.

Urfa kazasının tahririni ihtiva eden ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde *TD 965* numarada kayıtlı bulunan tahrir defterinden Bozulus aşiretlerinin kurduğu köyleri ve yerleşim yerlerini tesbit

etmek mümkün olabilmektedir. Çünkü, tahrir yapılırken, Bozulus aşiretlerine mensup kişilerce kurulan köyler için ya aşiretin adı açıkça belirtilmiş ya da sadece *"Bozulus"* kaydı düşülmüştür. Defterin bir sureti *TD 362* numarada kayıtlıdır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde hazırlanmış olan katalogdaki tarihlendirmede *TD 965* numaralı defter için *"Tarihsiz"* ibaresi bulunurken, *TD 362'* nin H. 973 M. 1566 tarihli olduğu görülmektedir. Bu husus her halde, tasnif esnasında gözden kaçmış olmalıdır. Bu defterin bir sureti de Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'nde *151* numarada kayıtlıdır.

Öte yandan, Diyarbekir, Urfa ve Birecik'e ait diğer tahrir defterlerinde Bozulus'un yerleşme yerlerini; Dulkadir, Haleb ve Bozok'a ait tahrirlerde ise Bozulus'u meydana getiren aşiretlerin akrabalarını tesbit etmek mümkün olabilmektedir.

Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra H. 1064/ M.1653 tarihinde yapılan bir tahrir parçası da Maliyeden Müdevver Defterler tasnifinde *3739* numarada kayıtlıdır. Bu defterin bir sureti de aynı tasnifte *3741* numarada bulunmaktadır. Burada aşiretlerin nüfus durumu ile deve ve koyun sayıları belirtilmiştir. Bu tahrir, Bozulus Türkmenleri'nde meydana gelen büyük ihtilalden sonra yapılmış olmasına rağmen, onların hukukî nizâmı ve vergileri ile ilgili her hangi bir bilgiye yer verilmemiştir.

XVIII. yüzyılda fakir düşen veya halinden şikayetçi olan aşiretlerin vergi miktarını tahammüllerine göre yeniden düzenlemek amacı ile lokal tahrirlerin yapıldığı da tesbit edilmektedir.

Ahkâm Kayıtları

Bozulus'un XVII. yüzyılın başlarına kadar Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bulunduğu süre içinde muhtemelen, merkezî hükümetin müdahalesini gerektiren olayların azlığı sebebiyle, bahsedilen dönemde bunlara ait kayıtlara çok az tesadüf edilmiştir. Buna mukabil, Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesi ve burada yeniden Ankara, Aydın, Keskin, Vilayet-i Rum ve Karaman bölgelerine dağılmasından sonra merkezî hükümetin bunlarla ilgili hükümlerinde belirgin bir artış gözlenmektedir. Bu husus, onların adı geçen

bölgelerde huzursuzluklara sebep olmalarının yanı sıra, sıklıkla mahallî veya resmî idareciler tarafından bilhassa vergi tahsili esnasında rahatsız edilmeleri ile ilgili olmalıdır.

Bozulus ile ilgili kayıtlar, *Maliyeden Müdevver Defterler (MAD), Kamil Kepeci Tasnifi (KK), Divan-ı Hümayun Mühimme Defterleri (MD), Atik Şikayet Ahkâm Defterleri* gibi tasniflerde dağınık olarak bulunmaktadır.

Bozulus ile ilgili ahkâmın bir kaçı *KK 2311* numaralı ve H. 1111/M.1699 tarihli *Bozulus Defteri*'nde toplanmış, defterin bir bölümüne bu yılda yapılan kethüda tayinleri kaydedilip sonuna ise Ankara sâkini Bozulus Türkmenleri'ne ait küçük bir tahrir eklenmiştir.

(Bozulus aşiretlerinin Rakka'ya iskânı ve iskân mahallerini terk etmeleri hususunda *MD 115-135* numaralar arasında, *MAD 8458, MAD 701, MAD 10277, MAD 9956 ve MAD 9909* numaralı defterlerde kayıtlar bulunmaktadır. Bunlardan *MAD 8458, 9956 ve 701* numaralı defterler hassaten aşiretlerin iskânı ile ilgili ahkâma ayrılmıştır.)

Şer'iyye Sicilleri

Diyarbekir ve Urfa'ya ait şer'iyye sicillerinin önemli bir bölümünün günümüze kadar intikal etmemiş olması ve en erken tarihli defterin H.1065/M.1654 tarihli *(Diyarbekir Şer'iyye Sicilli no: 316)* olması dolayısıyla, Bozulus'un Güneydoğu Anadolu'daki hayatını sicillerden takip etmek mümkün olmamaktadır. Bozulus' un Orta ve Batı Anadolu'ya dağılmasından sonra, Ankara, Karaman, Konya, Manisa, Afyon ve Balıkesir şerriye sicillerinde onlara ait belgelere tesadüf edilmektedir. Bu defterlerde merkezî hükümetin gönderdiği hüküm suretlerinin yanısıra, aşiret mensupları arasında vukubulan ve mahkemeye intikal eden davalar ile ilgili kayıtlar da bulunmaktadır.

Gazintep **Şer'iyye Sicilleri'nde** *(GŞS)* ise bilhassa, aşiretlerin Rakka bölgesine iskânı çalışmaları ile iskân mahallini terk eden aşiretlerin geri döndürülme çabalarını takip etmek mümkündür.

Müteferrik Vesikalar

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde (BOA), Cevdet Tasnifi (Maliye, Adliye, Dahiliye, Zaptiye), İbnü' l -Emin Tasnifi, Divan-ı Hümâyûn Baş Muhasebe (D-BŞM) defterleri ile Divan-ı Hümâyûn Baş Muhasebe -Dosya (D-BŞM Dosya) tasniflerinde dağınık olarak Bozulus Türkmenleri ile ilgili kayıtlar bulunmakta olup daha çok malî ve adlî konuları ihtiva etmektedir.

Yayınlanmış Vesikalar

Merhum Ahmed Refik'in *Anadolu'da Türk Aşiretleri* (İstanbul, 1989) adlı eseri Divan-ı Hümâyûn Mühimme Defterleri'ndeki Türkmen aşiretleri ile ilgili kayıtlardan yapılan derleme neticesinde bir araya getirilen belgeleri ihtiva etmektedir. Burada, belgeler kronolojik olarak sıralanmış ancak, muhteva veya konu bakımından her hangi bir tasnif yapılmamıştır. Kâmil Su; *Balıkesir'de Yörük ve Türkmenler* (İstanbul 1938) adlı eserinde Balıkesir Şerriye Sicilleri'ndeki kayıtlardan yararlanmış ancak bu müellif de konu veya muhteva tasnifine gitmemiştir. Manisa Şer'iyye Sicilleri'ndeki kayıtlardan Çağatay Uluçay'ın derlediği *XVII. Asırda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri* (İstanbul 1944) ve *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri* (İstanbul 1955) adlı eserlerindeki kayıtlar ise daha çok Saruhan' da meydana gelen eşkiyalık olayları ile ilgili olup, bunlar arasında Bozulus aşiretlerinden bazılarına ait bilgiler de bulunmaktadır.

Ömer L. Barkan'ın, *XV. ve XVI. Asırda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, I, Kanunlar* (İstanbul 1943) adlı eserinde tahrir defterlerindeki kanunname suretlerine yer verilmiş ve bu arada *Bozulus Kanunnâmesi* de yayınlanmıştır (s. 140-141). Osmanlı kanunnâmelerini külliyat halinde bir araya toplayan A. Akgündüz'ün *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri c. I-IX* (İstanbul 1990-1996) adlı eseri ise daha kapsamlıdır. Bu eserin III. cildinde *Hasan Padişah Kanunları*[3], (s.

3 Hasan Padişah kanunları daha önce Ö. L. Barkan tarafından yayınlanmıştır. bkz. Ö.L. Barkan, Osmanlı Devrinde Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan Bey'e Ait Kanunlar, *Türk Tarih Vesikaları Dergisi*, c. I, sayı 2, (Ankara 1971), s. 91-106; c. II, sayı 3, s. 184-197

220-300), V. cildinde ise *Bozulus Kanunnâmesi* (s. 460-463) yer almaktadır. Kanunnâmelerde, konar-göçerler hakkında müteferrik ancak mufassal bilgiler bulunmaktadır.

R. Yinanç ve M. Elibüyük'ün yayınladığı *Maraş Tahrir Defteri I-II* (Ankara 1988) adlı eserdeki kayıtlar sayesinde, Dulkadir iline mensup Bozulus içinde yer alan aşiretlerin akrabalarını tesbit etmek mümkün olabilmektedir.

Tarihler

Osmanlı tarihlerinde, mensup olunan boy, ulus veya etnik kimlik yerine, kişilerin ön plâna çıkması, devlet hizmetindeki Türkmen beylerinin mensup bulundukları aşiretlerin tesbitine imkan tanımadığı gibi, büyük siyasî olayların etrafında odaklanan tarih yazıcılığı, konar-göçer Türkmen topluluklarının içtimaî vaziyeti ve yaylak-kışlak hayatları boyunca meydana getirdikleri olaylar hakkında da kayda değer bilgiler vermemektedir. Osmanlı tarihleri, Türkmenleri ya isyanlar vâki olduğu zaman veyahud Akkoyunlu ve Safevî Devleti ile Osmanlı Devleti'nin mücadeleleri esnasında anmakta, Safevî Devleti hizmetindeki Türkmenler için ise sıklıkla *"Kızılbaş"* tabirini kullanmaktadır. Bundan dolayı, Türkmenler, tarihlere, daha çok sosyal ve iktisadî düzeni tehdid eden düşman unsurlar gibi yansımıştır. Bununla birlikte, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu esnasında Osmanoğullarının ataları, konar-göçer Türkmenler olarak tavsif edilmesi Türkmenliğin yerinilecek bir husus olmadığı, bilakis yerleşik hayatın temsilcileri tarafından da övünülecek bir özellik olarak mütalaa edildiği anlaşılmaktadır.

Bozulus Türkmenleri, Akkoyunlu Devleti'ni teşkil eden asıl unsur olmakla, bu teşekküldeki aşiretler hakkında ilk bilgilere Akkoyunlu tarihinin birinci kaynağı olan *Kitab-ı Diyarbekriyye'* de tesadüf edilmektedir. Eser, vaktiyle Irak'ta bulunmuş, müstensah nüshası F. Sümer ve N. Lugal tarafından indeksli olarak 1964 de neşredilmiştir[4]. Kitab-ı. Diyarbekriyye, Akkoyunlu Devleti'nin kuruluşundan, Uzun Hasan Bey devrinin (1453-1478) sonlarına kadar olan olayları ihtiva

4 Ebu Bekir-i Tihrani, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, C. I-II, yay, Necati Lugal - Faruk Sümer, (Ankara, 1993)

etmektedir. Burada, bilhassa Pürnek, Musullu, Hamza Hacılu, Avşar gibi nüfus itibariyle kalabalık aşiretler hakkında dağınık bilgiler bulunmaktadır. *Kitab-ı Diyarbekriyye*'nin devamı niteliğinde olan ve Akkoyunluların son dönemleri ile Safevîlerin ilk dönemlerini anlatan Hasan-ı Rumlu'nun *Ahsenü't -Tevarih'i*[5] ile Sultan Yakub döneminin tarihi (1478-1490) olan Fazlullah b. Ruzbihan'ın *Tarih-i Alem-i Ara-yı Emini*[6] adlı eseri de keza aşiretlerden siyasî rolleri dolayısıyla bahsetmektedir.

Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletlerinin temelde Türkmen aşiretlerine dayanması ve bu devletlerin siyasî, hayatında boy ve oymakların müessir bir rol oynaması, bu devirde yazılan tarihlere de yansımaktadır. Siyasî rolleri itibariyle ön plana çıkan şahısların mensup bulundukları kabileler, onların adları ile birlikte anılmakta ve böylece aşiretlerin devlet içindeki fonksiyonunu tesbit etmek mümkün olmaktadır. Bu durum Safevî tarihleri için de varittir. İskender Beğ-i Türkmen'in kaleme aldığı Tarih-i Alem Ara-yı Abbasi'de[7] Safevî Devleti'nin hizmetindeki Akkoyunlu aşiretlerini tesbit etmenin mümkün olması da bunun bir neticesidir. Keza, Şerefhan'ın *Şerefname*'si[8] hem Akkoyunlu, hem de Safevî Devleti'nin hizmetindeki Türkmenlerin takibini kolaylaştırmaktadır.

Araştırmalar

Bozulus Türkmenleri ile ilgili ilk ve tek neşriyat merhum F. Demirtaş (Sümer)'in "Bozulus Hakkında" (Ankara 1949) adlı makalesidir. Burada TD 200'e dayanarak Bozulus'un kavmi menşei, içtimaî durumu ve cemaat yapısı ortaya konularak genel bir çerçeve çizilmiş, makalenin sonuna da *TD 200* de yer alan Bozulus aşiretlerinin listesi eklenmiştir.

---

5 Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't- Tevârih*, yay, C. N. SEDDON (Baroda, 1938)

6 Fazlullah b. Ruzbihan, *Tarih-i Alem Ara-yı Emini*, Fatih kütüphânesi no: 4431 (İngilizce tercümesi V. Minorsky, *Persia in A.D. 1478-1490*, London 1957)

7 İskerder Beğ-i Türkmen, *Tarih-i Alem Ara-yı Abbasi* (Basılmamış Türkçe tercümesi Türk Tarih Kurumu Kütüphânesi, Ter 51, A, B, C, Ç,)

8 Şeref Han, *Şerefnâme c.I - II*, Arapça'dan çeviren Mehmed Emin Bozarslan. (İstanbul 1971), Bu eserin bir başka çevirisi de Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi Tercümeler bölümünde bulunmaktadır.

J. Woods' un *The Aqqoyunlu, Clan, Confedereation and Empire* (Minneapolis 1976) adlı çalışmasında Akkoyunlu Devleti'nin tarihi geniş bir perspektifte ele alınmış, eserin sonundaki ekler bölümünde ise Akkoyunlu boylar birliğini (konfederasyonunu) meydana getiren aşiretlerin siyasî rolleri anahatlarıyla ortaya konulmuştur. Bu eser *"Akkoyunlular"* adı ile Türkçe'ye tercüme edilmiştir. [9]

R. Yinanç'ın Dulkadir Beyliği (Ankara 1989) adlı eseri Dulkadir iline mensup bazı aşiretlerin Dulkadir Beyliği içindeki siyasî veya askerî rollerini tesbite imkan tanımaktadır.

C. Orhonlu'un *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı* (İstanbul 1987) ve Y. Halaçoğlu'nun *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyasetî ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi* (Ankara 1988) adlı eserlerinde Bozulus aşiretleri arasında erken devirlerde iskâna tâbi tutulanları takip etmek mümkün olmaktadır.

Cevdet Türkay'ın Osmanlı arşiv vesikalarından istifade etmek suretiyle hazırladığı bilinen *"Başbakanrlık Arşiv belgelerine göre Osmanlı İmparatorluğu'nda ,Oymak, Aşiret ve Cemaatler* (İstanbul, 1979) adlı eseri de konar-göçerlere ait önemli bir envanter niteliği taşımaktadır.

---

9 E. John WOODS; *300 Yıllık Türk İmparatorluğu AKKOYUNLULAR*, Türkçeye çeviren: Sibel Özbudun, (Istanbul 1993)

GİRİŞ

Oğuz ili, köçip, çeküp yürümedik
yol bar mu?
Üyün (Evin) tutup, oturmadık
yurt bar mu?
Atasözü

ANAYURT'TAN ANADOLU'YA

Türkmen Adı

Anadolu'dan başka Türkmenistan, Azerbaycan, Irak, İran, Suriye, Afganistan ve Balkanlardaki Türklerin ataları olan Türkmenlerin kavmî menşei hususunda ortaya konulan görüşler, meseleyi henüz tam olarak çözüme kavuşturamamıştır.[1]

İslam coğrafyası Makdisi'ye göre[2], İsficab'ın kuzeydoğusunda bulunan Ordu şehrinin sâkinleri olan Türkmenlerin İslamiyeti seçen ilk Türk zümresi olduğu kuvvetle muhtemeldir[3] Çinlilerin de adları bilindiği gibi Türkmenlerin[4], Karlukların hakimiyet sahaları içinde oturuyor olmaları yüzünden, Karluklardan bir zümre olabileceği[5] veya Göktürk hakimiyeti sona erdikten sonra Uygur ve Oğuz baskısı yüzünden "Göktürk" terimini kullanmayan Karlukların "Türkmen" adını kullandıkları[6] ileri sürülmekte ise de bu görüşler Kaşgarlı Mahmud tarafından teyid olunmamaktadır. O, *"Karluklar", Türkmenlerden bir bölüktür[7]" " Bunlar (Karluklar) Türkmenlerden*

---

1 Bu hususlaki görüşlerin değerlendirilmesi için bakınız; İbrahim Kafesoğlu, Türkmen Adı, Manası ve Mahiyeti, *Jean Deny Armağanı* (Ankara 1958) Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları*, (Ankara 1980)

2 Ramazan Şeşen, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri* (Ankara 1985), s. 253; W.V. Barthold, *Türmen Kavminin Tarihine Ait Monografi* (Ocerk İstorii Türkmenskogo Narado Türkmeniya Külliyatı, c. I, Leningrad 1928' den Türkçeye tercüme eden Abdülkadir İnan) Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi Tercümeler Bölümü. s. 3; A. Z. Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş.*, (İstanbul 1981), s. 4

3 Osman Turan, İslamiyet ve Türkler (İstanbul 1980), s. 37

4 V. V. Barthold, *A.g.e*, s. 3; Z. V. Togan, *A.g.e*, s. 212

5 F. Sümer, *Oğuzlar*, s. 29

6 İ. Kafesoğlu, Aynı makale, s. 131

7 Kaşgarlı Mahmud, *Divanu Lügati't- Türk*, Çeviren Besim Atalay (Ankara 1985), c. III, s. 351

Bir boydur[8]*"* , *"Karluk göçebe Türklerden bir bölüğün adıdır. Oğuzlardan ayrıdırlar. Oğuzlar gibi Türkmendirler*[9]*"* diyerek, Karlukları Türkmenlerin bir kolu saymaktadır. Bunun yanısıra, Kaşgarlı Mahmud her ne kadar Karluklar için *"bölük"* veya *"boy"* diye bahsediyorsa da, onları listesini verdiği 22 Oğuz boyu arasında saymamıştır. Kaşgarlı'nın onları Oğuzlardan ayrı sayması; aralarında lehçe bakımından bir ayrılığın olmasından kaynaklanmış olabilir. *"Oğuzlar gibi Türkmen"* oldukları şeklindeki ifade ise kan kardeşliğinden ziyade yaşama tarzındaki benzerliği, belki de konar-göçerliği ortaya koymaktadır. Efsaneye göre Oğuz Kağan'ın isim verdiği dört kabileden biri de Karluklar idi. Ebu'l-Gazi'ye göre, Kün Han'ın küçük kardeşlerine ve oğullarına yemek vermesi esnasında Karluklar, çadırın dışında Iğdır ve Büğdüz'ün atlarını tutmakla meşgul idi[10]. Muhtemelen, Karluklar, Oğuzlar'ın yakın akrabaları idi ve bir müddet Türkmenler ile birlikte yaşamışlardı. Bunlar gibi, 24 Oğuz (Türkmen) teşekkülü içinde iki boyu meydana getiren Halaçlar da Türkmenler'den ayrılmışlardı[11].

Kaşgarlı Mahmud, esasında Türkmen adını Oğuzlara vermektedir. Onun *"Oğuzlar bir Türk boyudur. Oğuzlar Türkmendirler. Bunlar 22 bölüktür*[12]*. İki boy olan Halaçlar bunlardan ayrılmışlardır*[13]" şeklindeki ifadesi Oğuz-Türkmen aynilığini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Zaten bu hususta bir şüphe de bulunmamaktadır.

Türkmenlerin İslâmiyeti kabul eden Türk zümrelerinin öncüleri olmaları yüzünden bunlara yakın oturan ve İslamiyeti benimseyen Oğuzlara da *"Türkmen oldu*[14]" denilmekte idi. Bunlar, Müslümanlar arasına girerek her halde Arapça veya Farsça öğrendiklerinden,

---

8 *Aynı eser*, c. III, s. 351
9 *Aynı eser*, c. I, s. 473
10 Ebu'l-Gazi Bahadır Han, *Secere-i Terakime, (Türkmenlerin Soykütüğü)*, Hazırlayan: Zuhal Kargı Ölmez, (Ankara 1996), s. 246. B. Ögel, *Türk Mitolojisi I*, (Ankara 1971), s. 173-175
11 Kaşgarlı Mahmud, *Divan*, c. III. s. 415
12 *Aynı eser*, c. I. s. 55
13 *Aynı eser*, c. III. s. 415
14 R. Şeşen, *Türkler ve Türk Ülkeleri*, s. 198.

Müslüman tüccarlar ile Oğuzlar arasında tercümanlık yapıyorlardı[15]. Yine Müslüman tüccarlarla yakın ilişkileri sebebiyle giyim ve kuşamları da diğer Türk zümrelerinden farklı olduğu öne sürülmüştür[16]. Ebu'l-Gazi'ye göre fizikî görünüş olarak da Maveraünnehir ve başka yerlerdeki kardeşlerine benzemiyorlardı[17].

Kaşgarlı, Türkmen adının onlara *"Zülkarneyn"* tarafından *"Türk-Mânend"* (Türke benzeyen) şeklinde verildiğini kaydediyorsa da[18], İslâm dünyasında İslâma giren Türk zümrelerine *"Türk-mânend"* denildiği ve buradan *"Türk-men"* adının türediği şeklindeki izah tarzı daha çok kabul görmüştür. Ebu'l-Gazi, bu adın Farslar tarafından verildiğini, fakat cahil halkın *"manend"* kelimesini telaffuz edememesi yüzünden *"Türk-men"* şekline dönüştüğünü bildirmektedir[19]. Ayrıca bu adın *"Türk-i iman"* kelimelerinin birleşmesi ile türetildiği ve *"imanlı Türk"* manasına geldiği de bazı tarihçiler tarafından kaydedilmiştir[20]. Fakat, bu tür izahlar güvenilir olmaktan oldukça uzaktır. Ancak, dikkati çeken bir husus gerek Kaşgarlı'da gerekse İslâm kaynaklarında, adı geçen kavmin ısrarla "Türk"e benzetilmesidir. Bu durum, Türkmenlerin Göktürkleri meydana getiren On-ok unsurlarından birinin bakiyesi veya akrabası mı? sorusunu akla getirmektedir.

Netice olarak, Türkmen adı X. yüzyılda Ordu şehrinde oturan küçük bir topluluğun adı iken, belki de müslüman komşularının kendilerine verdikleri tarihî rol sayesinde; XI. yüzyılda Karluk, Halaç ve Oğuzlar'ı da içine alan siyasî bir terim olmaya başladı. Ancak Karluklar ve Halaçlar erken devirlerde bu birlikten ayrıldılar. Bu yüzden Türkmen adı sadece Oğuzlar'a verildi. Kaşgarlı Mahmud XI. yüzyılda sadece Oğuz boylarından meydana gelen Türkmen teşekküllerini kaydetmekte, hatta onların da kendi

---

15 *Aynı eser*, s. 198
16 V. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, (Ankara 1975), s. 102
17 Ebu'l-Gazi Bahadır Han, *A.g.e.*, s. 57,58.
18 Kaşgarlı Mahmud, *Divan*, c. III, s. 415.
19 Ebu'l-Gazi Bahadır Han, *A.g.e.*, s. 251
20 Neşri, *Kitab-ı Cihannüma*, yayınlayanlar: F. Sümer- N. Lugal (Ankara 1949) c. I, s. 17; İbn-i Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Türkçeye tercüme: Mehmed Keskin (İstanbul, 1995), c. XII. s. 138

içlerinde *"dedelerinin isimlerini alan"* irili ufaklı oymaklara ayrıldığını bildirmektedir[21]. Öte yandan Oğuzların, XIII. yüzyıla kadar kendilerini Türkmen diye isimlendirmemeleri her halde konar-göçer - yerleşik farkından kaynaklanıyordu ve Türkmenler konar-göçer hayatı temsil ediyordu.

Selçuklu Devleti ve Türkmenler

Türkmenlerin, Türk ve İslâm dünyasında önemli bir mevki işgal etmeleri Selçuklu Devleti'nin kurulması ile olmuştur.

Ananeye göre, Selçuklu Devleti'nin kurucularının atası olan Selçuk SubaşıOğuzların Kınık boyundandı [22]. Bununla birlikte O, Oğuz Yabgusu'nun yanından ayrılarak İslâm beldelerine yakın olan Cend şehrine geldiğinde maiyetinde her halde sadece Kınık boyuna mensup olanlar bulunmuyordu. Çünkü Selçuk, *"Subaşı"*, ünvanından da anlaşıldığı gibi Oğuz Yabgusu'nun yanında *"Subaşılık"* görevinde bulunuyordu ve bu yönü ile o bir aşiret reisi değildi[23]. Bundan dolayı, kendisine muhabbet duyanların yanısıra Oğuz Yabgusu'nun idaresinden memnun olmayan diğer Oğuz boylarına mensup kişilerce de desteklenmiş olabileceği hatıra gelmektedir.

Selçuk Subaşı'nın Oğuz Yabgusu'nun bulunduğu bölgeden ayrılarak Cend şehrine gelmesinden sonra gayr-i müslim Oğuzlarla mücadelesi, taraftarlarının sayısını oldukça arttırdı. O'nun ömrünün sonlarına doğru, oğullarından Arslan ve Musa'nın *"Yabgu"* ünvanı taşımaları, Selçukluların Oğuzları temsil edecek kadar büyüdüklerini veya en azından kendilerini öyle gördüklerini göstermektedir.

Selçuklu Türkmenlerinin Maveraünnehr inmeleri, müslüman olmalarından daha çok Samanoğulları-Karahanlı rekabeti ile ilgilidir. Onlar, önce Samanoğullarına yardımda bulunmuşlar, Ali Tekin'in muhalefeti sırasında da Karahanlıların iç mücadelelerinde yer almışlardı. Ancak, bu gelişmeler, Karahanlı ve Gazneli devletlerinin, Türkmenlerin bölgede siyasî bir güç haline gelmelerini

---

21 Kaşgarlı Mahmud, *Divan*, c. I, s. 58

22 *Aynı eser*, c. I. s. 55

23 M. Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, (Ankara 1982), s. 23; P. Wittek, *Menteşe Beyliği, XIII-XV Asırda Garbî Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik*, Çeviren: O.Ş. Gökyay (Ankara 1986), s. 258

önlemek amacıyla, bunlar üzerinde baskılarını artırmalarına yol açtı. Bu sıralarda Türkmenler Arslan Yabgu ile Tuğrul ve Çağrı beylerin idaresinde olmak üzere iki kısıma ayrılmışlardı. Tuğrul Bey, Gazneli ve Karahanlı baskılarına karşı kendilerini daha iyi savunacakları bir bölgeye çekilirken, Çağrı Bey yaklaşık 3000 kişilik bir kuvvetle batı yönünde "keşif" hareketine çıktı. Çağrı Bey'in batıya yönelmesinde her halde bu tarafta Samanoğullarının yıkılmasından kaynaklanan otorite boşluğunun doğması da etkili olmuştu. O, Azerbaycan ve Doğu Anadolu'ya kadar giderek, bol ganimet elde etti. Çağrı Bey'in *"rüzgâr gibi atlar üzerinde uzun saçlı, yaylı, mızraklı"* askerlerle yaptığı bu sefer[24] mutaassıp Ermenilerce, kendilerine *"Allahın, hıristiyanlıktan ve İsa'nın yolundan uzaklaşmalarından dolayı bir gazabı"* olarak yorumlandı. Çağrı Bey keşif seferinden döndükten sonra Tuğrul Bey'e keşfetmiş olduğu Horasan ve Arminiyye bölgelerine gitmeyi önererek, *"buralarda kendilerine karşı koyabilecek bir gücün olmadığını"* bildirdi[25].

Öte yandan, Türkiye Selçukluları hanedânının atası olan Arslan Yabgu Karahanlılardaki taht mücadelesinde Ali Tekin'i desteklemişti. Gazneli Mahmud hem Ali Tekin'e olan desteğini kaldırmak hem de kendisi için tehlikeli olmasını önlemek amacıyla onu hile ile tutuklattı. Selçukluların *"hainane"* diye tavsif ettikleri bu olay sırasında Arslan Yabgu'nun ifadesine göre Türkmenler 100 000 asker çıkaracak bir sayıya ulaşmışlardı[26]. Sayı abartılı gibi görünmekle beraber Selçuklu beylerinin etrafında toplanan Türkmen nüfusun çokluğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Arslan Yabgu'nun tutuklanarak Kalincar kalesine hapsedilmesinden sonra, O'nun maiyetindeki Türkmenlerden bir grup Gazneli

---

24 Urfalı Meteos, *Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'ın Zeyli*, Çeviren: Hrant D. Andreasyan, Notlar Edouard Dulaurer, Prof. M. Halil Yinanç (Çeviren) (Ankara 1987), s. 49-50; . Kafesoğlu, "Selçuklular", *Türk Dünyası El Kitabı* (Ankara 1992), s. 250

25 Gregory Ebu'l-Ferec, *Ebu'l-Ferec Tarihi*, c. I, Çeviren: Ö. R. Doğrul, (Ankara 1987), s. 293.

26 er-Ravendî, *Rahatü's-Südûr ve Ayetü's-Sürûr "*Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alameti"*, c. I, çeviren: Ahmet Ateş (Ankara 1957), s. 88

Mahmud tarafından Horasan'a sevk edilerek Nesâ, Âbiverd ve Ferâve bölgesine yerleştirildi. Bu sıralarda onların başında Göktaş ,Yağmur, Kızıl ve Boğa adlı beyler bulunuyordu. Daha sonraları diğer Türkmenlerden ayırmak için *"Irak Türkmenleri"* diye adlandırılan bu grup yerleşik halk ve idareciler ile anlaşmazlığa düşünce, Gazneliler onları buradan çıkardılar. Onlar da Azerbaycan taraflarına çekildiler. Buralarda çeşitli yönlere akınlar düzenledilerse de bu tür faaliyetler tarihin seyri bakımından fazlaca etkili olmadı.

Türkmenlerin orta Horasan'dan çekilmesi ile meydana gelen boşluğu Amuderya kıyılarında çöller zinciri ile çevrilmiş korunaklı bir bölgede bulunan Tuğrul ve Çağrı beyler doldurmak istediler[27]. Sultan Mahmud'un ölümünden sonra kardeşinin saltanatını engelleyerek tahta geçmiş olan Mesud'dan yerleşme izni talep ettiler[28]. Buna karşılık Irak Türkmenleri'nin şekavetini önleyeceklerini Balhan, Dihistan ve Harezm'den gelecek âsîleri bölgeye sokmayacaklarını vaadettiler. Fakat, Sultan Mesud daha önce aynı bölgeye yerleşen Türkmenlerden çekilen sıkıntıya bakarak izin talebini reddedince, onlar da zorla Orta Horasan'a girdiler. Bu olay Türkmenlerin Gazneliler Devleti için gerçekten ciddi bir tehlike haline geldiğini gösteriyor ki, Sultan Mesud da bunu fark ederek, Selçuklulara karşı büyük bir savaşa karar verdi. Merv ile Serahs arasındaki Dandanakan denilen yerde yapılan savaşı Tuğrul ve Çağrı beylerin idaresindeki Türkmenler kazandı. Sultan Mesud'un ağır yenilgisi Horasan'ı yeni sahiplerine bırakırken yeni bir devletin de ortaya çıkmasına yol açtı. Tuğrul ve Çağrı beyler bu zaferlerini fetihnâmeler ile komşularına duyurdular. Tuğrul Bey "Melikü'l-Mülûk" ilân edildi. Arap dünyası ile temaslarından sonra, "Sultan" ünvanı da kullanıldı. Böylece Oğuz Yabgusu'nun yanından mutsuz bir şekilde ayrılan küçük Türkmen grubu yaklaşık

---

27 Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çeviren: Yıldız Moran (İstanbul 1984), 39.

28 V.V. Barthold, *Türkmen Kavminin...*, s. 30.

yüz yıl süren meşakkatli bir mücadelenin sonunda Selçuklu Devleti'ni kurmuş oldu.

Tuğrul Bey'in hükümdar olmasından sonra, Selçuklu ailesi fethedilecek bölgeleri aralarında taksim ettiler. Dört yönde de gelişen Selçuklu fetihleri gerçek mecrasını batı yönünde buldu. Selçuklu askerleri Bizans hududuna ve Halife'nin topraklarına kadar dayandılar. Öte yandan devletin kuruluşuna iştirak etmeyen ve kendi başlarına buyruk hareket eden Irak Türkmenleri de Azerbaycan'dan Musul'a kadar olan sahada yağmacılık yapıyorlardı. Büveyhoğulları'nın ve Mervanoğulları'nın bu Türkmenlerin şekavetinin önlenmesi husûsunda ricaları üzerine Tuğrul Bey, bunların kendi denetiminde olmadığını bildirmişti[29]. Öte yandan Irak Türkmenleri'nin Anadolu sınırına gitmeleri sağlanarak Bizans'ın taciz edilmesine de başlanmıştı.

Selçuklu fetihleri Halife'yi endişelendirince Tuğrul Bey'e elçi göndererek zaptetmiş olduğu memleketlerin kendisi için yeterli olduğunu, diğer Arap emirlerine ait memleketlere dokunmamasını istedi. Tuğrul Bey *"benim askerlerim pek çoktur ve bu memleketler onlara kâfi gelmemektedir"* cevabını verdi. Halife'nin *"aldığınız memleketlerin vergisini selefleriniz gibi bize gönderin"* şeklindeki isteği ise nazikçe reddedildi[30]. Anlaşılıyor ki, Tuğrul Bey'in fetih arzusu henüz sönmediği gibi, Halife'ye bağlılığı da onun dinî hüviyetine hürmetten öteye geçmemekteydi. Nitekim, O, 1055'te Bağdat'ta bulunduğu sıralarda meydana gelen bir olay üzerine *"Halife'ye hürmetim olmasa idi, bütün Bağdat'ı kılıçtan geçirebilirdim"* demiştir[31].

Selçuklu fetihleriyle birlikte batıya doğru akan Türkmen göçüne Malazgirt zaferi yeni bir mecra kazandırdı. Bu zaferden sonra Alp Arslan ile mağlup Bizans İmparatoru Romanos Diogenes arasında akdedilen sulh, Diogenes' in ölümü üzerine bozulunca, Alp Arslan

---

29 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, c. IX, çeviren: Abdülkerim Özaydın, (İstanbul 1987), s. 301

30 Ebu'l- Ferec, *Tarih*, c. I, s. 302.

31 *A.g.e.* s. 302.

Anadolu'nun fethini emretti[32]. Türkmenler, Kutalmış Oğulları Süleyman, Mansur, Alp İlek, Devlet gibi kumandanların idaresinde şimdiye kadar ulaşamamış oldukları yerlere kadar ilerlediler. İmparator Mihael *"kadınlaşmış müşavirlerinin sözlerine bakarak"* akıncı Türkmenlere karşı koyamadığı gibi Anadolu' daki Rum ahaliyi eşyaları ile birlikte Balkanlara nakletti[33]. Böylece, Anadolu'da boşalan yerler Türkmenler tarafından hızla dolduruldu. Kıyı şeritleri dışarda kalmak üzere bütün Anadolu kısa bir sürede Türkmenlerin eline geçti. Geniş yaylalara ve münbit topraklara sahip olan Anadolu, konar-göçer Türkmenlerin yanısıra, Orta Asya'nın yerleşik Türk ahalisi tarafından da dolduruldu.

Büyük Türkmen Göçü'nden bir müddet sonra başlayan Haçlı Seferleri, Türkmenleri kısa bir süre de olsa ancak Batı Anadolu'dan çıkarabildi. Orta ve Dogu Anadolu'da Türk nüfusu artmaya devam ettiği gibi Haçlılara karşı direnişin üssü durumuna geldi. Öte yandan bu topraklarda Anadolu Selcukluları, Artukoğulları, Danişmendoğulları, Ahlatşahlar, Mengücekler, Saltuklular gibi ilk Türkmen beylikleri de fetihlerle beraber ortaya çıktı. Büyük Selçuklulara sıhriyeti ve iyi idarecileri sayesinde diğerlerinden daha güçlü duruma gelen Anadolu Selçukluları, Haçlı seferlerini göğüslediği gibi, Anadolu'nun kesin Türk ülkesi yani *"Türkiye"* olmasını sağlayan, Miryokefalon savaşı ile de Bizans'ın Anadolu'daki direncini bütünüyle ortadan kaldırdı.

Konar-göçer Türkmenler tarafından kurulan Selçuklu Devleti'nin özellikle İran'a hakim olmasından sonra devlet idaresinde görev alan yerli idarecilerin de etkisi ile konar-göçer gelenekleri terk ederek yerleşik İran medeniyetinin tesirine girmesi[34] ve Türkmenlere sivil idarede yer verilmemesi, onların yönetime karşı tavır almalarına yol açtı. Ebu'l-Gazi bu değişimi *"aldatılmışlık"* olarak yorumlamakta ve *"Selçukîler kardeş olup, kardeşiz deyip İl' e ve halka faydaları dokunmadı."* diye yakınmakta-

---

32 Urfalı Mateos *A. g. e.* s. 144
33 O. Turan, *İslamiyet ve Türkler* s. 75, 76.
34 M. A. Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, (Ankara 1982), s. 159

dır.[35] Öte yandan Selçuklu hanedanının Maveraünnehir' deki ve İran'daki şecereleri arasında da farklılıklar meydana çıkmaya başladığı gözlenmektedir. Onlar başlangıçta kendilerini Kınık boyunun mütevazi mensupları ve Dukak oğlu Selçuk' un torunları olarak gösterirlerken, İran'da ünlü destan kahramanı Afrasiyab'a kadar dayanan bir secereyi de benimsemişlerdir. [36]

Türkmenler, Selçuklu hükümdarlarına karşı, devletin nimetlerinden faydalanamamaktan kaynaklanan kırgınlıklarını hiç bir zaman gizlememişlerdi. Onlar taht mücadelelerinde açıkca muhaliflerin yanında yer alıyorlar[37] ve devlete karşı muhalefeti destekliyorlardı.

Vezir Nizamü'l-Mülk' ün, Türkmenlerin devlete güvensizliklerinin ortadan kalkması, yerleşik devlet düzenine alışmaları ve tedricen medenileşmeleri için 1000 Türkmen oğlunun gulam sistemine alınarak maaş bağlanması düşüncesi ise gerçekleşmesi oldukça zor bir tasavvur idi.[38] Çünkü Nizamü'l-Mülk'ün devlet anlayışında devlete hizmet etmek, gönül bağlamak, devlet düzenine sadık kalmak yani devletin hizmetkârı olmak esas idi. Oysa Ebu'l- Gazi'nin yukarıda nakledilen sözlerinden anlaşıldığına göre Türkmenler devletin kendilerinin hizmetinde olmasını istiyorlardı. Bu da her halde devletin bütün yönetim kadrolarını kendi ellerine almakla mümkün olabilirdi.

Selçuklu hükümdarları Türkmenlerin rahatsızlıklarını bildiklerinden tedbir olarak onları, ya devlet idaresine girmekte direnen ve kontrolu güç olan dağlık bölgelerdeki topluluklara karşı denge unsuru olarak kullanıyorlar ya da uçlara sevk ederek Ermeni, Gürcü ve Bizans topraklarında yağmalar yapmalarına ses çıkarmıyorlardı. Bu politika aslında Selçuklu sınırlarının Hristiyan ülkeler aleyhine genişlemesinin değişik yöntemi idi. Siyasî sınırlara hiç bir zaman riayet göstermeyen konar-göçerler sık sık Bizans veya Ermeni

---

35 Ebul-Gazi Bahadır Han, *Şecere-i Terakime*, s. 264
36 V. V.Barthold, *Türkmen Kavminin..*, s. 144; Ebu'l Gazi Bahadır Han, *A.g.e.* s. 264
37 M. A. Köymen, A. g. e., s. 168
38 Nizamü'l-Mülk, *Siyaset-nâme*, çeviren: M. A. Köymen, (Ankara 1986), s. 132

topraklarına giriyorlar, yerleşiklerin ekinlerine ve köylerine zarar veriyorlar, bu surette sınır boylarındaki ahalinin daha içerilere gitmelerine yol açıyorlardı. Böylece otlaklar ve ziraat alanları elde edilmiş oluyordu[39]

Türkmenlerin devamlı surette uçlara sevk edilmesi Anadolu ve Azerbaycan'ın Türkleşmesini hızlandırdı.[40] Azerbaycan'ın kuzey taraflarında yer alan Erran, Urumiye, Mugan, Nahcıvan, Hoy, Erdebil, Güney Azerbaycan'a nazaran daha fazla Türkmen barındırıyordu ki, bunun sebebi geniş ovalara ve münbit topraklara sahip olmaktan başka Ermenistan ve Gürcistan sınırında bulunmasıydı. Buradaki Türkmen beylerinin çoğu dirlik sahibiydi ve bunlar ucda olmaları sebebi ile sık sık Ermenistan ve Gürcistan'a akınlar yapıyorlardı.

Anadolu'ya sevk edilen Türkmenler ise ya göçebeliği terk etmeyerek uclarda bu hayatın gereği olarak yaylak-kışlak hayatını devam ettiriyor ya da tedricen yerleşik hayata geçiyorlardı. Türkmenlerden yerleşik hayata geçip ziraat ile meşgul olanlar *"Türk"* diye isimlendiriliyordu. Böylece Türkmen adı, Anadolu'da konar-göcerlik ile eş anlamlı olarak kullanılıyordu.[41]

Türkmenler yalnız Azerbaycan ve Anadolu'da yığılmadılar. Fars'ta Yıvalar, Huzistan'da Avşarlar, Batı İran'da ise önce Salurlar daha sonra Yıvalar mühim bir ekseriyeti oluşturmuştu. Şehr-i Zor, Musul ve Şam, Türkmenlerin toplandıkları diğer bir bölgeydi. Kirman'daki Türkmenler ise oraya Selçuklu hanedanından Kara Arslan Kavurd'un maiyyetinde gelmişlerdi.[42]

Selçuklu Devleti'nin kurulduğu Horasan'da Türkmen nüfusunun gittikce azalmasının yanısıra Moğol istilası esnasında Moğolların Maveraünnehr'deki Türkmenlerden 10000 kadar atlıyı Anadolu tarafına sevk etmesi ve bölgeden önemli miktarda göç vukubulmasına rağmen bazı gruplar yerlerinde kalmaya devam

---

39 F. Sümer, Azerbaycan' ın Türkleşmesi Tarihine Umumî Bir Bakış, *Belleten*, c. XXI / 83 (Ankara 1957), s. 429-435; Z. V. Togan, "Azerbaycan" *İ A*, c. II, s. 100-101

40 F. Sümer, *Oğuzlar*, s. 130

41 *Aynı eser*, s. 135

42 *Aynı eser*, s. 111- 138

ettiler. Moğol tehlikesinden fazlaca etkilenmeyen Mangışlak ve Balhan Türkmenleri ise Hazar Ötesi Türkmenleri yahud Yaka Türkmenleri olarak bugünkü Türkmenistan'ın temelini oluşturdular.

Moğol İstilası'nın etkisini göstermeye başlaması ile birlikte Azerbaycan ve Horasan'dan Anadolu'ya ikinci büyük göç dalgası başladı. Moğolların Mugan'a gelmesi ile *"geniş çayırlıkları ve münbit toprakları*[43]" bırakan Türkmenler Anadolu'ya kaydılar. Eleşkirt çevresinde bulunan 60000 hanelik bir grup güneydeki Ahlat'a doğru çekilirken yine aynı miktara yakın bir başka Türkmen kütlesi de eski yurtları İspir, Bayburt ve Pasinler'i terkederek Erzincan, Sinop ve Ayıntab'a kadar yayıldılar.[44] *"Karıncalar ve çekirgeler gibi*[45]" kalabalık yığınlar oluşturan bu Türkmenler, Selçuklu sultanı tarafından uclara sevk edildi. Batı Karadeniz'e gönderilen Çepniler[46] doğuya doğru hareket ederek, Karadeniz kıyılarının Türkleşmesini sağladılar. Çukurova'daki Ermeni krallığının sınırlarına yığılanlar ise bu devletçiğin bütünüyle küçülmesine yol açtılar.

Öte yandan, Türkmenlerin Bizans sınırlarını ihlâl ederek Rumlara zarar vermeleri Bizans idarecilerince âdi sınır olayları olarak yorumlandı[47]. Ancak, kısa bir süre sonra kendileri için bir felaketin doğduğunu gördüklerinde artık iş işten geçmişti. Moğolların tayzikinden dehşet ve korku içinde kaçan Türkmenler, Rumlara karşı daha cesur davranarak, Kastomonu ve Çankırı'dan Bizans sınırlarına giriyorlardı. Türklerin Moğolların önünden kaçtığı gibi Rumlarda Türklerin önünden kaçıyor, perişan vaziyette İzmit'e veya Boğaz'ın öte yakasına çekiliyorlardı. Bu öylesine müthiş bir yer değiştirmeydi ki, *"hücrelerine çekilmiş rahipler bile"* yerlerini terk etmişlerdi. Bazen de Türkmenler ile Rumlar, aralarında antlaşma

---

43 R. Şeşen, *Türkler ve Türk Ülkeleri*, s. 180
44 O. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk- İslam Medeniyeti* (Ankara 1980), s. 303
45 *Aynı eser*, s. 303
46 İbn-i Bibi, *el-Evâmirü'l- Ala'iyye Fi'l- Umûri'l- Ala'iyye, I* (Tıpkıbasım), Önsöz ve Fihristi Hazırlayan: Adnan Sadık Erzi, (Ankara, 1956), s. 729
47 P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, s. 14

yapıyorlar, bu sayede Rum beldelerine Türkmen göçmenleri yerleşiyorlardı.[48]

İbn-i Said'in anlattığına göre[49] Denizli civarında 200.000 çadır, Kastamonu havalisinde 100.000, Kütahya-Karahisar arasında 30.000 çadır konar-göçer Türkmen vardı; ki bu sayılar Togan'ın el-Ömeri'ye dayanarak verdiği, Anadolu beyliklerinin askerî gücünü yansıtan rakamların çok altındadır[50]. Bu bakımdan, Batı Anadolu artık bütünüyle *"Türkmen Ülkesi"* durumuna yükselmiştir[51]. Şehir adlarında her ne kadar Türkçe olmayan isimlerin kullanılması devam etmekteyse de köy, dağ, ova, göl gibi kırlık alanların Türkçe isimler almaları Türkleşmenin bir başka boyutunu ortaya koymaktadır.

Moğol İstilası sırasında Malatya civarnda bulunan Germiyanoğulları daha batıya giderek yurt tutmuşlardı. Yine Moğolların önünden Anadolu'ya giren büyük bir Çepni bölüğü Karadeniz bölgesini Türkleştirmişti. Doğu Anadolu'da Babaî isyanının çıkmasında rol oynayan Ağaçeriler bu isyan sırasında mühim miktarda kayıp vermelerine rağmen, bölgedeki varlıkları hâlâ devam ettiriyorlardı. Köyceğiz-Uşak-Denizli üçgeninde sayılarının 200.000 çadır civarında olduğunu öğrendiğimiz Türkmenler bulunuyordu. Ermenek, Mut ve Anamur bölgesindeki Karamanoğulları ise, Eşrefoğulları ve Germiyanoğulları gibi Moğollara karşı direnişe geçmişlerdi. Ancak bu mücadele direnişin

---

48 *Aynı eser*, s. 14-17

49 C. Cahen. İbn-i Said sur L' Asie Mineure Seldjugide, *Turco, Byzantina et Oriens Christianus*, (London 1974), s. 42-48

50 Z. V. Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş* , s. 317-318

51 Z. V. Togan, *Aynı eser*, s. 257; F. Sümer, Anadolu' da Moğollar, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I/ 1969, (Ankara 1970), s. 4; Speros Wyrionis'in Türklerin Rumlarla karışıp kaynaştığını, bu suretle yeni bir ahali meydana çıktığını ve bunlara GREKO-TÜRK denilmesinin doğru olacağını savunarak, Anadolu'nun Türkleşmesine yei bir boyut getirmeye çalışması, meseleyi objektif olarak izah etmekten uzaktır. Speros Wyrionis, Nomadiziation and İslamization in Asia Minor, *Studies on Bizantium Seljuks and Ottomans*, (Malibu 1981). s. 59. Çünkü, kaynaklarda toplu ihtida hareketlerine tesadüf edilmediği gibi (Böyle bir hadise vukubulsa idi İslam kaynakları heyecanla kaydederlerdi.) Türkler ile Rumların her yönüyle iç içe girdiği mahalleler bile yoktur. Bu hususu Osmanlı kaynaklarından da takip etmek mümkündür. Kaldı ki şeri'yye sicillerinde tek-tük görülen ihtida hareketleri nüfusun geneli içinde önemsenmeyecek miktardadır.

genişlemesini sağlamakla birlikte Anadolu'nun daha fazla tahrip olmasına da yol açtı.

Akkoyunlu Devleti ve Türkmenler

Akkoyunlu Devlet'inin idaresindeki konar-göçer Türkmenleri ve Akkoyunlu hanedanının dayanağı Bayındır boyunun Doğu Anadolu' ya, gelmesi, muhtemelen Moğol İstilası sırasındaolumuştur[52]. Burada Karakoyunlu ulusunu meydana getiren diğer Türkmen kardeşleri ile birlikte Moğol-İlhanlı hakimiyetinde kalmışlardı. Konar-göçer Türkmenlerin yaylakları Erzurum, Erzincan, Kemah ve Kars'a kadar uzanan platolardı. Bunlar güz mevsiminin gelmesi ile birlikte güneye doğru hareketleniyorlar[53], Memlük sınırı boylarında Urfa, Birecik, Mardin, Caber ve Rakka'ya doğru uzanan sahada kışlıyorlardı[54]. Ancak bunlar, Moğol hakimiyeti esnasında henüz teşkilatlandırılmamış olup boy ve aşiret reislerinin idaresinde hayatlarını sürdürüyorlardı[55]. İlhanlılar ile Memlüklüler arasındaki sınır bölgede yaylak ve kışlak hayatı yaşayan Dögerler ise zaman zaman Arap Benî Rebia aşireti ile çatışma halinde idi[56].

XIV. yüzyılın başlarında Moğol hakmiyetinin çözülmeye başlaması, Anadolu'da ki Celayir, Suldus, Uyrat gibi Moğol aşiretleri arasında çatışmalar doğmasına yol açtı. Bu esnada, Sivas ve çevresine hâkim olan Eretnalılar ile Mardin ve çevresine hâkim olan Artuklular da çöküş dönemine girmişlerdi.

Moğol aşiretleri arasında meydana gelen çatışmalarda, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmenleri de iki rakip kuvvet olarak

---

52 Devletşah, *Tezkire-i Devletşalı (Devletşalı Tezkiresi)*, c. III, çeviren: Necati Lügal (Ankara 1977), s. 457; Cenabî , *Tarih-i Cenabî Mulıtasarı*, Nuruosmaniye Kütüphanesi no: 3097, s. 198; Faruk Sümer, "Akkoyunlular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. II, s. 270; WOODS, s. 70-71; Z. V. Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 313

53 R. Gonzales de Clavijo, *Anadolu, Orta Asya ve Timur*, Çeviren: Ömer R. Doğrul İstanbul 1993), s. 87

54 WOODS, s. 72-77; Marco Polo, *Marco Polo Seyahatnâmesi*, c. I (İstanbul/ Tarihsiz), s. 20; KANUNNÂMELER, c. V, s. 460-462 (Bozulus); KANUNLAR, s. 140-143 (Bozulus)

55 V. Minorsky, Karakoyunlu Cihan Şah ve Şiirleri, Çeviren: Mine Erol, Selçuklu *Araştırmaları Dergisi, II/1970* (Ankara 1971), s. 155

56 F. Sümer, Dögerlere Dair, *Türkiyat Mecmuası*, X, (İstanbul 1953), s. 147; WOODS, s. 72-73

yer almaktaydılar.[57] Moğollar, Doğu Anadolu'yu tedricen boşaltarak, Orta Anadolu, İran ve Azerbaycan'ın verimli topraklarına çekilmeleri üzerine, Diyarbekir ve havalisinde faaliyet gösteren Akkoyunlu Türkmenleri, Mardin'de hüküm süren Artuklularla işbirliği içine girdiler[58]. Bu sayede Diyarbekir bölgesinde bir çok kaleye hâkim oldular. Bu sıralarda Akkoyunluların başında Tur Ali Bey bulunduğu için, onlar *Tur Aliler* olarak da bilinmekteydiler[59]. Kitab-ı Diyarbekriyye'nin bildirdiğine göre Diyarbekir'de oturan Tur Ali Bey, 30000 kişiyi bulan adamları ile birlikte Gazan Han'ın Suriye, Irak ve Anadolu'ya yaptığı seferlere katılmış, buradaki başarılarından dolayı Gazan Han'ın iltifatına mazhar olmuştu[60]. O ayrıca Trabzon üzerine de sefer düzenlemişti. Çağdaş Grek Tarihçileri onları *"Amid Türkleri"* diye adlandırıyorlardı[61].

Tur Ali' nin ölümünden sonra yerini alan Kutlu Bey zamanında da Trabzon üzerine akınlar devam etti. Bu çatışmalar, Trabzon Rum İmparatoru'nun kızı ile Kutlu Bey'in evlendirilmesi sonucu yerini akrabalık ilişkilerine bıraktı[62]. Kutlu Bey zamanında Karakoyunlular Musul'dan Erzurum'a kadar olan sahayı hâkimiyetleri altına almışlardı. Öte yandan, Eretna emirlerinden Mutahharten Erzincan ve Bayburt'u ele geçirmişti. Kutlu Bey bir yandan Mutahharten'in yanında yer alırken diğer yandan nüfuzunu Erzincan-Bayburt hattının güneyine doğru yaymaya çalıştı. Palu, Kiğı ve Ergani'yi ele geçirdi. O öldüğünde (1389) oğullarından Ahmed Palu'yu yönetiyordu. Pir Ali, Kiğı'nın, Kara Osman ise Diyarbekir'in kuzey batısındaki Ergani'ye hâkim idi ki, bu kentler Pasin'den Kiğı'ya, Ergani ve Palu üzerinden Berriye'ye uzanan en

---

57 WOODS, s. 70
58 M. H. Yınanç, "Akkoyunlular" *İA*, c. I,/ 253; F. Sümer, *Anadoluda Moğollar*, s. 108
59 DİYARBEKRİYYE, c. I, s. 15; WOODS, *s*. 75
60 DİYARBEKRİYYE, c. I, s. 14; WOODS, s. 70; M. H. Yınanç, "Akkoyunlular" *İA*, c. I/ 252-253
61 WOODS, s. 75
62 DİYARBEKRİYYE, c. I, s. 112-14; M. H. Yınanç, *"Akkoyunlular" IA*, c. I/ 252-253

önemli göç yollarından birini[63] kontrol etmekteydi. Böylece, Akkoyunluların fetih siyaseti de öncelikle kuzey-güney istikametinde yaylak-kışlak hayatı sürdüren ve önemli iktisadî-askerî kaynak durumunda olan konar-göçer Türkmenleri denetim altına almak şeklinde belirginleşmeye başlıyordu. Ruha (Urfa) ile Rakka arasında bulunan Dögerlerle ilişkilerin bozulmasının ve bir kısım Döger cemaatlerinin Karakoyunluların yanında yer almasının bir sebebi de bu idi. Ancak, Erzurum yaylalarına çıkmak mecburiyetinde olan Dögerlere mensup bazı cemaatler ise tabiî olarak Akkoyunlularla ittifak halindeydiler.

Kutlu Bey'in ölümünden sonra Mutahharten ile olan ittifak bozuldu. Önce Akkoyunlulara baskın düzenleyen Mutahharten[64], onları ancak Karakoyunluların desteğini aldıktan sonra mağlup edebildi. Buna karşılık Akkoyunlu Ahmed Bey, Kadı Burhaneddin'in yanında yer alarak, onun Erzincan üzerine tertiplediği sefere iştirak etti[65]. Kutlu'nun diğer oğlu Kara Yülük Osman ise bir müddet Kadı Burhaneddin'in yanında bulunduysa da anlaşmazlık çıkınca onu öldürdü. Sivas'ı ele geçirmeye çalışması netice vermeyince Memlük devletinin hizmetine girdi. Fakat, Memlük Sultanı Berkuk'un ölümü üzerine buradan ayrılmak zorunda kaldı. Timur'un Anadolu hudutlarında görülmesi ile birlikte bu defa O'nun hizmetine girdi. Timur'la birlikte Sivas'ın muhasara ve zaptına katıldı[66]. Suriye seferinde yer aldı[67]. Kara Yülük'ün bu hizmetlerine karşılık Timur da Artuklulardan alınmış olan Âmid'i Kara Yülük Osman'a verdi. Böylece Palu, Kiğı ve Ergani'den sonra Âmid de Akkoyunluların eline geçti.[68]

---

63 KANUNNÂMELER, c. V, s. 560 (Bozulus); KANUNLAR, s. 140-147; WOODS, s. 77-78.

64 Aziz b. Erdeşir-i Esterabadî *Bezm u Rezm*, Çeviren: Mürsel Öztürk (Ankara 1990), s. 342

65 Estarabadî *A.g.e*, s. 343 ·

66 M. H. Yinanç, "Akkoyunlular", *İA*, c. I/ 257

67 Clavijo, *A.g.e*, s. 84. Clavijo, Timur'un Akkoyunlularla muharebe ettiğini, bu sırada onların 50.000 nüfuslu olduğunu kaydetmektedir. Ne var ki tarihî hadiseler bu bilgileri doğrulayacak mahiyette değildir.

68 M. H. Yınanç, "Akkoyunlular" *İA*, c. I, s. 258

Karakoyunluların Timur'a karşı cephe almaları ve başarısız olmaları Akkoyunluların toprakların genişletmelerine kolaylık sağladığı gibi önemli göç ve ticaret yolları üzerinde hâkim olmalarına, ekonomik ve beşerî kaynaklardan geniş ölçüde yararlanmalarına imkan verdi.

Kara Yülük 1407'de Memlük sultanına karşı isyan ederek emirliğini ilân eden Cekem'in isyanını bastırdı. Bu sayede Ruha (Urfa) ve çevresindeki nüfuzu arttı[69]. Bu sırada Cekem'in zulmüne uğrayan Bayat ve İnallu aşiretlerinin bir bölümü Akkoyunlu konfederasyonuna/boylarbirliğine dahil oldu. Kara Yülük'ün Mardin'i almaya çalışması ise Karakoyunluların karşı koyması yüzünden sonuçsuz kaldı. Karakoyunlu Kara Yusuf'un ölümünden sonra Akkoyunlular rahat bir nefes aldılar. Kara Yülük 1421'de Ruha'yı, 1424'te Tercil ve Silvan'ı, 1429'da Erzincan'ı, 1432'de Çemişezek'i aldı[70]. Böylece Akkoyunlu aşiret reisleri Diyarbekir ve çevresinde önemsiz, küçük bir beylikten, varlıkları Kahire, Herat ve Bursa'da işitilen güçlü bir devlet durumuna yükselmeye başladılar[71].

Uzun Hasan Bey'in Hasankeyf (Hısn-ı Keyfa)'i alması bölgenin önemli ticaret merkezlerinin denetimini Akkoyunlulara verirken, onların kuzey-güney hattındaki göç yolları üzerindeki hakimiyetini de pekiştirdi. Öte yandan, Diyarbekir'den başka Diyar-ı Mudar, Mardin ve Diyar-ı Rebia'nın alınması kışlaklar üzerindeki Akkoyunlu hakimiyetini iyice kuvvetlendirdi. Uzun Hasan Bey'in Karakoyunlu devletine son vermesiyle bu defa yaylakları ele geçiren Akkoyunlular, Erzurum-Diyarbekir koridorunda göçebe hayvancılık ile uğraşan Türkmenleri siyasî çatılarının altına alma çalışmalarını tamamlamış oldular. Böylece, Doğu Anadolu'da bulunan Musullu, Pürnek, Hamza Hacılu, Avşar, Bayat, İnallu, Tabanlu, Danişmendlü, Bicanlu, gibi boy ve oymaklar Bayındır boyunun etrafında toplanarak Akkoyunlu Devleti'ni meydana getirdiler.

---

69 K. Yaşar Kopraman, *el-Ayni'nin İkdu'l-Cuman'ında XV. Yüzyıla Ait Anadolu Tarihi İle İlgili Kayıtlar*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Orta Çağ Tarihi Kürsüsü, Basılmamış Doktora Tezi, (Ankara 1971), s. 59; WOODS, s. 70

70 K. Y. Kopraman, *el-Ayni* s. 62; WOODS, s. 81-89

71 WOODS, s. 96

Karakoyunluların ortadan kalkması ile Alpavut, Cakirlü, Karamanlu, Sa'dlu gibi oymaklar da Akkoyunlu boylarbirliğine dahil oldular. Bunlara Dulkadir, Halep ve İsfendiyar bölgesindeki bazı Türkmen aşiretleri de eklenerek Akkoyunluların insan gücünü artırdılar.

Akkoyunlu Devleti'nde konar-göçer aşiret reisleri, devletin askerî ve siyasî gücünün en önemli dayanağı idi. Bunlar, kendilerine tahsis edilmiş olan iktalarda aşiretleri ile yarı-bağımsız bir hayat sürmekteydiler. Büyük emirler yalnız ekonomik açıdan değil siyasî açıdan da geniş ölçüde özerktiler[72]. Merkezî idareyi zayıflatan bu duruma göçebelerin siyasî sınırlara riayet etmemeleri ve devlete zayıf bağlarla bağlanmış olmaları imkan veriyordu.

Akkoyunlular'ın, Erzurum'dan Diyarbekir, Ruha ve Diyar-ı Mudar'a doğru uzanan kuzey-güney koridoruna tam hakimiyet kurmaları, doğu-batı transit ticaretlerinden geniş ölçüde istifade etmelerini sağlıyordu. Doğu-batı ticaretinde, ıtriyat, cam, bakır, keten, ipek, kisâyi, sof, çuka, kepenek, sabun, hınnâ, çivid, mazu, gön, sahtiyan, mürdesenk, neft, kuru üzüm, incir, erik, harir, serendaz, iznikî, sergûhî, tecemmül, tafdile, frengî akmişe, Rum kumaşının çatması, benegî, zerbaf atlası, Rum, Mısır ve Şam kumaşları, rengin bez, ham bez, şeker, kalay, zeytinyağı, sade yağ, asel, pekmez, zerdali, biber, zencefil, karanfil, nişadır ve yün gibi mallar Akkoyunlu ülkesinden gelip-gidiyordu ki bunların türüne göre çeşitli nisbette vergi alınıyordu[73]. Bunların yanısıra, satılmak üzere gelip-geçen esirler de ayrıca vergiye tâbi idi. Ticarî hayat şehir ve kasabalarda belli bir nizama kavuşturulmuştu, Türkmenler de ticarî hayata katılmakta; temel meşgaleleri olan hayvancılığın yanısıra yer yer kervan ticareti ile de meşgul olmakta, Osmanlı ülkesinden getirdikleri malları kendi ülkelerinde pazarlamaktaydılar[74].

---

72 Ernst Werner, *Büyük Bir Devletin Doğuşu, Osmanlılar*, Çeviren: Yılmaz Öner, (Ankara 1988), s. 195-196

73 KANUNLAR, s. 130-187

74 KANUNNÂMELER, c. III, s. 297 (Erzincan)

Devlet, hâkim unsur olan konar-göçerlere göre bir yapılanma göstermekle beraber yerleşiklerin ziraat hayatı ayrıca güvence altına alınmıştı. Hasan Padişah zamanında tatbik edildiği anlaşılan *"ceraim-i hayvanat"* adı verilen kanuna göre hayvanların ekinlere girerek zarar vermesi halinde hayvan sahibine her hayvan için 5 değnek vurulması, her hayvan başına 5 akçe cürüm alınması ve ekin sahibinin zararının ödetilmesi öngörülmekteydi[75].

Akkoyunlu Türkmenleri, Uzun Hasan Bey zamanında parlak bir mevkiye ulaştılar. Uzun Hasan Bey, Gürcistan üzerine sefer düzenledi. Harput'u Dulkadirlilerden aldı. Devletin sınırlarını Şebinkarahisar'dan Siirt'e, Urfa'dan, İspir'e kadar genişletti. Ezelî düşman Karakoyunluların ortadan kaldırılması, Karakoyunlulara tâbi boy ve oymakları Akkoyunlu boylarbirliğine dahil edilmesi imkanı verdiği gibi İran'ın mühim bir kısmının hâkimi durumuna gelmelerini sağladı(1479). Uzun Hasan Bey bundan sonra devletin merkezini Diyarbekir'den Tebriz'e taşıdı. Kendisine bağlı boy ve oymakların önemli bir kısmını beraberinde götürerek onlara Tebriz ve çevresinde iktalar vermek suretiyle yerleştirdi. Böylece Erzurum-Musul arasında konar-göçer hayatı devam ettiren Türkmenlerin de gücünü kırmış oldu.

Uzun Hasan Bey'in Karamanoğulları topraklarında nüfuz sahibi olmaya çalışması, Trabzon'un fethini önleme gayretleri, Osmanlılara karşı Venediklilerle ittifaka girişmesi, hatta Osmanlı topraklarına zaman zaman taaruz etmesi, bu devlet ile ilişkileri savaş noktasına getirdi.[76] Avrupa saraylarında, Fatih Sultan Mehmed'den ayırmak için *"Küçük Türk"* diye adlandırılan Uzun Hasan Bey'in Osmanlı Devleti'ne karşı rekabete girişmesi he-

---

75 Ö. L. Barkan, Osmanlı Devrinde Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan Bey'e Ait Kanunlar, *Türkiye'de Toprak Meselesi*, (İstanbul 1980), s. 545-573, Burada yayınlanan kanunnâmeler için ayrıca bkz. KANUNLAR, s. 130-187; KANUNNÂMELER, c. III, s. 271 (Mardin), 237 (Birecik), 260 (Harput), 267 (Kiğı), 281 (Sincar), 291 (Bayburt), 295 (Erzincan), 300 (Kemah), 562 (Bozulus)

76 Bekir Sıtkı Baykal, Uzun Hasan'ın Osmanlılara Karşı Kati Mücadele Hazırlıkları ve Osmanlı- Akkoyunlu Harbinin Başlaması, *Belleten* XXI/ 82 (Ankara 1957), s. 263-264; Selahattin Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasî ve Askerî Faaliyetleri* ,(Ankara 1985), s. 300-307

yecanla ve ümitle karşılandı. Akkoyunluların acil ihtiyacı olan ateşli silahlar Silifke limanına ulaştırılmak üzere yola çıkarıldı. Avrupalı müttefikleri, Uzun Hasan Bey'e tunçtan ve demirden 16 büyük top, 200 ok atma aleti, 1.000 tüfek, 20.000 demir çubuk, mermiler, barut ve diğer mühimmatla birlikte askerî eğitim verecek küçük bir subay birliği gönderdiler. Ancak Karamanoğlu topraklarının Osmanlı Devleti'nin eline geçmesi silahların teslimini imkânsız hale getirdi. Osmanlı-Akkoyunlu savaşlarının başlaması ise bu silahların yerine ulaşmasını büsbütün engelledi[77].

İtalyan elçisinin anlattığına göre Akkoyunlu ordusu yay, kılıç ve kalkanla teçhiz olunmuştu. Ağır silahları; ok atma aleti ve mancınıktan ibaretti. Hemen hiç topları yoktu. Zırhı ancak Akkoyunlu ilerigelenleri kullanıyor, zengin olmayan askerler ise atlarına kalın keçeler sararak bir tür zırh yapıyorlardı. Ordunun yanısıra götürülen aileler ve bunları taşıyan develer, katırlar, merkepler, ordunun hareket kabiliyetini iyice zayıflatıyordu[78].

Akkoyunlular, Osmanlılarla yaptıkları Otlukbeli Savaşı'nda (1473) büyük kayıpların yanısıra üç binden fazla esir verdiler[79] Bundan sonra hemen bütün cephelerde savunmaya geçen Uzun Hasan Bey bir kaç kez Gürcistan üzerine sefer düzenlemekten başkta Tebriz'den ayrılmadı[80]. Burada, devletin merkezîleşme çabaları yüksek bir kültürün gelişmesini sağladı[81]. Ancak, bir yandan, Akkoyunlu aşiretleri arasında meydana gelen gerginliklerin çözümlenememesi, diğer yandan Sûfî propagandalarının önlenememesi devletin çöküşünü yavaş yavaş hazırlamaya başladı[82].

---

77 W. Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, Çeviren: Tevfik Bıyıklıoğlu, (Ankara 1992), s. 93

78 *Aynı Eser*, s. 92

79 Neşrî, *Kitab-ı Cihannûma* c. II, neşreden: F. Sümer, N. Lugal ,(Ankara 1949), s. 818-820; Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullh, *Camiü'd-Düvel*, neşreden: Ahmed Ağırakça (İstanbul 1995), s. 284

80 M. H. Yınanç "Akkoyunlular" *İA*, c. I, s. 260; F. Sümer "Akkoyunlular", *DİA*, c. II, s. 272; W. Hinz, *A.g.e*, s. 56

81 İ. H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, (Ankara 1984), s. 203

82 WOODS, s. 203

Uzun Hasan Bey'in ölümünden sonra çocukları arasında taht mücadeleleri patlak verdi. İdareyi eline almayı başaran Yakub Bey, devleti yeniden toparlamaya çalıştı. Akkoyunlular için tehlike arzetmeye başlayan Sûfî Şeyh Haydar'ı öldürüp, ailesini de İstahr kalesine haps etti. Akkoyunluların zayıf durumundan istifade etmek isteyen Memlük Sultanı Kayıtbey'in gönderdiği orduyu perişan etti (1481).

Gürcistan üzerine başarılı bir sefer düzenledi. Akkoyunluların ikinci defa olarak yakaladığı parlak dönem Yakup Bey'in bir salgın hastalık neticesinde ölümü üzerine, yerini yine taht mücadeleleri ve aşiret kavgalarına bıraktı. Musullu, Pürnek, Bicanlu, Kaçar gibi aşiretler iktidar kavgalarında bizzat yer aldılar. Bu kargaşa içerisinde Akkoyunlu tahtına sırayla Baysungur (1490), Rüstem (1492), Göde Ahmed Bey (1496) geçtiler. Ahmed Bey İstanbul' da kaldığı esnada Osmanlı devlet düzenini yakından tanıma imkânı buldu. Merkezî bir yapılanma gösteren Osmanlı düzenini Akkoyunlu ülkesinde tatbik etmeye ve bu surette yarı-bağımsız aşiret reislerinin siyasî gücünü kırmaya çalışması başta Pürnek ve Kaçarlar olmak üzere aşiretlerin şiddetli tepkisine yol açtı[83]. Göde Ahmed Bey bazı aşiret reislerini bertaraf ettiyse de bu mücadele esnasında kendisi de maktul düştü.

Bundan sonra Muhammedî Mirza, Sultan Elvend ve Sultan Murad arasında taht mücadeleleri baş gösterdi. Muhammedî Mirza'nın ölümü üzerine Akkoyunlu Devleti Murad ile Elvend arasında paylaştırıldı. Buna göre Diyarbekir, Azerbaycan ve Erran Elvend'in; Irakeyn, Kirman ve Fars da Murad'ın hakimiyetinde kaldı[84]

Akkoyunlu Devleti'nin uzun yıllar süren iç karışıklıkları, bir yandan ekonomik vaziyeti bütünüyle sor duruma sokarken diğer yandan aşiretlerin bağımsız hareket etmelerine ve siyasî otoriteye karşı gelmelerine yol açtı. Bu gelişmelerden en çok, taht mücadeleleri esnasında serbest kalan ve Şeyh Haydar'ın müridlerini etra-

---

83 Şeref Han, *Şerefnâme*, c. II, neşreden: M. E. Bozarslan, (İstanbul 1971), s. 133
84 M. H. Yinanç, "Akkoyunlular", *İA*, I,/ 262; F. Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, II/ 273

fında toplayarak faaliyetlerini Erzincan ve çevresinde sürdüren Şah İsmail-i Safevî faydalandı[85]. O, Karakoyunlu oymaklarından Akkoyunlulara dahil olmayanların yanısıra, Akkoyunlu[86], Dulkadir, Teke ve Anadolu'nun başka yerlerinden gelen müridleri ile birlikte önce Tebriz'e yürüyerek Elvend'i yendi. Burada, Oniki İmam adına hutbe okutup para bastırdı; şahlığını ilan etti. Böylece Safevî Devleti kurulmuş oldu[87].

Elvend önce Bağdat'a gitti. Ancak, burada Pürneklerden beklediği desteği bulamayınca[88] Diyarbekir'e çekildi ve orada öldü. Murad ise 1503'te Hemedan yakınlarında Şah İsmail'e yenildi. 1509'a kadar Bağdat'ta kaldı. Şah İsmail'in Bağdat'a yönelmesi üzerine Osmanlı Devleti'ne sığındı[89].

Safeviler, Akkoyunlu Devleti'ni ortadan kaldırırken, Şeyh Haydar'ın intikamını almak için Akkoyunlu hanedanına ve halkına karşı korkunç katliamlara giriştiler. Türkmenler, Şarur, Almakulak ve Tebriz'de kıyıma uğradılar. Safevîler bununla yetinmeyerek Tebriz'deki hanedan mezarlarını tahrip edip, ölüleri gömüldükleri yerlerden çıkararak yaktılar. Bayındır boyuna mensup bütün hamile kadınları öldürdüler[90].

Katliamdan kurtulabilen bazı aşiret bakiyeleri Safevî Devleti içinde *"Türkmen Oymak"ı* meydana getirdiler[91]. Akkoyunlu ileri

---

85 F. Sümer, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü* (Ankara 1976), s. 15-20; İskender Beğ-i Türkmen *Tarihi -i Alem-Ara*, c. I, k. I, s. 41-42

86 Akkoyunlular Safevîleri hurûfîlik propagandalarının tesirinde pek az kalmışlardır. Bunda, Karakoyunlulara düşman olmalarının etkisi olmuştur. V. Minorsky, A.g.m, s. 156 Safevî Devleti' nin hizmetinde görülen bazı Türkmen aşiretlerinin kan akrabalarının Osmanlı Devleti'nde görülmeleri ve sünnî akidelere sadık kalmaları da bunun bir başka örneğini oluşturmaktadır.

87 F. Sümer, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu*, s. 22

88 İskender Beğ-i Türkmen, *Tarih-i Alem-Ara*, c. I, k. I, s. 44

89 İskender Beğ-i Türkmen, *Tarih-i Alem-Ara*, c. I, k. I, s. 46; T. Gökbilgin, Arz ve Raporlarına Göre İbrahim Paşa'nın Irakeyn Seferindeki İlk Tedbirleri ve Fütuhatı, *Belleten* XXI/82 (1957), s. 456. Osmanlılar Sultan Murad'ı, Şah İsmail'e karşı kullanmaya çalıştıysa da Murad başarılı olamadı.

90 WOODS, s. 300

91 F. Sümer, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu*, s. 101-104; WOODS, s. 300. "Türkmen Oymak" içindeki en kalabalık gruplar Pürnek ve Musullu aşiretleri idi.

gelenleri ve tâbi aşiretlerin çoğunluğu Osmanlı Devleti'ne sığındı[92]. Beylere dirlikler tahsis edildi[93]. Aşiretler ise, Osmanlıların Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya hâkim olmasından sonra tahrire tâbi tutularak, Erzurum, Muş, Bingöl yaylaları ile Urfa ve Berriye kışlakları kendilerine yurt tayin edilmek üzere Bozulus adı altında belli bir idarî yapıya ve vergi düzenine dahil edildi.

Osmanlı Devleti'nde Türkmenler

Anadolu'da Osmanlı hakimiyetinin başlaması ile birlikte Batı Anadolu'daki konar-göçer Türkmenlerin Yürük/Yörük diye isimlendirildiği görülmektedir.

Yörük adının "yürü-mek" mastarından türetildiği ve yürüyen, sefere koşan, çadır halkı, bir yerde durmayıp devamlı yer değiştiren göçebe manasına geldiği umumiyetle kabul edilmiştir[94]. Yörüklerin, yayıldıkları sahalar ise Kızılırmak yayının batısından İçel'i de içine alacak şekilde çekilecek çizginin batısında kalan bölgeler ile Rumeli toprakları olarak tesbit edilmiştir[95]. Bundan dolayı, Anadolu'nun batı bölgelerinde XVII. yüzyıldan önce konar-göçerlik edenlere ve bunları kurdukları köylere "Yörük" veya *"Yörük köyü"*, bahsedilen yüzyıldan sonra buralara gelen konar-göçerlere de *"Türkmen"* denilmiştir. Keza, bunların kurduğu köyler de *"Türkmen köyü"* olarak adlandırılmıştır.

Osmanlı vesikalarında Yörük *"toprağı olmayan"*, yani belli bir yerde durmayan "konar-göçer" olarak nitelendirilmiştir[96]. Bu husus

---

92 Celal-zâde Mustafa, *Selim-nâme*, neşredenler: Ahmed Uğur-Mustafa Çuhadar (Ankara 1990), s. 263-264; Tayyip Gökbilgin, XVI. Asır Başlarında Osmanlı Devlei Hizmetindeki Akkoyunlu Ümerası, *Türkiyat Mecmuası*, IX (1951), s. 37

93 T. Gökbilgin, Akkoyunlu Ümerası, s. 40-42; T. Gökbilgin, Arz ve Raporlara Göre, s. 475

94 H. İnalcık, Yürüks, Their Origins, Expansion and Economic Role, *Oriental Carpet and Textile Studies*, (London 1986), s. 42; Vahit Çabuk, "Yörük", *İA*, XIII/ 430; Teodore Bent, The Yourouks of Asia Minor, *The Journal of Anthropological Institute of Great Britain and İreland*, XX, (London 1891), s. 270; F. Sümer, XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak' ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi Bir Bakış, *İFM*, XI (1952), s. 518; Selahattin Çetintürk, Osmanlı İmparatorluğu'nda Yörük Sınıfı ve Hukukî Statüleri, *DTCFD*, II/2, s. 110; Ayrıca Yörük adı hakkındaki mülahazaların geniş bir değerlendirilmesi için bkz. T. Gökbilgin, *Rumeli' de Yörükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan*, (İstanbul 1957), s. 1-9

95 F. Sümer, Türk Aşiretlerine Umumî Bir Bakış, s. 511.

96 KANUNNÂMELER, c. II, s. 159 (Aydın).

onların yaylak ve kışlak hayatı süresince, önceden belirlenmiş sınırlar dahilinde kalmak mecburiyetinde olmadıklarını bildirmektedir[97]. Bununla birlikte, konup-göçtükleri güzergâhlar boyunca çevreye zarar vermemeleri gerekmekteydi. Aksi halde, konar-göçerlikten men edilirlerdi[98].

Yörüklerin konup-göçmeleri esnasında yerleşik ahalinin ekin ve bostanlarına zarar vermemesi, aksi halde bunların göçebelikten men edileceği kanunla belirlenmiştir[99]. Öte yandan, yörükler eğer bir sipahiden yer tutup ziraat ederse *öşür* ve *salarlık* verdikten sonra *"boyunduruk"* adıyla oniki akçe vergi vermek durumundaydı[100].

Yörükler, Anadolu'da bulundukları mevki veya iktisadî faaliyetlerine göre Aydın; Kastamonu, Ellici, Yüncü, Darıcı gibi isimler alıyorlardı. Aydın, Honaz, Nif, Çeşme ve Bozdoğan havalisinde bulunan Karacakoyunlu Yörükleri has reayası idiler. Bunların büyük bir kolu Menteşe bölgesindeydi. Bolu, Konrapa, Akyazı, Taraklı Borlu, Yenice, Viranşehir, Tefen (Bugünkü Tefenni), Ulus ve Ereğli (Karadeniz Ereğlisi) havalisindeki Bolu Yörükleri, Bolu sancak beyinin hassına dahil idi. Bursa'daki Emir Sultan vakfının reayası olan Söğüt Yörükleri ise Balıkesir, Karacadağ, Güzelhisar, Çandar, Manyas, Biga, Tire, Gönen ve İnegöl'e kadar yayılmış idi[101]

Ankara'nın kuzeyinden Tokat'a kadar uzanan sahada bulunan ve bir bölümü Kırşehir'e kadar yayılmış olan Uluyörük kendi içinde Şark Pare, Orta Pare ve Yüzde Pare olarak üç büyük gruba ayrıl-

---

97 "Hangi tımarda kışlarsa üçer akçe resm-i kışlak alınur. Hangi tımar sınurunda otlarsa tımar sahibi 17'şer akçe resm-i otlak alur. Kanun-ı kadîmdir." KANUNNÂMELER, c. II, s. 158 (Aydın), "...yörük taifesinin toprağı yoktur, Eğer kızoğlandır ve eğer seyyibedir her ne toprakta nikah olursa resm-i nikahı yörüğün sipahisi alur." KANUNNÂMELER, c. II, s. 153 (Aydın).

98 "Ve yörük taifesi kimsenin ekinine zarar etmemek üzere evvelden yürüyegeldikleri yerde yürüyüp zarar eder olsalar, tehdid ve tazminle müteva'ız olmayacak yürümekten men'olunmak..." KANUNNÂMELER, c. II, s. 315 (İstanbul).

99 KANUNNÂMELER. c. I. s. 463; c. II, s. 315.

100 KANUNNÂMELER. c. II, s. 181-182. Boyunduruk resmi ziraat ile uğraşan köylüden ekip biçtikleri toprağın beher dönümü için alınan vergidir. Resm-i dönüm diye de tâbir olunur.

101 ŞAHİN, s. 4-5.

makta idi. Bunlar arasında Dulkadir ve Halep Türkmenleri'ne mensup cemaatler de vardı[102]

Osmanlıların Batı Anadolu'daki konar-göçerleri tedricen ve şuurlu bir iskân politikası ile Rumeli'ye sevk etmesinden sonra, bulundukları bölgelere göre Kocacık, Malkara, Tekirdağı, Çirmen Yörükleri gibi isimlerle anılan Yörükler[103], nüfus itibariyle yerleşiklere göre az bir orana sahip olmalarına rağmen, Rumeli'den tertip olunan askeri gücün yarısına yakın bir miktarını oluşturmakta idiler[104].

Yörükler gibi açıkça konar-göçer hayatı temsil eden Türkmenler ise vesikalarda bazen *"Yörük"* bazen de *"Yörük Türkmenleri"* gibi isimlerle anılmıştır[105]. Bu cümleden olarak halep Türkmenleri için *"Yörükân-ı Halep"* Dulkadir Türkmenleri için *"Yörükân-ı Maraş"*, Bozok bölgesindeki Tükmenler için ise *"Yörükân-ı Bozok"* gibi vasıflandırmalara sıklıkla tesadüf edilmektedir. Bu husus, Yörük-Türkmen isimlendirmelerinde etnik amillerin değil[106], yaşama tarzının yani konar-göçerliğin ifade edilmeye çalışıldığını, bu yüzden Türkmen veya Yörük terimlerinin kullanılmasında fark gözetilmediğini ortaya koymaktadır. *"Türk"* adı ise Yörük ve Türkmen adının yanında yerleşik hayatın ve Osmanlı medeniyetinin temsilcisi durumundadır. Bundan dolayı Türkmenlerden konar-göçerliği terk edenlere *"Türkmenlikten çıktı"* deniyordu[107]. Keza, Yörükler de yerleşik hayat geçince yörüklükten çıkıyorlardı[108].

---

102 F. Sümer, *Oğuzlar*, s. 178; ŞAHİN, s. 5; TD 117, s. 447-729.

103 Münir Aktepe, Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair, *Türkiyat Mecmuası*, X, (1953), s. 299-312. S. Çetinkaya, Yörük Sınıfı'nın... s. 110

104 H. İnalcık, Yürüks, s. 44.

105 "... mezkûrlar Bozulus taifesinden yörük cemaati olup..." MAD 351. s. 44 ".. Yörük Türkmenleri... " MD 3. s. 59.

106 Anadolu'daki Türk-Türkmen-Yörük üçlüsü, özellikle batılı araştırmacılar tarafından etnik unsurlar olarak zannedilmiş veya çalışmalarını bu merkezde yürütmüşlerdir. Bu husus ülkemizde de zaman zaman ilgi görmektedir. Bkz. Bozkurt Güvenç, *Türk Kimliği* (Ankara 1993), s. 367. Ne varki bu yaklaşım tarzının ilmi kıstaslarla hiç bir i lgisi yoktur.

107 "... İfrâz-ı Zülkadiriye reayası fimâ-ba'd Tükmenlikten çıkıp Ayas ma'a Berendi ve Kınık kazalarında sâkin olup..." MAD 8458, s. 48.

108 "... Yörük yörük olduğu haysiyetten mâdâmki yörüklükten feragat idüb temekkün ihtiyâr itmeye..." KANUNLAR, s. 80 (Yeni İl).

Osmanlı Devleti'nde Türkmenler, Yörüklerden farklı olarak, merkezî hükümet tarafından; yaylak ve kışlakları ile göçüp-konacakları sahaların sınırları tesbit ve tayin olunarak belirli bir idarî ve malî düzene tâbi tutulmakta, kaza veya sancak statüsünde yönetilmekte idi. Böylece, bir yandan aşiretlerin yaylak-kışlak güzergâhlarının veya idarî teşkilâtlarının dışına çıkarak vergi vermekten kaçınmaları önleniyor; diğer yandan, büyük konar-göçer kitlelerin dağılması engellenerek ordunun ve büyük şehirlerin temel ihtiyaçları olan hayvan ve hayvanî ürünlerin tedarikinde süreklilik elde ediliyordu. Türkmenler, XVI. yüzyılın sonlarına kadar umumiyetle Anadolu'nun doğu yarısında idiler. Ancak, devlet nizamında meydana gelen çözülmeden sonra yavaş yavaş Anadolu'nun batı bölgelerine gelmeye başladılar.

Anadolu'da en fazla Türkmen oymağı ihraç eden Dulkadirli ulusu Maraş'tan başka Diyarbekir, Halep, Bozok, Adana hatta Kütahya ve Aydın'a kadar yayılmıştı. Bu mühim teşekkülün bir bölümü İfrâz-ı Zülkadiriye adıyla Adana bölgesindeydi[109]. Bozulus, Halep, Yeni il, Danişmendlü kazalarının içinde de Dulkadir ulusuna mensup oldukça fazla cemaat bulunmakta idi.

Bayat, Döğer, Beğdili, Harbendelü, İnallu gibi büyük taifelerden ve bunlara bağlı irili ufaklı cemaatlerden oluşan Halep Türkmenleri, yazları Yeni İl'e yaylağa çıkıyordu. Bundan dolayı Halep Türkmenlerine mensup cemaatlerin bir bölümü Yeni İl'e dahil edilmişti[110].

Sivas'ın güneyinde Divriği, Şarkışla, Kangal ve Gürün ile çevrelenen sahada bulunan Yeni İl kazası Türkmenleri, Dulkadir ve Halep Türkmenlerine mensup cemaatlerden müteşekkil idi. Bunlar, Nurbanu Sultan'ın Üsküdar'da yaptırdığı caminin evkafının reayası olduklarından *"Üsküdar Türkmeni"* diye de anılmışlardır[111].

---

109 Yılmaz Kurt, *Adana Sancağı Mufassal Tahrir Defteri* (1572 M./980 H.). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Banılmamış Doktora Tezi (Ankara 1985), s. 234-240.

110 ŞAHİN s. 243-266.

111 ŞAHİN s. 155; F. Sümer, *Oğuzlar*, s. 177.

Dulkadir ve Halep Türkmenleri'nin yurt tuttuğu bir başka bölge ise Bozok idi.

Karaman, Akşehir, Aksaray, Ankara ve Konya'nın çevrelediği sahada bulunan Atçekenler at yetiştiriciliğinin yanısıra geniş ölçüde ziraat ile de meşguldular. Atçekenlerin yayıldıkları sahalar Eskiil, Turgud ve Bayburd olmak üzere üç idârî bölgeye ayrılmıştı[112].

Çukurova'daki Türkmenler kısa sürede yerleşik hayat geçmekle beraber, bilhassa Tarsus havalisinde yoğun olarak konar-göçer hayatı devam ettirmekteydiler. Tarsus Türkmenleri veya yaygın olarak bilindiği adıyla Varsaklar; Ulaş, Kuştemir, Kusun, Esenli, Gökçeli, Elvanlı, Orhan Beğli taifelerinden ve bunlara bağlı cemaatlerden oluşuyordu[113].

Bunların yanısıra, hemen her sancak dahilinde konar-göçer hayatı devam ettiren gruplar vardı. Bunlar üzerinde bulundukları arazinin mâlî düzenine göre tımar, zeamet, vakıf veya has reayası idiler.

Berriyecik (Berriye) kışlağı ile Erzurum yaylaları arasında konar-göçer hayatı devam ettiren ve Akkoyunlu Türkmenleri'nin bakıyeleri ile Dulkadir Türkmenleri'ne mensup bazı cemaatlerden oluşan Bozulus Türkmenleri bu çalışmanın esasını oluşturmaktadır.

---

112 F. Sümer, *Oğuzlar*, s. 179. H. Basri Karadeniz, *Atçeken Oymakları*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Babılmamış Doktora Tezi, (Kayseri 1995)

113 A. Sinan Bilgili, *XVI. yüzyılda Tarsus Sancağı ve Tarsus Türkmenleri (Varsaklar)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi (İstanbul 1994), s. 121-123.

I. BÖLÜM

Olmasun ki oturak olasız ki
beğlik Türkmanlık ve yörüklük edenlerde kalır.
Kara Yölük Osman'ın Oğullarına Nasihatı

BOZULUS TÜRKMENLERİ

Bozulus Adı

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki konar-göçer Türkmenlerin *"Bozulus"* adını ne suretle aldığı hususunda kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Bu durum konu üzerinde ilk defa çalışma yapan merhum F. Sümer'i bazı tahminler yapmaya mecbur bırakmıştır. Sümer, Akkoyunlu Türkmenleri'nin bakıyeleri arasında Bozoklu ve Üçoklu Türkmenlerin yanısıra bazı Kürt cemaatlerinin bulunması sebebiyle bu topluluğun yeknesak olmadığın ifade etmek amacı ile "boz" sıfatı kullanılmış olabileceğini ileri sürmektedir. Başka bir ihtimal olarak da bu ulusun başından geçen kötü olayların -çünkü Anadolu'nun bazı yörelerinde hastalıklı kişiler için "boz" sıfatı kullanılmaktadır böylece isimlendirilmiş olmasında âmil olabileceğini bildirmektedir[1].

Ancak, bu "boz" sıfatı Osmanlı Devleti'nin bölgede yeni bir idarî yapılanma içine girmiş olması ile de alâkalı olabilir. Çünkü, Diyarbekir'in ilk idarî taksimatında bölgede bulunan Akkoyunlu Türkmenleri, daha Karakoyunlular zamanında siyasî teşekkül ha-

1 F. Sümer, Bozulus Hakkında, *DTCFD* VII/2 s. 30

line getirilmiş ve bünyesinde Türkmen oymakları da bulunduran Karaulus[2] aşiretleri ile birlikte *"Aşair ve Ulus"* adıyla sancak statüsüne bağlanmıştı[3]. Bu sancak ilk önce Yadigâr Bey'in tasarrufunda iken muhtemelen 1526'da padişah haslarına dahil edilmişti. Yaylak ve kışlakları farklı bölgelerde[4] olmakla beraber, Diyarbekir vilayetine bağlı iki konar-göçer topluluğun birbirine karıştırılmaması için Türkmenlere, Karaulus'a nisbet olarak "Bozulus" denilmiş olabileceği akla uygun görünmektedir. Konya bölgesindeki Eski-il adına mukabil Sivas'ın güneyinde "Yeni İl" adının teşekkül etmesi bu görüşü destekleyebilir[5]. Öte yandan, Akkoyunlu kaynaklarında Bozulus adına tesadüf edilmemesi, bu adın Osmanlılar tarafından verildiği kanaatini kuvvetlendirmektedir[6].

Ulus kelimesi ise halk veya topluluk manasında olup, Türkçe'deki *"ülüş, uluş"* kelimesinden gelmektedir[7]. Ulus deyimi Akkoyunlular tarafından da *"İl ve ulus"* şeklinde aynı manalarda kullanılmakta, aşiretler bazen *"Döger ulusu", "Türkmen il ve ulusu"* gibi isimlerle anılmaktaydı[8].

Bozulus'un Sosyal Yapısı

Bozulus'u meydana getiren asıl aşiretler, Akkoyunluların Doğu ve Güneydoğu'da kalan bakıyeleri olmakla beraber, buradaki nüfusun Akkoyunlu Türkmenleri'nin tamamının nüfusunu yansıttığını söylemek mümkün değildir. Çünkü Akkoyunlu devletinin siyasî haya-

---

2 "Karaulus Türk, Moğol ve Kürtlerden oluşuyordu. Kaytul, Keçineyi, Neftçi, Çermund, Kâvsuvaii, Kâkvend cemaatlerinin Türk olduğuna şüphe yoktur." A. Azzavi, *Aşairü'l-Irak*, c. II. (Bağdat 1937), s. 182, 183.

3 Nejat Göyünç, Diyarbekir Beylerbeyliğinin İlk İdarî Taksimatı, *T D* XXII (1969).

4 Karaulus, Bağdat ile Hakkari arasında dolşamakta idi. DİYARBEKRİYYE, c. II, s. 361.

5 İlhan Şahin, Osmanlı Devleti'nde Konar-Göçer Aşiretlerin İsim Almalarına Dair Bazı Mülahazalar,*TED* XIII (1987), s. 192.

6 "Bozulus" adı ile ilk kayıda TD 998, s. 201'de tesadüf edilmiştir.

7 Saadet Çağatay, İl, Ulus ve Yönetenler, *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Anma Kitabı*, (Ankara 1974), s. 284; Sir Gerard Clauson, An *Etimological Dictionary of Pre-Thirleenth Century Turkish*,(London 1972), s. 152, 153; G. Doerfer, *Turkische Und Mongolische Elemente im Neupersischen, II, Turkiscih Elemente im Neupersischen* (Weisbaden 1965),.s. 120, 121.

8 Bazı örnekler için bkz. DİYARBEKRİYYE c. I, s. 74, 76, 91, 115, 116, 118.

tında müessir rol oynadığını bildiğimiz Musullu, Pürnek, Avşar, Bayat, Ala Hacılu gibi aşiretlerin Bozulus içindeki nüfusları onların siyasi etkinliği ile doğru orantılı olmadığı gibi; başta Akkoyunlu hanedanının dayandığı Bayındır boyu olmak üzere, Bicanlu, Cakirlü (Çakırlu), Ağaçeri gibi Akkoyunlu boylarbirliğini meydana getiren aşiretlerin izlerine rastlanılmamaktadır. Bu cümleden olarak, bu ikinci grubun Uzun Hasan Bey'in Tebriz'e götürdüğü Türkmen aşiretlerinin bir bölümünü meydana getirdiği anlaşılmaktadır. Diğer yandan konar-göçer boylarbirliğine katılmayanların ekserisinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da köy veya şehirlerde yerleşik hayata geçmiş olması da mümkündür[9].

Bozulus Türkmenlerini meydana getiren aşiretler arasında Dulkadir ve Halep Türkmenleri'ne mensup cemaatler de bulunmaktadır.

Dulkadir iline mensup bazı oymaklar daha Akkoyunlular zamanında bu devletin faaliyetlerine katılmışlardı[10]. Bu cümleden olarak Otlukbeli Savaşı'nda bir kısım Dulkadir Türkmenleri Akkoyunlu ordusu içinde yer almıştı. Ancak, Akkoyunlu kaynakları Dulkadirlilerden hangi aşiretlerin Akkoyunlu boylarbirliğine dahil olduğu hususunda bilgi vermemektedir.

Dulkadirli Türkmenlerin, Diyarbekir'in Osmanlı hakimiyetine girdiği sıralarda, çatışmalardan bizar olarak Dulkadir iline yeniden döndüğü ve bir müddet burada konup-göçtüğü tesbit olunmaktadır[11]. Bölgenin tahriri yapılırken Dulkadir sipahileri bunların gıyabında *"bizim taifemizdir"* diyerek kendi bölgelerine kaydettirmişlerdi. Ancak ağnam vergisini Dulkadir eminleri talep edince, bu defa Diyarbekir ulusu içine yeniden döndüler. Burada hass-ı hümayûna dahil olmayı talep ederek, *"aksi halde iki yere ödedikleri vergiden dolayı fakir*

---

9 Nitekim, günümüzde, adı geçen bölgelerdeki ailelerin bir çoğu kendilerinin, Akkoyunlu hanedanının veya Akkoyunlu beylerinin torunları olduklarını iddia etmekte, hatta bu iddialarını teyid edecek şecereler göstermektedirler.

10 DİYARBEKRİYYE c. I, s. 254.

11 WOODS, s. 344.

düşeceklerini" bildirdiler. Bundan sonra Bozulus ile birlikte hass-ı hümayûna kayd olundular[12].

Bozulus içinde Dulkadir Türkmenleri'ne mensup 40 aşiret tesbit edilmektedir. Ancak, Avşar, Çağırganlu, Cerid, Karaca Araplu, Gündeşlü, Çimelü, Dodurga, Mihmadlu gibi aşiretler birden fazla oymak ile temsil edildiğinden cemaat sayısı 101'e çıkmaktadır.

200 numaralı tahrir defterinde Bozulus'un tahririni müteakip *"Tavâif-i Türkmenân-ı Şam"* adıyla kayıtlı bulunan ve sadece vergi hasılı kaydedilmiş olan Türkmenlerin[13] Bozulus'a mensup aşiretlerden oluşup oluşmadığı belli olmamakla beraber[14] Halep Türkmenleri'ne bağlı Harbendelü, Beğdili, Eymür, Döğer, Âcurlu, Avşar Alplü gibi bazı cemaatler de Bozulus'un içinde yer almıştır. Ancak bunlar Akkoyunlu hakimiyetinden beri bölgede bulunmakta ve Akkoyunlu siyasi faaliyetlerinin içinde yer almakta idiler.

Bozulus Türkmenleri cemaat ve oba olarak ayrılmakta idi. Vesikalarda "aşiret" veya "cemaat" tabirlerinin "aynı kandan olan insan topluluğunu ifade" etmek için kullanıldığı görülmektedir. Burada "aşiret" veya "cemaat" tanımlaması Türkçe'deki "Uruk/Urug" kelimesine karşılık gelmektedir. "Taife" kelimesi ise Bozulus aşiretler birliği tanımını ifade etmek için kullanılmakta ve vesikalarda "Türkmân taifesinden" veya "Bozulus taifesinden..." şeklinde yer almaktadır. Aşiretlerin idarî bakımdan bir araya toplanması ile oluşturulan "boy"lar ise "kabile" kelimesi ile karşılanmıştır. Bu hususta vesikalarda "Türkmen taifesinden Tabanlı

---

12 TD 200, s. 967.

13 TD 200, s. 1008.

14 F. Sümer, Bozulus Hakkında, s. 37. Sümer, bunların Haleb Türkmenlerine dahil gruplar olduğunu ve isimlerinin (her halde TD 561'i kasdederek) II. Selim döneminde kaydedilen bir defterde ortaya çıktığını belirtiyorsa da bu kaydın Bozulus ile ilgisini ortaya koymak oldukça zordur. Çünkü bu kayıttan önce (s. 1007) yine Bozulus'a dahil olmayan Karaulus'un vergi hasılı bulunmaktadır. Yani Bozulus ile ilgili bilgiler bittikten sonra bölgenin diğer konar-göçerleri kaydedilmiştir. Buradaki *"Tavaif-i Türkmenân-ı Şam"* kaydının bölgede yaylak ve kışlak hayatı sürdüren ve Haleb Türkmenlerine ait bir def terde *"Şark cânibinde yaylarlar"* açıklaması bulunan Mihmad Hacılu, Eşelü, Ulaşlu, Dimleklü, Harbendelü, Eymirlü, Tavşanlu, Beğdili, Avşar gibi cemaatlere ait olduğunu tahmin etmekteyiz. TD. 1040., s. 5, 37, 75, 66; ÖZDEĞER, s. 223.

kabilesinden Bayat cemaati" gibi tanımlamalara sıklıkla tesadüf olunmaktadır. Ancak cemaat, kabile, taife gibi tanımlamaların kesin çizgilerle birbirinden ayrıldığını söylemek oldukca güçtür. Bazen bu üç kelimenin herhangi bir ayırımı gözetilmeden kullanıldığını tesbit etmek de mümkündür. Buna mukabil cemaatlerin bölünmesi ile ortaya çıkan ve nüfusu genellikle 3-5 hâneyi geçmeyen gruplar vardır ki bunlar açıklıkla "oba" veya "mahalle" olarak tanımlanmıştır. Obaların en belirğin özelliği ise sadece bir aileye dayanmış olmasıdır.

Başlangıçta, Haleb, Dulkadir, Tarsus ve Yeni İl Türkmenleri'nde görülen ve aşiretlerin birleşmesi ile oluşturulan boy teşkilatı, Bozulus'ta bulunmamaktaydı. Ulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra Tabanlu, Oğulbeğlü gibi büyük aşiretlerden kopan obaların, boy teşkilatı içinde ifrâz oldukları aşiretlere bağlandığı ve bunların boy beyleri tarafından idâre olunduğu görülmektedir. Öte yandan, aşiretin sorumlu idarecisi olan "mîr-i aşiret" vesikalarda sıklıkla "boy beyi" olarak kaydedilmiştir.

Bozulus'u Meydana Getiren Aşiretler (*)

Aba Kürklü

Dulkadir ulusuna mensup olan Aba Kürklü aşiretinin Bozulus içinde 1540 tarihinde sadece üç hâne nüfusu bulunmakta idi[15]. Bundan sonra adına bir daha tesadüf edilmemektedir.

(*) Burada, Bozulus'un ilk tahririnde yer alan aşiretler esas alınarak bilgi verme yoluna gidilmiştir. II. Selim döneminde tutulduğu tahmin edilen 561 numaralı defterde yer alan Erkır?, Üçok, Kulu, Küsgeldilü, Arab Beğ, Geyiklü, Alpavud, Bay Tur Ali, Karacalu, Mir Bekir, Alcı aşiretlerinin adlarına sadece bir defa tesadüf edilmesi sebebiyle bu bölüme alınmamıştır. Adı geçen aşiretlerin büyük ölçüde Dulkadir ulusuna mensup olması, onların Diyarbekir havalisinin yaylaya veya kışlaya geldikleri esnada Bozulus'a dahil edilmiş olabileceğini hatıra getirmektedir. Ancak, II. Selim döneminde tutulduğu tahmin edilen 561 numaralı tahrir defterinin sadece kethüda tayinlerini ve bunların muafiyetlerinin yeniden düzenlemek amacını gütmüş olması, Bozulus'a dahil edilen yukarıdaki aşiretlerin ne suretle böyle bir uygulamaya tâbi tutulduğu hakkında bilgi vermemektedir. Keza, adı geçen aşiretlerin Bozulus'tan ne zaman ayrıldığı hususunda da her hangi bir vesikaya tesadüf edilmemiştir.

15 TD 200, s. 1004.

Acurlu

Adına, Bozulus'un ilk tahririnde tesadüf edilmemekle beraber II. Selim dönemine ait Bozulus defterinde (اجر) imlâsı ile yazılan aşiretin Acurlu olması kuvvetle muhtemeldir.[16] Bahsedilen dönemde, 523 hâne ve 361 mücerred nüfus ile kalabalık bir topluluk oluşturan Acurlu aşiretinin, aslında Dulkadir Türkmenleri'nden olduğu ve tahrir esnasında Diyarbekir havalisinde bulunduğundan Bozulus'a dahil edildiği anlaşılmaktadır[17]. Acurlu cemaatinin bir kolu da Haleb Türkmenleri arasında idi[18].

Bozulus aşiretleri ile birlikte Orta Anadolu'ya gelen Acurlu cemaatinin bir bölümü bir müddet Keskin havalisinde kaldı. Bunlar, Diyarbekir havalisinde bulunan akrabaları ile birlikte Rakka'ya iskân edilmeye çalışıldıysa da, iskân mahallini terk ederek Pehlivanlu, Reyhanlu, ve Hacı Ahmedlü aşiretlerinin içine karıştıkları gibi 20 kadar ev de Balıkesir sancağına gitti[19]

Ağcalu

1540 tarihinde Bozulus içinde 5 hâne nüfusu bulunan Ağcalu aşireti[20] Dulkadir ulusundan idi. Bundan sonra adına Bozulus ile ilgili vesikalarda tesadüf edilmeyen bu cemaatin bir kolu Bozok Türkmenleri[21], diğer bir kolu da Yeni İl içinde[22] bulunuyordu. Safevî Devleti hizmetinde Kaçarları meydana getiren oymaklardan biri de Ağcalu adını taşıyordu[23].

Ala Hacılu

Adı ilk önce Akkoyunluların Ahlat'ı kuşatması esnasında görülen[24] Ala Hacılu cemaati, 1540 tarihinde 10 hâne nüfusa sahip bulu-

---

16 TD 561, s. 195, 215, 223.

17 "Cemaat-ı Acurlu tâbi-i taife-ı Yabaltunlu el-mezbûr der-vilâyet-i Diyarbekir." TD 402, s. 625.

18 ÖZDEĞER, s. 189.

19 MAD 701, s. 5, 12; MAD 2931, s. 115; MAD 8458, s. 38, 40, 62, 127, 147; MAD 10277, s. 45.

20 TD 200, s. 1006.

21 F. Sümer, Bozok Tarihine Dair Araştırmalar, *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Anma Kitabı*, (Ankara 1974), s. 315.

22 ŞAHİN, s. 162.

23 SÜMER, *Safevi Devleti'nin Kuruluşu* s. 184. Keza, Hacılar oymağı Ağcalu ce maatinden idi. (s. 180).

24 DİYARBEKRİYYE, c. II. s. 544.

nuyordu[25]. II. Selim dönemine ait tahrirde ve sair vesikalarda adına tesadüf edilmeyen Ala Hacılu aşiretinin erken dönemde yerleşik hayata geçtiği ve Suruç'a tabi Zeki köyünde ziraatçılık ile meşgul olmaya başladığı tesbit edilmiştir[26]

Ali Görenlü

Dulkadir iline mensup olan Ali Görenlü cemaatı, Diyarbekir taraflarında yaylàdığı ve kışladığı esnada Bozulus'a dahil olmuştu. 1540 tarihinde iki cemaat halinde bulunan Ali Görenlü'nün bir cemaatı asıl Bozulus'a dahil cemaatler arasında kaydolmuştur ki, bu husus Akkoyunlu hizmetinde daha önce yer alan Dulkadir aşiretlerinden biri olabileceğini akla getirmektedir. Kanunî Sultan Süleyman döneminde iki cemaatte toplam 74 hâne ve 7 mücerred[27], II. Selim döneminde ise tek cemaat halinde 178 hâne ve 55 mücerred nüfusu bulunmaktaydı[28].

Ali Görenlü aşireti Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra Ankara havalisindeki Bozulus Türkmenleri içinde kaldı. Kayıtlardan, 1683 tarihinde iktisadî sıkıntı içine düştüğü ve vergilerini ödeyemez hale geldiği tesbit olunmaktadır[29]. Ali Görenlü cemaatının bir kolu da Yeni İl kazasında bulunan Ali Gören köyüne adını vermişti[30].

Alilü

Ali Görenlü aşiretinin bir kolu olması ihtimali kuvvetli bulunan Alilü, kayıtlarda sadece 1540 tarihinde geçmektedir[31]. Bahsedilen tarihte 11 hâne nüfusu bulunan bu aşiretin tahrirde hiç koyunu görülmemekle beraber hâsıl olarak 500 koyun kaydı bulunmaktadır.

---

25 TD. 200, s. 956.
26 TD. 184, s. 122.
27 TD 200, s. 992, 995.
28 TD 561, s. 100.
29 MAD 2931, s. 63.
30 ŞAHİN, s. 106. Şahin, bu adı "Ali Gürân" olarak okumuştur. Bu husus aşiretin adının genellikle علی کوران imlâsı ile yazılmasından kaynaklanmaktadır. Ancak علی کورن imlâsına da yer yer tesadüf edilmektedir. Bundan dolayı biz Ali Gören adıyla okunmasını tercih ettik.
31 TD 200, s. 955.

Anamaslu

Dulkadir Türkmenleri'ne mensup büyük taifelerden biri olan[32] Anamaslu aşireti Diyarbekir'den başka, Adana[33], Ankara[34], Bozok ve Yeni İl'e[35] dağılmıştı. Diyarbekir taraflarında Bozulus içinde yer alan Anamaslu aşireti 1540 yılında 4 cemaatte toplam 73 hâne ve 5 mücerred nüfusa sahipti[36]. II. Selim döneminde ise diğer cemaatlere oranla nüfusunda eksilme meydana gelmiş 29 hâne ve 24 mücerrede düşmüştür[37]. Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra adına tesadüf edilmeyen Anamaslu cemaatinin erken dönemde dağılmaya başladığı veya yeniden Dulkadir ulusu içine döndüğü düşünülebilir.

Anter

Bozulus'a dahil cemaatlerden olan Anter, Kanunî Sultan Süleyman döneminde 91 hâne ve 6 mücerred nüfusa sahiptir[38]. II. Selim döneminde ise 86 hâne ve 19 mücerred olarak bulunmakta idi[39]. Anter'de, diğer aşiretlerde gözlenen aşırı nüfus artışı tesbit olunmadığı gibi, hâne sayısında da düşüş görülmektedir. Bu husus yerleşik hayata geçmeleri ile ilgili olmalıdır. Nitekim, bunlar XVI. yüzyıl ortalarında Urfa'nın Samsat nahiyesine tabi Körce Kuyu[40], Harran nahiyesine tabi Kuşcu[41], Cullab'a tabi Bozüyük[42] ve Akviran[43] köylerine yerleşerek ziraat ile meşgul olmaya başlamışlardı.

Anter cemaatı Bozulus'un batıya muhaceretine katılmamış ve Diyarbekir havalisindeki Bozulus bakiyesi içinde kalmıştır[44].

---

32 TD 402, s. 3-5; TD 604, s. 10, 25, 81, 134, 179.
33 Y. Kurt, *Adana Sancağı*, , s. 235.
34 TKA TD 76, s. 103b; TD 117 s. 625, 626.
35 ŞAHİN, s. 163, 164.
36 TD 200, s. 973, 978, 988, 1003.
37 TD 561, 191.
38 TD 200, s. 947.
39 TD 561, s. 187.
40 TD 965, s. 281; TD, 362, s. 24.
41 TD 965, s. 220; TD, 362, s. 197.
42 TD 965, s. 118; MAD 351, s. 41
43 TD 965, s. 118. TD 362, s. 116
44 MAD 701, s. 6.

Rakka iskânına tabi tutulan bu cemaat Beliç nehri boylarına ve Rakka köylerine iskân edilmiştir[45].

Araplu

Uzun Hasan Bey'in Karakoyunlularla mücadelesi sırasında (1448-1450) Uzun Hasan Bey'in yanında görülen Araplu aşireti[46], Bozulus tahririnde, Dulkadir iline mensup aşiretler arasında kaydolunmuştur. 1540 tarihinde sadece 5 hâne olarak tespit olunan bu aşiretin[47], Bozulus aşiretleri ile birlikte Orta Anadolu'ya gelmediği anlaşılmaktadır.

Son olarak, Rakka iskânına tabi tutulan aşiretler arasında yer alan Araplu aşiretinin[48] bazı kolları da Bozok[49], Dulkadir Türkmenleri[50] ve Yeni il[51] kazası dahilinde bulunuyordu.

Atçı

Dulkadir iline mensup olan Atçı aşireti, sadece 1540 tarihinde görülmektedir. Bu esnada 36 hâne nüfusu bulunan aşiretin[52], Bozulus ile birlikte Orta Anadolu' ya gelmediği görülmektedir.

Maraş vilayetinde Güvercinlik kazası dahilinde Mastana köyüne yerleşmiş olan Atçı cemaatı, Bozulus'taki Atçı aşiretinin akrabaları olmalıdır[53]

Avanlu

Avanlu aşiretinin Kanuni Sultan Süleyman devrinde Bozulus içinde bir cemaatte 43 hâne nüfusu bulunuyordu[54]. II Selim döneminde ise iki cemaatte 77 hâne ve 58 mücerred nüfusa ulaşmıştı[55]. Avanlu aşireti Bozulus'un Orta Anadolu'ya muhaceretine katılmış

---

45 MAD 10277, s. 38, 45; MAD, 8458. s. 62, 146, 147, 175, 185; GŞS 41, s. 40.
46 DİYARBEKRİYYE, c. I, s. 277.
47 TD 200, s. 998.
48 MAD 701, s. 175.
49 TD 448, s. 10.
50 TD 604, s. 204; TD 402, s. 173.
51 ŞAHİN, s. 165.
52 TD 200, s. 986
53 MARAŞ, c. I, s. 328
54 TD 200, s. 950
55 TD 561, s. 205, 230, 231

ve Ankara havalisindeki Tabanlu aşireti içinde Oğulbeğlü cemaatına bağlı olarak kalmıştır[56].

Avcı

Dulkadir Türkmenleri'nden olan Avcı aşireti[57], Adana[58], Maraş[59], Bozok[60], Yeni İl[61] ve Diyarbekir'e kadar dağılmıştı. Diyarbekir bölgesinde Bozulus'a dahil olan cemaat, 1540 tarihinde 48 hâne nüfusa sahipti[62]. II. Selim döneminde ise bu miktar 55 hâne ve 20 mücerrede ulaşmıştı[63].

Bozulus aşiretlerinin Orta Anadolu' ya muhacereti esnasında bazı aşiretlerle birlikte Halep, Yeni İl, Yüzdeciyan ve Mamalu Türkmenlerinin arasına karıştığı tesbit olunan Avcı cemaatinin[64], Bozulus aşiretlerine yeniden nizam verilmesi esnasında adına tesadüf edilmemesi, bunların daha önce birlikte yayladıkları aşiretlerin yanına dönmediğini göstermektedir.

Avcı aşiretinin bir kolu da Safevî Devleti'nin içinde görülmektedir[65]. Bunların, Bozulus'un yaylağa çıktığı ve Osmanlı-İran sınırını ihlal ettiği bir sırada Kızılbaş boylar birliğine katıldığı veya Dulkadir iline mensup cemaatlerle birlikte daha Şah İsmail zamanında Safevî Devleti'nin hizmetine girmiş olabileceği alka gelmektedir.

Avşar

XV. yüzyıl başlarında, Avşarların mühim bir kısmı, Memlük Devleti'nin hakimiyeti altındaki Kuzey Suriye'de bulunmakta idi.[66] Bunlar, Emir Cekem'in Memlük Sultanı'na isyan ettiği ve bölgedeki Türkmenler üzerindeki baskısını artırdığı sırada, ondan çe-

---

56 MAD 2993, s. 104; AŞS 58, s. 108; AŞS 52, s. 17
57 TD 402, s. 723
58 Y. Kurt, *Adana Sancağı*, s. 235
59 MARAŞ, c. I, s. 16, 31, 65, 208, 263, 352; c. II, s. 509-510
60 TD 448, s. 17
61 ŞAHİN, s. 166
62 TD 200, s. 975
63 TD 561, s. 188
64 MD 80, s. 424
65 F. Sümer, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu*, s. 175
66 K. Yaşar Kopraman, *Mısır Memlükleri Tarihi*, (Ankara 1989), s. 180.

kindiklerinden 1407'de Akkoyunlu Kara Yülük Osman Bey'e katıldılar. Ancak bir müddet sonra yeniden Kuzey Suriye'deki eski yurtlarına döndüler. Bununla binlikte Kutbeğlü Avşarı gibi bazı gruplar Kara Yülük Osman Beyi'in yanında kalmaya devam etti[67].

Karakoyunlu Kara Yusuf'un, 1418' de Akkoyunlu Kara Yülük Osman Bey'i takip ederek Antep taraflarında indiği esnada Avşarlar, Kara Koyunlulardan çekinerek Trablus yöresindeki Safita'ya inmişlerdi. Burada bazı olaylara karışmaları üzerine Trablus Naibi Emir Barsbay, Avşarları eski yurtlarına dönmeye ikna etmişti. Onlar dönüş hazırlıklarına başladıkları sırada Emir Barsbay ani bir baskın düzenleyerek Avşarları dağıtmayı düşünmüşse de başarılı olamamış; buna mukabil Avşarlar Barsbay'ın ordusunu ve Trablus'u yağma etmişlerdi[68].

Avşarların bir bölümünün Memlük Devleti'ndeki iç çekişmeler ve mahallî kavgalar esnasında Akkoyunlulara dahil oldukları anlaşılıyor.

Akkoyunluların siyasî faaliyetlerinde mühim roller oynayan Avşarlar, Akkoyunlu Devleti'nde devam eden iç mücadelelerde rol aldıkları gibi Uzun Hasan Bey'in Sultan Mehmed ile yaptığı Otlukbeli Savaşı'nda da bulunmuşlardır[69]. Onlar, Uzun Hasan Bey'in ölümünden sonra, Akkoyunlu şehzadeleri arasında vukubulan taht mücadelelerine katıldılar. Önce, Uzun Hasan Bey'in halefleri nden Muhammed'in oğlu Yusuf'u, onun ölümünden sonra ise Murad'ın oğlu Yakub'u desteklediler[70].

Avşarların bir bölümü Akkoyunlu boylarbirliğinden ayrılarak, Safevî Devleti'nin kuruluşuna iştirak eden boylar arasında yerlerini aldılar[71]. Bununla birlikte, Safevî Devleti hizmetindeki Avşarların büyük bir bölümünün, Kûh Gîluye ve Huzistan bölgesinde

---

67 WOODS, s. 325

68 K. Yaşar Kopraman, *el-Aynî*, s. 86; F. Sümer, *Oğuzlar*, s. 265; DİYARBEKRİYYE c. I, s. 110

69 F. Köprülü, "Avşarlar" *İA*, II/30; WOODS, s. 325; DİYARBEKRİYYE, s. 216, 218, 219, 222, 273, 274

70 WOODS, s. 325

71 F. Sümer, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu*, s. 24

bulunan Avşarlardan oldukları ortaya konulmuştur[72]. Bunlar, Safevî Devleti'nde önemli memuriyetlere kadar yükseldikleri gibi Şah İsmail'in Özbeklere karşı düzenlediği seferlere ve Yavuz Sultan Selim ile yaptığı Çaldıran Savaşı'na (1514) da katılmışlardı. Bu savaşta, Avşar Sultan Ali Bey, Şah İsmail zannedilerek tutuklanmış, ancak Şah İsmail olmadığı fark edilince öldürülmüştü[73]

Öte yandan, Dulkadirli Beyliği'ni meydana getiren büyük aşiretlerden biri olan Avşarlar, adı geçen beyliğin siyasî faaliyetlerinde de mühim roller üstlenmişti[74].

Avşarlar, Akkoyunlu Devleti'nin bakiyesi olan Bozulus içinde, 1540 tarihinde, 3 cemaati asıl Bozulus'a dahil, 11 cemaati ise Dulkadir Türkmenleri'ne mensup toplam 14 cemaatte 296 hâne ve 40 mücerred nüfus ile en kalabalık topluluklardan birini oluşturmakta idi[75]. Bu miktar, II. Selim döneminde 6 cemaatte toplam 1305 hâne ve 321 mücerred nüfusa ulaşmıştı[76].

Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra Ankara sâkini aşiretler içinde yer alan Avşarlar, muharecet esnasında büyük nüfus kaybına uğramışlardı[77]. Bunlardan, Recebli Avşarı Rakka'ya[78], Genceli Avşarı ise Hama'ya[79] iskân olunmuşlardı. Recebli Avşarı daha sonra iskân mahallini terk ederek Anadolu'ya dağılmıştır[80].

Azaplu

Dulkadir iline mensup cemaatlerden olan Azaplu, 1540 tarihinde 49 hâne ve 5 mücerred nüfusa sahip bulunuyordu[81]. Bundan sonraki kayıtlarda adına bir daha tesadüf edilmeyen Azaplu cema-

---

72 *Aynı eser*, s. 98-100
73 İskender Beğ-i Türkmen, *Tarih-i Alem-Ara*, c. I, k.I, s. 70; Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Sahaifü'l-Ahbâr*, c. III (İstanbul 1285), s. 454; Şeref Han, *Şerefnâme*, c. II, s. 159,
74 Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği* (Ankara 1989), s. 8
75 TD 200, s. 945, 957, 968, 982, 993, 996, 1001
76 TD 561, s. 30, 39, 43, 45, 119, 246, 249
77 1064/1653 tarihinde yapılan bir tahrirde nüfuslarının 130 hâneye düştüğü görülmektedir. MAD 3739, s. 5-6
78 MAD 701, s. 5
79 KK 2311, s. 20; MAD 8458, s. 64, 72
80 MD 136, s. 238
81 TD 200, s. 985

atinin Dulkadir[82] veya Bozok[83] Türkmenleri içindeki akrabalarına katılmış olabilecekleri gibi, II. Selim döneminde nüfuslarında anormal artış gözlenen aşiretlerden birine dahil olma ihtimali hatıra gelmektedir.

Bayat

Kuzey Suriye'de bulunan ve Memlük ordusundaki Türkmenler arasında da yer alan Bayatlar[84]. Memlük emirlerinden Cekem'in isyanı sırasında ondan çekindikleri için İnallular ile birlikte Akkoyunlu Devleti'ne sığınmışlar[85], nâdir de olsa, bu devletin siyasî faaliyetlerine katılmışlardı. Bu cümleden olarak, Uzun Hasan Bey'in Karakoyunlu Rüstem Tarhan ile Mardin civarında yaptığı savaşta Bayatlar da bulunmuş ve Akkoyunlu ordusunun sol kanadında yer almışlardır. Ancak, askerî faaliyetlere katılmakta pek gönüllü olmayan Bayatlar, Karacadağ civarındaki yerlerini terk ederek Şam'a gittiler. Uzun Hasan Bey bunları döndürmek için oğulları Muhammed ve Halil'i görevlendirdiyse de muvaffak olamadı[86]. XVI. yüzyılda Halep Türkmenleri arasında görülen kalabalık Bayat aşiretlerinin bunların torunları olması galip ihtimaldir.

Bayatların bir bölümü de Dulkadir Beyliği'ni meydana getiren büyük aşiretler arasında yer almakta idi[87]

Safevî Devleti kurulduktan sonra Bayatların bir bölümü Safevî Devleti'ni meydana getiren Kızılbaş aşiretlerbirliğine dahil oldu[88]. Bunlar, 1589 da, sürmekte olan Osmanlı-Safevî savaşlarına sulh çareleri arandığı bir sırada, Osmanlıların elindeki Nihavend kalesini kuşatan Arışlu Tahmasp Kulu Sultan'ın maiyetinde bulunmaktaydılar. Öte yandan, Çukursa'd, Karabağ, Makü ve

---

82 TD 604, s. 27
83 TD 448, s. 24
84 Şehabettin Tekindağ, XV. Asrın Sonunda Memlük Ordusu; *TD* XV (1960), s. 83-84
85 DİYARBEKRİYYE c. I, s. 60
86 F. Sümer, *Oğuzlar*, s. 225
87 R. Yınanç, *A.g.e*, s. 8
88 F. Sümer, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu*, s. 106

Beyazid şehirleri Bayat ileri gelenlerince yönetiliyordu[89]. Ancak Safevî Devleti hizmetinde görülen bu Bayatların, Akkoyunlu Türkmenleri arasında görülen Bayatlarla ilgisi olmaması gerekir. Çünkü, Akkoyunlu boylarbirliğinden ayrılanlar Şam tarafına gittiği gibi kalanlar da bu devletin yıkılmasından sonra Bozulus içinde yerini almıştır.

Bayatlar, 1540 tarihinde Bozulus içinde ikisi asıl Bozulus'a dahil[90], ikisi de Dulkadir ilinden katılan Şam Bayatı[91] olmak üzere toplam 4 cemaat ile temsil olunmakta idi. Bu esnada 170 hâne ve 13 mücerred nüfusu bulunan Bayatlar, II. Selim döneminde 335 hâne ve 201 mücerrede ulaşmıştı[92]. Öte yandan, Bayatların bazı kolları Diyarbekir ve Urfa havalisindeki köylere yerleşerek ziraatçılık ile meşgul olmaya başlamışlardır. Bu surette, Garbî Âmîd'deki Bayatoğlu ve Arpa Depesi[93], Suruç'a bağlı Taşlıöyük[94] ve Eymircan[95] köyleri Bayatlar tarafından kurularak şenlendirilmişti.

Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra Ankara havalisindeki Tabanlu mukataası içinde yer alan Bayatlar, burada Bayat-ı Atik ve Bayat-ı Cedid olmak üzere iki kola ayrılmışlardı[96]. Şam Bayatı'nın adına ise Bozulus içinde bir daha tesadüf edilmemekle birlikte bu aşiretin bazı kollarının Kılızbaş boylarbirliği içinde[97], Dulkadir ulusu[98] ve Bozok Türkmenleri arasında[99], bulunduğu tesbit olunmaktadır.

Beğ Cökerlü

Dulkadir ilinden Bozulus'a dahil olan bu cemaat, 1540 tari

---

89 Şeref Han, *Şerefnâme*, c. III, s. 250; İskender Beğ-i Türkmen, *Tarih-i Alem Ara*, c. I, k, II, s. 231; c. II, k.I, s. 65
90 TD 200, s. 952, 962
91 TD 200, s. 997, 981
92 TD 561, s. 127, 129, 131, 249
93 TD 200, s. 88
94 TD 184, s. 91
95 TD 184, s. 81
96 D. BŞM 3750, s. 12-13
97 WOODS, s. 247; F. Sümer, *Oğuzlar*, s. 227-234
98 TD 604, s. 65; MARAŞ, c. II, s. 569
99 TD 448, s. 8, 28

hinde 68 hâne ve 8 mücerred nüfusa sahip bulunuyordu[100]. Bu miktarın II. Selim döneminde 31 hâne ve 7 mücerred nüfusa düştüğü görülmektedir. Bozulus ile ilgili vesikalarda adına bir daha tesadüf edilmeyen bu aşiret yerleşik hayata geçmiş ve Dulkadir iline yeniden dönmüş olmalıdır.

Beğdili

Asıl Bozulus'a dahil aşiretler arasında yer alan Beğdili, 1540 tarihinde iki cemaatte toplam 202 hâne ve 9 mücerred nüfusu bulunuyordu[101]. Aşiret, II. Selim döneminde 6 cemaatte toplam 296 hâne ve 69 mücerred nüfusa ulaşmıştı[102].

Beğdili aşiretinin Bozulus içinde kalabalık denebilecek bir nüfusunun bulunmasına rağmen, Akkoyunlu Devleti'nin siyasî faaliyetleri içinde varlığının tesbit olunamaması, bunların Bozulus'a Halep Türkmenleri'nden ayrılarak katılmış oldukları kanaatini uyandırmaktadır. Çünkü bunların önemli bir kütlesi de Halep Türkmenleri arasında yer almak idi[103].

Beğdili, Bozulus aşiretlerinin Orta Anadolu'ya muhaceretine katılmamıştır. Keza, Bozulus ile ilgili vesikalarda da adına tesadüf edilmemektedir. Bundan dolayı Beğdililer yeniden Halep Türkmenleri arasına dönmüş olmalıdır.

Rakka iskânı sırasında Beliç nehri kenarına, Akçakale ile Ayn-ı Rîz arasında yerleştirilen Beğdili aşiretlerinin[104], Bozulus ile ilgisini tesbit etmek ise mümkün görünmemektedir.

Öte yandan, Beğdili aşiretinin kollarından biri Kızılbaş aşiretlerbirliği içinde yer almış ve Safevîlerin Osmanlılara karşı mücadelelerine katılmıştır[105].

Bekir Hacılu

Dulkadir Türkmenlerinden olan Bekir Hacılu cemaatinin 1540 tarihinde 14 hâne nüfusu bulunmakta idi[106]. Bozulus ile ilgili vesi-

---

100 TD 200, s. 984
101 TD 200, s. 917, 966
102 TD 561, s. 231, 235, 252, 256, 257
103 ÖZDEĞER, s. 181
104 MAD 8458, s. 126
105 İskender Beğ-i Türkmen, *Tarih-i Alem Ara*, c. III, k. III, s. 364, 529
106 TD 200, s. 970

kalarda adına bir daha tesadüf edilmeyen bu cemaatin bir kolu da Dulkadir Türkmenleri'nden, Dokuz taifesine bağlı olarak bulunuyordu[107].

Bozhanlu/ Burhanlu/Borcanlu:

(Burhanlu aşireti erken dönemlerde yerleşik hayata geçtiği için Kanunî Sultan Süleyman döneminde yapılan tahrirde adına tesadüf edilmemektedir. Ancak, II. Selim döneminde 144 hâne ve 41 mücerred nüfusu bulunduğu tesbit olunmaktadır[108]. Burhanlular, Urfa kazası dahilinde Bozabad'a tabi Mustafalu ve Ağcaviran[109] ile Resulayn'a bağlı Külefli[110] köylerine yerleşmişlerdir. Bu aşiret, Bozulus ile birlikte, Orta Anadolu'ya gelmeyerek yerleşim yerlerinde kalmıştır.)

Cerid

Dulkadir iline tâbi olan Cerid aşireti[111], 1540 tarihinde Bozulus içinde 5 cemaatte toplam 31 hâne nüfusa sahip idi[112]. Bu miktar II. Selim döneminde 60 hâne ve 52 mücerred nüfusa ulaşmıştı[113].

Cerid aşireti, 1606-1607'de konup-göçtükleri mahallerde yağmacılık yaptıkları ve arkalarında hiç birşey bırakmadıkları için kendilerine *"Sil-süpür"* adı verilen 2000 hânelik bir grup ile birlikte Revan kalesi önlerinde Safevîlere katılmıştı[114]. Sil-süpürlerin Safevî hizmetinde varlıklarını XVIII. yüzyıla kadar devam ettirdiklerine[115] bakılırsa, Ceridlerin bu grubun içinden ayrılarak yeniden Anadolu'ya döndüğü ortaya çıkar.

---

107 TD 402, s. 259
108 TD 561, s. 185
109 MAD 351, s. 76
110 MAD 351, s. 103
111 TD 402, s. 4, 139, 173, 355, 358, 369; TD 604, s. 131; Bazı Cerid aşiretleri yerleşik hayata geçmişlerdi. MARAŞ, c. I, s. 173, 175, 278, c. II, s. 591, 638, 655
112 TD 200, s. 1000, 1003, 1005
113 TD 561, s. 171, 257
114 İskender Beğ-i Türkmen, *Tarih-i Alem Ara*, c. II, k. III, s. 547; c. III, k. III, s. 369
115 F. Sümer, *Oğuzlar*, s. 607

Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra ikiye ayrılarak bir kısmının Yeni İl Türkmenleri'nin içine karıştığı tesbit olunan[116] Ceridlerin diğer bir bölümü ise Keskin havalisindeki Bozulus içinde yer almakta idi.

Orta Anadolu'ya geldikleri H.1023/M.1613 tarihinden biraz sonra Çankırı havalisindeki Tecirli aşireti ile de kavgaya tutuşan Cerid aşiretine mensup bazı kişiler[117], Küçüklü ve Yabaltun aşiretlerine mensup olanlarla birlikte Ankara ve çevresinde uzun süre eşkiyalık yaptılar[118]. Hükümetin, Keskin havalisinde ki Bozulus Türkmenleri'ni Rakka bölgesine yapılan iskâna tâbi tutulması ile, Beliç nehri boylarına yerleştirilen Cerid aşireti[119]. bir müddet sonra yavaş yavaş iskân mahallini terk ederek Çiçekdağı Kırşehir ve Bozok taraflarına dağıldılar. Geride kalanlar ise *"giden evlerimiz gelmedi"* diyerek birer-beşer kaçıp onlara katıldı[120].

Bundan sonra, hükümetin onları iskân mahalline geri döndürmek amacıyla üzerlerine gitmesi bir sonuç vermediği gibi, onlar yine eşkiyalık faaliyetlerine başladılar[121]. Bunların bir bölümü yakalandıktan sonra Adana'ya iskânları emredildi[122]. Bir bölümü ise Yeni İl'e bağlı Pehlivanlu aşiretine ilhak olunarak, Pehlivanlu boy beyine emanet edildi. Buna rağmen, cemaat içinde eşkiyalık yapanlar oldu[123].

Cerid-i Sultan Hacılu

Kayıtlarda adına Cerid-i Sultan Hacılu veya Sultan Hacılu olarak rastlanılan bu cemaat, Dulkadir ilinden olup, Cerid aşiretinden ayrılmış ve adını da aşiret kethüdası olan Sultan Hacı Hüseyin'den almıştır[124]. Dulkadir Türkmenleri'nin kaydedildiği defterde de yer alan Sultan Hacılu cemaati için *"Sultan Hacılu*

---

116 ŞAHİN, s. 231
117 MD 80, s. 181
118 AŞS 59, s. 279, 294, 323; AŞS 60, s. 207; AŞS 66, s. 463
119 MAD 8458, s. 39, 127, 147; GŞS 41, s. 41
120 MAD 701, s. 4
121 MAD 701, s. 9; Cevdet Dahiliye, nu: 12430
122 Cevdet Dahiliye, nu: 12430
123 Cevdet Dahiliye, nu: 14214
124 TD 200, s. 967; TD 561, s. 103

tâbi-i taife-i m. (Cerid), der vilayet-i Diyarbekir, hâne 38" kaydı bulunmaktadır[125]. Burada belirtilen cemaat Bozulus içinde yer alan aşiret ile ilgili olmalıdır. Nitekim, 1540 tarihli kayıtta 46 hâne ve 1 mücerred ile temsil olunan Sultan Hacılu cemaatinin[126] nüfusu da Dulkadir ilinde tutulan kayda yaklaşmaktadır. Adı geçen aşiretin nüfusu II. Selim döneminde 98 hâne ve 22 mücerrede ulaşmış olmasına[127] rağmen, Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra adına tesadüf edilmemesi, onların göçe katılmayarak bölgede kaldıkları veya Dulkadir ulusu içine döndükleri kanaatini uyandırmaktadır.

Çağırganlu

Dulkadir Türkmenlerine mensup Çağırganlu[128] aşiretinde 1540 tarihinde Bozulus içinde 5 cemaatte toplam 37 hâne ve 7 mücerred bulunuyordu[129]. II. Selim döneminde ise 65 hâne ve 24 mücerred nüfusa ulaşmışlardı[130].

Bozulus aşiretlerinin Orta Anadolu'ya muhacereti esnasında Dulkadir, Halep ve Yeni İl Türkmenleri arasına dağıldığı gözlenen[131] Çağırgalu aşiretinin bir bölümü de Ankara'dakiler ile karıştırılmamak için Şark Çağırganlu diye anılmaktaydı. Şark Çağırganlu, Rakka iskânına tabi tutulmuş[132], ancak Beliç nehri boylarındaki iskân mahallini ter etmişlerdi. Bunlar, iskân mahalline geri döndürülmüşlerse de yeniden dağılarak Orta Anadolu'da Pehlivanlu aşiretinin içine karışmışlardı[133]

---

125 TD 402, s. 344
126 TD 200, s. 967, 989
127 TD 561, s. 103
128 TD 604, s. 73, 156, 211; "...Diyarbekir' de kışlayıp Hısn-ı Mansur ve Elbistan taraflarında yaylarlar..." TD 402, s. 767, 718, 720, 721
129 TD 200, s. 995, 1000, 1001, 1004
130 TD 561, s. 148; 8 hâne 1 mücerredden oluşan bir grubun Viranşehir'e tabi Çağırgan köyünü kurarak erken dönemlerde ziraat hayatına başladığı tesbit olunmaktadır. TKA TD 96, s. 259a
131 MD 80, s. 424
132 MAD 8458, s. 38, 62, 146, 147, 185; MAD 10277, s. 45; GŞS 41, s. 40
133 MAD 701, s. 4

Öte yandan, Ankara bölgesindeki Çağırganlu cemaati de Rakka'ya götürülmeye çalışılmışsa da, onların iskâna dahil olmadığı merkezî hükümet tarafından bildirilince, vazgeçilmişti[134].

Çavundur

Çavundurlar, 1540 tarihinde asıl Bozulus'a dahil cemaatler arasında 50 hâne ve 12 mücerred nüfusa sahip bulunuyordu[135]. II. Selim döneminde ise , 152 hâne ve 49 mücerrede ulaşmışlardır[136]. Bozulus ile ilgili kayıtlarda adlarına bir daha tesadüf olunmamakla beraber, Çavundur adının kişi isimlerinde yaygın olarak kullanıldığı, hatta Oğulbeğlü aşiretine tâbi Çavundur obasının bu adı kethüdaları olan Veli b. Çavundur'dan aldığı tesbit olunmaktadır[137].

Çayan

Asıl Bozulus'a dahil aşiretler arasında bulunan Çayan cemaati 1540 tarihinde 100 hâne ve 8 mücerred[138], II. Selim döneminde ise 138 hâne ve 66 mücerred nüfusa sahip idi[139]. Bununla birlikte, aşiret mensuplarının bir bölümü Şarkî Âmid'e tabi Uzundere ve Çayanviranı köylerinde ziraatçılık yapmakta idi[140].

Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra Çayan aşireti mensupları Vilayet-i Rum (Sivas, Tokat, Amasya havalisi) dahiline gitmişler, ancak burada sürekli, yerleşik ahali tarafından *"kazamızda durmayın, ahar yere gidin"* diye taciz edilmişlerdir[141]. Karaman sakini olan Çayan cemaatinin bir bölümü Nevşehir kazası dahilinde[142], bir bölümü de Karaman vilayeti dahilinde Ulukışla ile Ereğli arasında bulunan Çavuşlu karyesine iskân olunmuştur[143]. Hasasun (حصاصون)karyesine iskân edilenler ise buranın harabe bir yer olması dolayısıyla bu yer yakınlarındaki Kamışlar

134 MAD 10187, s. 75
135 TD 200, s. 939
136 TD 561, s. 157
137 TD 561, s. 66
138 TD 200, s. 934
139 TD 561, s. 79
140 TD 200, s. 109
141 MAD 10306, s. 65
142 KK 2311, s. 33
143 MAD 9909, s. 226

karyesine taş evler, okul ve cami yapmak suretiyle yerleşmişlerdir[144].

Cecelü

Dulkadir iline mensup olan Cecelü cemaati, Halep Türkmenleri ve Yeni İl'den[145] başka dört cemaat olarak toplam 68 hâne ve 16 mücerred nüfustan oluşan bir kolu da Bozulus içinde bulunmakta idi[146]. 1540 tarihli bu kayıttan başka adına bir daha tesadüf edilmeyen Cecelü aşireti, Bozulus'un dağılması esnasında Dulkadir ve Yeni İl Türkmenleri içine karışmış olmalıdır. Öte yandan, Rakka iskânına tâbi tutulan Cecelü aşiretinin bir kolunun, iskân mahalline gitmemekte direndiği ve iskân için tekrar ferman çıkarıldığı görülmektedir[147].

Celahir

Asıl Bozulus'a dâhil cemaatler arasında görülen Celahir cemaati 1540 tarihinde sadece 3 hâne nüfusa sahip bulunuyordu[148]. Adına bir daha tesadüf[149] edilmemesi bu küçük grubun, büyük aşiretlerden birinin içine katıldığını hatıra getirmektedir.

Çimelü

Dulkadir iline mensup Çimelü aşireti, 1540 tarihinde Bozulus içinde 6 cemaatte toplam 72 hâne ve 4 mücerred nüfusa sahip idi[150]. II. Selim döneminde sadece 12 hâne[151] olarak tesbit edilen bu cemaatin, Bozulus'un daha Orta Anadolu'ya gelmesinden önce yavaş yavaş Dulkadir Türkmenleri arasına dönmüş olmalıdır.

---

144 MAD 9909, s. 49
145 ÖZDEĞER, s. 197
146 ŞAHİN, s. 179
147 TD 200, 977, 1000, 1006
148 MAD 8458, s. 40, 127. Aynı dönemlerde, Sultanönü kazasına tabi Kısmet adlı karyeye yerleştiği görülen ve Ulu Yörük taifesinden olan bir Celahir cemaatine daha tesadüf edilmektedir. Ne var ki, bunların Bozulus aşiretleri arasında bulunan Celahir aşireti ile bağını kurmak oldukça müşkül gözükmektedir. KKA TD 76, s. 2b
149 TD 200, s. 961
150 TD 200, s. 997, 980, 1005
151 TD 561, s. 256

Orta Anadolu'daki Bozulus aşiretleri arasında bulunmayan Çimelü aşiretinin bazı kolları Dulkadir[152], Bozok[153] ve Yeni İl Türkmenleri[154] arasında bulunuyordu. Küçük bir cemaat ise Maraş vilayetine tabi Hısn-ı Mansur (Adıyaman) kazası dahilinde Yassı Öyük köyünde ziraat ile meşguldu.

Çepni

Akkoyunluların, Trabzon Rum Devleti'ne karşı 1348'da yaptıkları sefer sırasında, Trabzon havalisinde bulunan Çepnilerin bir bölümü Akkoyunlulara katılmış; bir asır sonra Uzun Hasan Bey'in Osmanlılarla yaptığı Otlukbeli Savaşı'nda da onun yanında yer almışlardır[155]. Akkoyunlu Devleti'nin çöküşünden sonra ise bazı Çepni grupları Safevî Devleti'nin hizmetine girmiştir.[156].

Bozulus Türkmenleri, Akkoyunluların bakiyesini oluşturmakla beraber, bunların ilk tahrirlerinde Çepniler yer almamaktadır. Ancak, Ulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra yapılan tahrirlerde Çepni aşiretine tesadüf edilmektedir[157]. Bunların bir bölümünün de Diyarbekir havalisindeki Bozulus içinde kaldığı göz önünde alınınca, Çepnilerin Güneydoğu Anadolu'da yaşamakla beraber ilk iki tahrire tâbi tutulmadıkları anlaşılmaktadır.

Çepniler, Recebli Avşarı içinde bulundukları esnada Keskin havalisindeki Bozulus Türkmenleri ile birlikte Rakka iskânına tâbi tutulmuştur[158]. Diyarbekir havalisinde kalan Çepniler ise, Rakka'ya gönderilmişse de[159], daha önce iskâna tâbi tutulan akrabaları ile birlikte iskân mahallinden firar etmişlerdir. Bu sıralarda başlarında Kantemir Kethüda bulunduğu için *"Kantemir Çepnisi"* diye anılan bu aşiretin iskân mahalline geri döndürülmesi mümkün olmayınca[160] Vilayet-i Rum sâkini Bozulus'a ilhak olunmuş[161], ni-

152 TD 402, s. 641, 644, 648, 654; TD 604, s. 16
153 TD 448, s. 2
154 ŞAHİN, s. 181
155 WOODS, s. 251
156 F. Sümer, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu*, s. 50, 104
157 KK 2688, s. 53; MAD 3741, s. 8
158 MAD 8458, s. 39-40, 62, 127, 147; GŞS 41, s. 41
159 MAD 8458, s. 175
160 MAD 701, s. 8
161 MAD 701, s. 4-8; MAD 10187, s. 80

hayet Aydın vilayetinde Selendi kazasına tabi Darıbükü denilen mevzie iskân edilmiştir[162]. Ancak, eşkiya baskısı yüzünden yeniden dağılmışlarsa da hükümet tarafından yaz kış buradan ayrılmamaları hususu sıkı sıkıya tenbih olunmuştur[163].

Çiçeklü

Dulkadir iline dahil olan ve yine adına sadece 1540 tarihli defterde tesadüf edilen Çiçeklü cemaatinin, Bozulus içinde 25 hâne ve 1 mücerred nüfusu bulunuyordu[164]. Öte yandan, Safevî Devleti hizmetine giren Türkmenler arasında görülen Çiçeklü aşireti, Şah İsmail'in iltifatına mazhar olmuş ve aşiret beyi İzzeddin, Şiraz valiliğine kadar yükselmişti[165]. Çiçeklü aşiretinin akrabalarının bir bölümü ise Maraş vilayetinde Zamantı kazası dâhilinde bulunan Deriklü Viran, Çörmüşek Viranı ve Yıldırım Viranı köylerine yerleşmiş olup ziraatçılık ile meşgul idiler[166].

Çöpü/Çobu

Asıl Bozulus'a dahil cemaatler arasında bulunan Çobu[167] aşireti, 1540 tarihinde 29 hâne ve 5 mücerred nüfusa sahip bulunuyordu[168]. Bu aşirete mensup bir grup ise Diyarbekir yakınlarında kendi adları ile bir köy kurarak ziraat ile meşgul olmaya başlamışlardı[169]. Bozulus'un ikinci tahririnde (TD 561) adına tesadüf edilmediği gibi Orta Anadolu'ya gelen aşiretler arasında da bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Çobu aşiretinin Diyarbekir havalisinde kalan Bozulus mandesi içinde yer aldığı ve Rakka iskânına tâbi tutulduğu tespit olunmaktadır[170].

---

162 MAD 701, s. 4
163 Cevdet Dahiliye, nu: 4730
164 TD 200, s. 960, 1003
165 F. Sümer, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu*, s. 49, 181.
166 MARAŞ, c. II. s. 753, 754, 810.
167 F. Sümer, bu adı Akkoyunlu aşiretleri arasında bulunan Çülü aşiretinin imlâsına uygun olarak "Çülü" diye okumuştur. bkz, Bozulus Hakkında, Ancak, takibeden vesikalarda (چوبی ، چوپی), yazılışları dikkate alarak "Çobu" şeklinde okunmasını tercih ettik.
168 TD 200, s. 957.
169 TD 200, s. 907.
170 MAD 8458, s. 38, 62, 146, 147, 175, 185; MAD 10277, s. 45; GŞS 41, s. 40.

Öte yandan, Dulkadir Türkmenleri arasında Avşar taifesine tâbi Çoblu/Çöplü (چوبلو/چوپلو) cemaatine tesadüf olunmaktadır[171] ki bunlar Bozulus'taki Çobu aşiretinin akrabaları olmalıdır.

Çübeklü/Çeviklü

Dulkadir Türkmenleri'ne mensup olan Çübeklü aşiretinin adına sadece 1540 tarihinde tesadüf edilmektedir. Bundan sonra, dağıldığı tahmin edilen bu aşiretin bahsedilen tarihte 41 hâne ve 5 mücerred nüfusu bulunmakta idi[172].

Dalgıç /Dalguç

Dulkadir Türkmenleri'ne mensup olan bu cemaat, 1540 tarihinde 42 hâne ve 4 mücerred[173]; II. Selim döneminde ise iki cemaatte toplam 99 hâne ve 55 mücerred nüfusa sahip idi[174]. Dalguç aşiretinin bir kolu da Dulkadir Türkmenleri arasında bulunuyordu[175]. Bunlardan başka, Bozulus ile ilgili vesikalarda adına bir daha tesadüf edilmeyen Dalguç aşireti, Bozulus'un dağılması esnasında Dulkadir Türkmenleri'ne karışmış olmalıdır.

Danişmendlü

Danişmendlü Beyliği'nin bakiyeleri olduğu öne sürülen[176] Danişmendlü aşireti Anadolu'da bir çok bölgeye dağılmış idi[177].

Asıl Bozulus aşiretleri arasında kaydolunan Danişmendlü aşireti 1540 tarihinde iki cemaatte toplam 232 hâne ve 34 mücerred nüfusa sahip idi[178]. Bu sayı, II. Selim döneminde 326 hâne ve 87 mücerrede ulaşmıştı[179].

Danişmendlü aşireti Orta Anadolu'ya geldikten sonra Aydın, Karaman ve Ankara arasında dağılmıştır.

---

171 TD 604, s. 171.
172 TD 200, s. 987.
173 TD 200, s. 997.
174 TD 561, s. 107, 108.
175 TD 402, s. 348.
176 M.H. Yinanç, "Danişmendliler" *İA*, III/478; Abdülkerim Özaydın, "Danişmendliler" *DİA*, VIII/474.
177 TD 604, s. 200; TD 79, s. 484; TD 402, s. 3, 285, 293; *Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri*, c. I, s. 22; MARAŞ, c. I, s. 144; c. II, s. 798; Yılmaz Kurt, *Adana Sancağı*, s. 86. ŞAHİN, s. 185
178 TD 200 s. 963, 964.
179 TD 561, s. 82, 245.

Öte yandan, XVII. yüzyıl başlarında Bozulus, Halep ve Dulkadir Türkmenleri'ne mensup Küşne, Kürd Mihmandlu, Sermayelü, Selmanlu, Kaşıkçı, Bıçakçı, Karamanlu gibi bazı aşiretler biraraya getirilerek Danişmendlü kazası oluşturulmuştur. Kırşehir, Ankara, Kütahya ve Aydın'a kadar geniş bir sahada yaylak ve kışlak hayatı sürdüren Danişmendlü kazası aşiretlerinin bir bölümü Kütahya'ya iskan olunmuştur[180].

İshak Danişmendlü

Bozulus içinde Danişmendlü aşiretinin bir kolu olarak bulunan İshak Danişmendlü cemaati 1540 tarihinde 72 hâne ve 20 mücerred[181] II. Selim döneminde ise 86 hâne ve 15 mücerred nüfusa sahip bulunuyordu[182]. Aşiret, ilk tahririn yapıldığı dönemden itibaren yavaş yavaş yerleşik hayata geçmiş, Şarkî Âmid'de İshak Danişmendlü[183], Urfa kazasında Bozabad'a bağlı Kadı Kendi nâm-ı diğer Yaylacık ve Sınırkendi (Senirkendi)[184], Kızılöyük[185] Kırkpınar ve Barak Mağara[186], Diziyumru ve Yaylacık nâm-ı diğer Körce Kuyu[187] köylerini kurarak ziraat ile meşgul olmuşlardır.

Dodurga

Aslında Dulkadir Türkmenleri'ne mensup olan Dodurga aşireti[188] Bozulus içinde üç cemaat halinde bulunuyordu. 1540 tarihinde 214 hâne ve 38 mücerred[189], II. Selim döneminde ise 6 cemaatte toplam 197 hâne ve 78 mücerred nüfusa sahip idiler[190]. Burada, cemaat sayısındaki artışa rağmen nüfus sayısındaki denklik göze

---

180 Danişmendlü kazası ve aşiretlerine dair bazı referanslar için bkz. MAD 10163, s. 10; MAD 9830, s. 153; MAD 701, s. 62; MAD 16077, s 22; MAD 10366, s. 64; MAD 692, s. 71; MAD 6415, s. 153; MAD 9909, s. 363; ATİK ŞİKAYET DEFTERİ 2, s. 992; MAD 5910, s. 6-40; D-BŞM 217, s. 1-11.

181 TD 200, s. 942.

182 TD 561, s. 192.

183 TD 200, s. 142

184 TD 965, s. 139, TD 362, s. 135; MAD 351, s. 79.

185 TD 965, s. 130; TD 362, s. 127.

186 TD 965, s. 128; TD 362, s. 126.

187 TD 965, s. 154; TD 362, s. 147.

188 "Cemaat-ı Dodurga, nam-ı diğer Küdeklü, kışlakları ve yaylakları Diyarbekir'dedir" TD 402, s. 460.

189 TD 200, s. 971, 976.

190 TD 561, s. 7, 8, 10-12.

çarpmaktadır. II. Selim döneminde diğer aşiretlerdeki aşırı nüfus artışı göz önüne alındığında Dodurgaların nüfus takviyesini gerçekleştiremediği anlaşılmaktadır.

Öte yandan, Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra buradaki Türkmenler arasında adlarına rastlanmaması, onların Orta Anadolu'ya yapılan göçe katılmadığını göstermektedir.

Dokuz

Dulkadir ilinin büyük taifelerinden biri olan Dokuz aşireti Bozulus'tan başka Yeni İl Türkmenleri arasında[191] da bulunuyordu. Bunların bazı kolları ise Maraş vilayetinde yavaş yavaş yerleşik hayata geçmeye başlamıştı[192].

Bozulus içinde, 1540 tarihinde dört cemaatte toplam 44 hâne nüfusu olan Dokuz aşiretinin[193], II. Selim zamanında 365 hâne ve 183 mücerred nüfusa ulaştıkları gözlenmektedir[194]. Bu yükseliş, Dulkadir Türkmenleri tarafından nüfus takviye edilmesi ile ilgili olmalıdır.

Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra büyük nüfus kaybına uğrayan Dokuz aşireti[195], Ankara havalisindeki Türkmenler arasında bulunmakta idi.

Dolulu

Adına sadece 1540 tarihli defterde tesadüf edilen bu cemaat Dulkadir Türkmenleri ne mensup olup, Bozulus içinde 5 hâne ve 2 mücerred nüfusa sahip idi[196]. Bundan sonra muhtemelen diğer aşiretler arasında karışarak kaybolmuştur.

Doyran

Bir bölümünün Kanunî Sultan Süleyman zamanında Harran nahiyesine tâbi Mehmed Bilâl nâm-ı Diğer Evim Küre Bey köyüne yerleşerek ziraat ile meşgul olduğu görülen[197] Doyran aşireti II. Selim döneminde Bozulus içinde 297 hâne ve 75 mücerred nüfusa sa-

---

191 ŞAHİN, s. 187, 188.
192 MARAŞ, c. I, s. 332, 364, 368, 377.
193 TD 200, s. 1002, 1004, 1006.
194 TD 561, s. 23, 28, 29, 249.
195 MAD 3739, s. 8.
196 TD 200, s. 1006.
197 TD 965, s. 216; TD 362, s. 194.

hip bulunuyordu[198]. Bozulus'un Orta Anadolu'ya muhaceretine katılmadığı görülen bu aşiret Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yerleşik hayata geçmiş olmalıdır.

Döğer

Memlükler tarafından Gazze ile Diyarbekir arasında yurt verilen Türkmenler arasında bulunan Döğerler[199], XVI. yüzyılda Diyar-ı Mudar, Urfa ve Siverek'in kuzeyindeki Orta Fırat kıvrımından Rakka ve Caber'e kadar uzanan bozkır sahada göçerlik ediyorlardı[200]. Ne varki, Arap kabilelerinin baskısı ve Memlük nüfuzunun Kuzey Suriye'ye kadar uzanması yüzünden bölgenin tam hâkimi değillerdi. Öte yandan, Memlük ordusunda yer alan büyük Türkmen gücünün içinde Döğerler de yer almakta idi[201].

Akkoyunluların Kara Yülük Osman Bey idaresinde Diyarbekir çevresinde hakimiyet kurmaya çalıştıkları esnada Döğer Salim'in oğlu Dımaşk Hoca 20000 evlik Döğer topluluğunun başında bulunuyor ve Urfa, Siverek, Suruç, Harran, Caber ve Rakka şehirlerini hakimiyetinde tutuyordu[202]. Dımaşk Hoca'nın kardeşi Gökçe Musa ise bu şehirlerden Rakka, Caber ve Urfa'nın emiri idi[203].

Şam bölgesindeki Arap Uneyn taifesinin reisi Emir Nuayr'ın Dımaşk Hoca'yı öldürüp yerine Gökçe Musa'yı "bey" tayin etmesi üzerine Kara Yülük, önce Arapların üzerine yürümüş[204], sonra aynı hızla hareket ederek Urfa'yı da Döğerlerin elinden almış; bu suretle Döğerlerin bir bölümü Akkoyunlulara dahil olmuştu[205]. Bu hareket, Döğerlerin Akkoyunlulara karşı düşmanlık duygularını artırdı. Onlar, Karakoyunluların yanında açıktan yer alarak,

198 TD 561, s. 211.
199 Bars al-Din Halil b. Şahin Zahirî, *Zubdat Kaşf al-Mamalik*, (Paris 1894), s. 105; Ş. Tekindağ, XV. Asrın Sonunda Memlûk Ordusu, *TD* XV (1960), s. 85-94.
200 *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, s. 14; İbn-i Kemal, *Tevarih-i Al'i Osman*, I. Defter, yayınlayan: Şerafettin Turan (Ankara 1970), s. 43; WOODS s. 72, 73; Kazım Y. Kopraman, *Mısır Memlükleri*, s. 180.
201 ez-Zahirî, *Zubdat*, s. 105.
202 DİYARBEKRİYYE c. I, s. 53, 57; F. Sümer, Döğerlere Dair, *Türkiyat Mecmuası*, X, (1953), s. 147.
203 DİYARBEKRİYYE c. I, s. 57.
204 DİYARBEKRİYYE c. I, s. 66, 67.
205 DİYARBEKRİYYE c. I, s. 66, 67; F. Sümer, Döğerlere Dair, s. 147.

Akkoyunlularla yapılan savaşlara katıldılar. 1421 yılında Kara Yusuf'un oğlu İskender ile Kara Yülük Osman Bey'in mücadelesi esnasında, Osman Bey'in yanında bulunan Gökçe Musa, İskender Bey'in saflarına geçerek Akkoyunluların mağlup olmasında âmil oldular[206].

Kara Yülük Osman'ın ölümünden sonra oğullarından Ali Bey Diyarbekir'i Hamza ise Mardin'i ele geçirmişti. Bu karışıklık esnasında Cihangir Mirza'da ganimet elde etmek düşüncesiyle Karacadağ civarına gelip Memlük askerlerine baskın düzenlemek istedi. Ancak, Memlükleri destekleyen Döğerli Gökçe Musa, ondan önce davranarak Akkoyunlu askerlerini kuşattı. Aralarında geçen çetin mücadeleden sonra Akkoyunlu askerleri bozuldu; Cihangir Mirza yakalandı. Gökçe Musa onu, yanındaki esir beylerle birlikte Memlük sultanına gönderdi[207].

Sultan Hamza'nın, yeğenleri Uzun Hasan ve Cihangir Mirza ile mücadelesi sırasında, Uzun Hasan'ın yanında Döğerlerden bir *"Mülâzım"* bulunuyordu. Bu kişi Sultan Hamza'nın Urfa'da Uzun Hasan ve Cihangir'i kuşattığı esnada onlara, amcalarına karşı vurkaç taktiği uygulamalarını önermiş, bu sayede Sultan Hamza'nın mağlup edilmesine vesile olmuştu[208]. Görülüyor ki, Döğerler hem Akkoyunlularla hem de Karakoyunlularla münasebette bulunmalarına rağmen her iki devlet ile de tam bir dostluk içinde olmamışlardır. Safevî Devleti'nin kurulmasından sonra bazı Döğer oymakları, bu devletin hizmetine girerek *"Türkmen Oymak"* içinde yer almışlardı[209].

Bozulus içinde, 1540 tarihinde iki cemaatte toplam 187 hâne ve 18 mücerred nüfusa sahip olan Döğerler[210], II. Selim döneminde 129 hâne ve 25 mücerrede düşmüşlerdi[211]. Bunun sebebini, onların yavaş yavaş yerleşik hayata geçmeye başlamaları ile açıklamak mümkün

206 Dİ ARBEKRİYYE c. I, s. 77-79; F. Sümer, a.g.m. s. 148.
207 DİYARBE YYE c. I, s. 121-123; K.Y. Kopraman, *el-Aynî*, s. 110; F. Sümer, a.g.m. s. 149.
208 DİYARBEKRİYYE c. I, s. 160.
209 WOODS, s. 252; F. Sümer, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu*, s. 183.
210 TD 200, s. 943, 945.
211 TD 561, s. 180, 248.

gözükmektedir. Nitekim, daha Kanunî Sultan Süleyman devrinden itibaren Urfa kazasında şehre tabi Alibar Dorcu[212], Kozan nahiyesine tâbi Yazıviran[213] ve Mağara[214], Kuruca[215]; Kaya Haydar nahiyesine tâbi Örenli[216]; Cullap nahiyesine tâbi Yar Ḳulu nam-ı diğer Tavşanlu[217], Battal Tepe[218], Efzunye Pınarı[219], Boztepe[220], Birce Kuyu[221], Çungaroğlu[222], Karaca Reyhan[223] köylerini kurarak yerleşmeye ve ziraat ile meşgul olmaya başlamışlardı.

Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesi ve dağılması esnasında Döğerlere tesadüf edilmemekle birlikte, onlardan 40-50 hânelik bir grubun, Rakka iskânına tâbi tutulduğu ve iskân mahallinde ziraatçılık yaptıkları tespit olunmaktadır[224]. Bozulus Döğerlerinin iskân firarileri arasında ve eşkiyalık faaliyetleri içinde görülmemesi onların, sakin bir hayat sürdüklerini ve tedricen yerleşik hayata geçtiklerini göstermektedir.

Öte yandan, Halep Türkmenleri içinde yer alan Döğerler bulundukları bölgeye göre Halep veya Ḥama Döğerleri diye anılmakta idi[225]. Bunların ekseriyeti Ḥama ve Humus bölgesine iskân olundular[226]. Hama Döğerleri'nden bir bölük Yeni İl

---

212 TD 965, s. 65; TD 362, s. 74.
213 TD 965, s. 276; TD 362, s. 237.
214 TD 965, s. 282; TD 362, s. 241.
215 TD 965, s. 288; TD 362, s. 242.
216 TD 965, s. 289; TD 362, s. 246.
217 TD 965, s. 99; TD 362, s. 101.
218 TD 965, s. 100; TD 362, s. 102.
219 TD 965, s. 101; TD 362, s. 103.
220 TD 965, s. 117; TD 362, s.115; MAD 351, s. 49.
221 TD 965, s. 117; TD 362, s. 115.
222 TD 965, s. 110; TD 362, s. 111.
223 TD 362, s. 110; TD 965, s. 110.
224 MAD 8458, s. 176.
225 ÖZDEĞER, s. 212-214; F. Sümer, Döğerlere Dair, s. 155-157.
226 Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı* (İstanbul 1987), s. 66-68.

Türkmenleri içinde bulunuyordu[227]. Döğerlerden bazı küçük gruplara ise Maraş vilayeti[228] ve Sis kazasında[229] tesadüf edilmektedir.

Ensarlu

Asıl Bozulus'a dâhil olan bu cemaat 1540 tarihinde 14 hâne nüfusa sahip idi[230]. Bozulus ile ilgili vesikalarda adına bir daha tesadüf edilmemektedir.

Eymür

Uzun Hasan Bey'in Karakoyunlu Rüstem Tarhan ile 1448/49'da girişti̇ği mücadelelerden birinde Akkoyunlu ordusunun sol kanadında yer alan Eymürler, Akkoyunlu Devleti'nin çöküşünden sonra Safevî Devleti'nin hizmetine girmişlerdi. Burada, Eymürlü Yâr Ali Han'ın oğlu Mehmed Yâr Han, Esterabad emiri iken Türkmen Ohlu aşireti mensupları tarafından öldürülmüştü[231]. Eymürlü Sultan Halil de Karabağ emirliğine kadar yükselmişti[232].

Akkoyunlulara mensup Eymür aşireti, 1540 tarihinde Bozulus içinde sadece 3 hâne ile temsil olunuyordu[233]. Buna mukabil, Dulkadir Türkmenleri'ne mensup iken Bozulus'a dahil olan 7 Eymür cemaatinden toplam 150 hâne ve 17 mücerred nüfus bulunmakta idi[234]. II. Selim döneminde 92 hâne ve 56 mücerred nüfusu bulunan Eymür cemaatinin[235] nüfusunda artış gözlenmemektedir.

Orta Anadolu'ya gelen Bozulus aşiretleri arasında adına H. 1188/M. 1718'de yapılan bir tahrirde tesadüf edilen Eymürlerin [236] nüfus kaybına uğramış olması, bunlardan bazı grupların Yeni İl, Halep ve Dulkadir Türkmenleri arasına karıştığı, bir bölümün ise yerleşik hayata geçmiş olabileceğini hatıra getirmektedir. Nitekim, daha Kanunî devrinden itibaren Güneydoğu Anadolu'daki

---

227 ŞAHİN, s. 252.
228 MARAŞ, c. I. s. 143.
229 Yusuf Halaçoğlu, Tapu Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Sis (Kozan) Sancağı, *T D* XXXII (1979), s. 848.
230 TD 200, s. 962.
231 İskender Beğ-i Türkmen, *Tarih-i Alem Ara*, c. II, k. II, s. 328.
232 *Aynı Eser*, c. III, k. III. s. 365; F. Sümer, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu*, s. 180
233 TD 200, s. 966.
234 TD 200 s. 987, 988, 995, 996, 998, 1006.
235 TD 561, s. a170.
236 KK 2311, s. 57.

köylere yerleşmeye başladığı ve Garbî Âmid'de Karacaviran nâm-ı diğer Eymürlü[237], Şarkî Âmid'de Eymürlü[238] ve Eymür Bulgulu[239] köylerinde ziraî faaliyetlerde bulundukları tespit olunmaktadır.

Halep Türkmenleri arasındaki Eymürler Hama ve Humus topraklarına iskân edilmiş[240], bir bölüm ise Yeni İl Türkmenleri içine katılmıştı[241]. Öte yandan Eymürlerden bazı kollara Yozgat[242], Dulkadir[243], Kütahya ve Karahisar-ı Sahip[244]te tesadüf edilmektedir.

Güherlü/Gevherlü

Asıl Bozulus içinde, 1540 tarihinde 109 hane 3 mücerred nüfusa sahip olan Gevherlü aşireti[245], II. Selim döneminde 212 hâne ve 84 mücerred nüfusa ulaşmıştı. Bozulus ile Orta Anadolu'ya gelen Gevherlü aşireti, Bozulus'un dağılmasından sonra Aydın sâkini Türkmenler arasında yer almıştır. Buradaki Germenç, Çökelik, Mihmatlu ve Karabağî cemaatlerinin Gevherlü'ye tâbi olduğu anlaşılmaktadır[246]

Öte yandan, Dulkadir Türkmenleri arasında görülen Gevher cemaati[247], Bozulus'taki Gevherlü'nün akrabası olmalıdır.

Gündeşlü

Dulkadir iline mensup olan Gündeşlü cemaati, 1540 tarihinde biri asıl Bozulus içinde (biri imlâsı ile) 6 cemaatte toplam 234 hâne ve 24 mücerred nüfusu bulunuyordu[248]. Bu miktar, II. Selim döneminde 8 cemaatte toplam 654 hâne ve 141 mücerred nüfusa ulaşmıştı[249]. Gündeşlü aşiretinin bazı kolları Urfa kazasında

---

237 TD 200 s. 101.
238 TD 200 s. 120.
239 TD 200 s. 120.
240 C. Orhonlu, *Aşiretlerin İskânı*, s. 67, 70.
241 ŞAHİN, s. 253, 255.
242 TD 448, s. 5.
243 TD 604, s. 43.
244 *Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri* I, s. 18, 180
245 TD 200, s. 932.
246 KK 2638, s. 35-39.
247 TD 604, s. 57.
248 TD 200 s. 953, 989-992.
249 TD 561, s. 12-16, 20.

Sanducak-ı Ulyâ[250] ile Cullab nahiyesinde Okçu-i Kebir ve Ankar Mağarası[251], Bulak nahiyesinde Sim[252] köylerine yerleşmişlerdi.

Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra, Bozulus ile ilgili tahrirlerde adına tesadüf edilmeyen Gündeşli aşiretinin bir bölümünün Keskin kazasına tabi köylerde kışladıkları görülmektedir[253]. Rakka iskânına tâbi tutulan aşiretler arasında da bulunan Gündeşlülerin[254], iskân mahallini terk eden cemaatlerle birlikte Diyarbekir, Mardin, Erzurum, Çıldır, Manisa ve Saruhan kazalarına dağıldıkları tespit olunmaktadır[255]. Gündeşlü aşiretinin bazı kolları ise Dulkadir[256] ve Yeni İl Türkmenleri arasında bulunmakta idi[257].

Gündüzlü

Bozulus'u meydana getiren aşiretlerden olan Gündüzlülerin Avşar oymaklarından biri olduğu ve Akkoyunlu fetihleri sırasında bir bölümünün İran'a gittiği ortaya konulmuştur[258]. Bozulus'un içindeki Gündüzlü cemaati bunların bakiyeleri olmalıdır.

Gündüzlü aşireti Bozulus içinde 1540 tarihinde 23 hâne ve 5 mücerred[259], II. Selim döneminde ise 21 hâne ve 15 mücerred nüfusa sahip bulunuyordu[260]. Orta Anadolu'daki Bozulus aşiretleri arasında görülmeyen bu aşiretin Yeni İl Türkmenleri içine karışmış olması ve buradaki Gündüz Afşarı[261] adıyla kayıtlı bulunan aşireti oluşturması kuvvetli ihtimaldir.

Hacılu

Bozulus'un ilk tahririnde Dulkadir Türkmenleri'ne dahil cemaatler arasında bulunan Hacılu aşiretinin, Akkoyunlu boylar-

---

250 TD 200 s. 953.
251 TD 965 s. 107; TD 362, s. 108.
252 TD 965 s. 176.
253 AŞS 36, s. 36.
254 MAD 701, s. 12; C. Orhonlu, *Aşiretlerin İskanı*, s. 95.
255 MAD 9517, s. 64; MAD 701, s. 5, 12; Çağatay Uluçay, *18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Halk ve Eşkiyalık Hareketleri* (İstanbul 1955), s. 62, 67.
256 TD 402, s. 85, 102.
257 ŞAHİN, s. 196.
258 F. Sümer, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu*, s. 188, 190.
259 TD 200 s. 946.
260 TD 200 s. 946.
261 ŞAHİN, s. 254, 275.

birliği içinde yer alan Hacılu aşireti ile akrabalık ilişkisini ortaya koymak hayli zor görünmektedir. Çünkü *"Hacı"* adının yaygın olarak kullanılması bu hususun aydınlatılmasını engellemektedir. Bozulus'taki Hacılu aşireti 1540 tarihinde sadece 3 hâne ile temsil olunmakta idi[262].

Halil Hacılu

Adına sadece Bozulus'un ilk tahririnde tesadüf edilen Halil Hacılu cemaati, asıl Bozulus içinde 19 hâne ve 4 mücerred nüfusa sahip bulunuyordu[263]

Hamza Hacılu

Kara Yülük Osman Bey zamanında Akkoyunlulara katıldığı öne sürülen Hamza Hacılu aşiretinin[264] Akkoyunlu ordusunda yer aldığı, zaman zaman da taht kavgalarına karıştığı görülmektedir[265].

Bozulus içinde 1540 tarihinde üç cemaatte toplam 181 hâne 6 mücerred nüfusu bulunan Hamza Hacılu aşireti[266], II. Selim zamanında dört cemaatte 567 hâne ve 136 mücerred nüfusa ulaşmıştı[267]. Hamza Hacılu cemaatinden Beşaret oğlu Kasım'a Diyarbekir vilayetinde Doğancık nahiyesine tabi Dağılgan Çavuş, Yolgeçen, Yasılca Dorcu; yine aynı cemaatten Beşaret, Seyfeddin, Ahmed ve Hacı adlı kişilere de Suluca Tepe ile Til-i Suflâ tımar olarak verilmişti[268]. Öte yandan, Urfa kazasında Cullap nahiyesine tabi Neccar Dorcu karyesi de Hamza Hacılu aşiretinin bir kolu tarafından şenlendirilmişti[269].

Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra Karaman ve Vilayet-i Rum bölgelerine dağılan Hamza Hacılu aşiretinden bazı gruplar Antalya'ya[270] ve Karahisar-ı Sahib'e[271] kadar

---

262 TD 200 s. 1003.
263 TD 200 s. 929.
264 WOODS, s. 334.
265 DİYARBEKRİYYE, c. I, s. 133; c. II, s. 359.
266 TD 200 s. 935, 937
267 TD 561, s. 110, 113, 114, 117, 245.
268 TD 358, s. 126.
269 TD 965, s. 99; T D 362, s. 101.
270 WOODS, s. 334.
271 Cevdet Dahiliye, nu: 12987.

dağılmışlardı. Aşiret mensupları arasında eşkiyalığa temayülü bulunanlar olmakla[272] birlikte genellikle sâkin bir hayat sürdükleri, vergilerini düzenli ödedikleri halde sık sık fazla vergi talebi ile rahatsız edildikleri tespit olunmaktadır[273].

Diyarbekir bölgesinde kalan Beyrek Bey oğlu Mehmed idaresindeki Hamza Hacılu cemaati mensupları ise Rakka iskânına tâbi tutulmuş, Beliç nehri boylarına yerleştirilmiştir[274].

Harbendelü

Memlük Devleti'nde Gazze'den Diyarbekir'e kadar olan sahada yer alan Türkmenler arasında da adına tesadüf edilen Harbendelü aşireti[275], Akkoyunlu boylarbirliği içinde bulunduğu sıralarda, Uzun Hasan Bey tarafından Çemişkezek'in Akkoyunlu ülkesine dahil edilmesi ile görevlendirilmiş, onlar da bunu gerçekleştirmişlerdi[276]. Harbendelü aşiretinin bir kolunun da Safevî Devleti'nin hizmetinde yer aldıkları tesbit edilmektedir[277].

Bozulus'un ilk tahririnde görülmeyen Harbendelü aşireti, II. Selim döneminde 528 hâne ve 218 mücerred nüfusa sahip bulunuyordu[278]. Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra Keskin havalisinde bulunan Harbendelülerin nüfusunun büyük bir bölümünü kaybettiği görülmektedir[279]. Bu durum, Bozulus'un dağılmasının bir neticesi olarak ortaya çıktığı aşikârdır. Öte yandan, bunların bir bölümünün de Güneydoğu Anadolu'da kaldığı, Diyarbekir ve Mardin bölgesindeki köylere yerleştikleri anlaşılmaktadır[280]. Bunların bazı kolları ise Malatya vilayeti dahilindeki Nasır Beğ Mescidi mahallesi ile Şehr nahiyesine tâbi Korucuk, Kasaba nahiyesindeki Enemendik-i Süflâ, Cubas nahiyesine tâbi Mermercik ve mezraa-ı Alıncık, Kiçik Hacılu nahiyesinde Karahisar, Kurt Kuyu,

272 MAD 8458, s. 219.
273 MAD 3244, s. 61; MAD 10187, s. 80; Anadolu Ahkâm 5, s. 133; Gevdet Dahiliye, nu: 12987.
274 MAD 8458, s. 38, 126.
275 Ez-Zahirî, *Zubdat*, s. 105; Ş Tekindağ, a.g. m., s. 83-84
276 Şeref Han, *Şerefnâme*, c. II, s. 190
277 F. Sümer. *Safevî Devleti'nin Kuruluşu*, s. 160, 174
278 TD 561, s. 135, 143
279 MAD 3741, s. 11; KK 2638, s. 49
280 MAD 701, s. 6

Ambarcık, Arguvan nahyesinde Çemiş köylerine yerleşerek ziraat ile meşgul oldukları görülmektedir[281].

Harbendelü aşiretinin bir bölümü Rakka iskânına tabi tutulmuşsa da, iskân mahallini terk ederek Bozok'ta Salarlu, Mamalu ve Pehlivanlu aşiretlerinin içine dağılmışlardır[282]. Bunların bazı kolları ise Antep'te Kozanlı ve Akyol mahallerine iskân edilmiştir[283].

Öte yandan Harbendelü aşiretinin mühim bir kısmı da Halep Türkmenleri içinde yer almakta idi[284].

Haydarlu

Karakoyunlu Rüstem Tarhan'ın, Urfa'da Akkoyunlu Cihangir'i kuşattığı ve Uzun Hasan'ın, Cihangir'e yardıma geldiği esnada, Uzun Hasan'ın maiyetinde Haydarlu aşiretinden Seyyid Ahmed, Rüstem Sakavul ve Abdülaziz Bukavul da vardı[285]. Onlar, Akkoyunluların giriştikleri savaşlarda bizzat görev aldılar[286].

Haydarlu aşireti Bozulus'un ilk tahririnde görülmemekle beraber II. Selim döneminde üç cemaatte toplam 196 hâne ve 19 mücerred nüfusları bulunuyordu[287]. Bundan başka adına Bozulus ile ilgili kayıtlarda tesadüf edilmeyen[288] bu cemaatin bir kolunun da Kanunî devrinde Şarki Âmid'de Haydarlu ve Mezraa-ı Viran'a yerleşerek ziraatçılık yaptıkları görülmektedir[289].

Hüseyin Hacılu

Asıl Bozulus'a dâhil cemaatler arasında bulunan Hüseyin Hacılu aşireti 1540 tarihinde 66 hâne ve 10 mücerred[290]; II. Selim

---

281 *Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri 1560*, yayınlayanlar, R. Yınanç-M. Elibüyük, (Ankara 1983), s. 13, 38, 86, 117, 119, 122, 165
282 *MAD 701*, s. 4
283 GŞS 40, s. 111
284 ÖZDEĞER, s. 181
285 DİYARBEKRİYYE, c. I, s. 189-190, 198
286 DİYARBEKRİYYE, c. I, s. 277
287 TD 561, s. 23, 109, 257
288 Mamalu aşireti içinde, Bozok'ta Ulubeyli köyüne iskân olunan Haydarlu aşiretinin Bozulus'a mensup olup-olmadığını tesbit etmek mümkün görünmemektedir. C. Orhonlu, *Aşiretlerin İskanı*, s. 86,
289 TD 200, s. 164
290 TD 200, s. 937

döneminde ise iki cemaatte toplam 150 hâne ve 57 mücerred nüfusa sahip idi[291].

Bozulus aşiretleri ile birlikte Orta Anadolu'ya gelen Hüseyin Hacılu, Aydın sâkini Bozulus mukataasına bağlanmış, Oğulbeğlü oymakları ile birlikte Karaman topraklarında yaylak ve kışlak hayatı sürdürmüştür. Nihayet, Haymane kazasında Toyaç(?) nam mevkie iskân olmuşlardır[292].

İlanlar

Asıl Bozulus'a dahil aşiretler arasında bulunan İlanların adına sadece 1540 tarihinde tesadüf edilmektedir. Bu esnada Mahmud Kethüda idaresinde 17 hâne ve 1 mücerred nüfusa sahip idi[293]. Bozulus aşiretleri ile birlikte Batı Anadolu'ya gelmediği anlaşılan bu aşiretin bir kolunun Âmid'e tâbi Savur kazasında İlanlu köyüne yerleştiği tesbit olunmaktadır[294].

İlbeğlü/İlbeylü/ Elbeylü

Güney Anadolu'nun kalabalık aşiretlerinden biri olan İlbeylüler, Bozulus içinde 1540 tarihinde sadece 5 hâne ile temsil olunmakta idi[295]. Bu grubun adına Bozulus ile ilgili vesikalarda bir daha tesadüf edilmemektedir. Bunların, Antep bölgesindeki akrabalarının içine karışmış olması veya Rakka iskânına tâbi tutulan İlbeylüler[296] arasında bulunması muhtemeldir.

İl-Eminlü

İl-Eminlü aşireti, Dulkadir ulusunun Dokuz taifesine bağlı olup Birecik'te kışlayıp Malatya civarında yaylamaktaydılar[297]. Bozulus'a, aşiretlerin Orta Anadolu'ya gelmesi esnasında dahil olmuş olmaları kuvvetli ihtimaldir.

İl-Eminlü aşireti H. 1134/M. 1721'de Bozulus'tan ifrâz olarak Ereğli ile Ulukışla arasında Çavuşlu köyüne iskân ve derbendçi ta-

---

291 TD 561, s. 146, 169
292 MAD 9956, s. 148; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*, (İstanbul 1990), s. 112 Burada "Tunca" imlâsı ile okunmuştur.
293 TD 200, s. 966
294 KKA TD 155, s. 276a
295 TD 200, s. 966
296 GŞS 52, s. 347; GŞS 54, s. 105
297 TD 402, s. 225

yin edilmiş idi. Onlar, burada cami ve evler inşâ etmiş olmalarına rağmen su sıkıntısı çektiklerinden iskân mahallini değiştirmek istemişler; Hükümet ise hazineden gönderdiği 480 guruş ile Çavuşlu köyü yakınlarındaki Berik Pınarıdenilen yere künkler yaptırmak suretiyle suyun Çavuşlu'ya aktarılmasını ve bu köye bir çeşme inşa edilmesini istemişti. Öte yandan, eşkiya baskısı yüzünden sağa sola dağılmış bulunan İl-Eminlü cemaatine mensup kişilerin de asıl cemaatleri içine döndürülerek iskânına karar verilmiştir[298].

İnallu

Moğolların Ayn-ı Calud Savaşı'nda Memlüklere mağlup olmasından sonra, yaklaşık 40000 hânelik bir Türkmen grubu Memlüklere sığınmış; Memlük Sultanı da onlara Gazze'den Antakya'ya kadar olan sahada yurt vermişti [299]. Bunların arasında İnallular da bulunuyordu[300].

Memlük emirlerinden Cekem'in isyanı sırasında İnallulardan bir grup, Nevruz komutasında Şam emiri Şeyh ile savaştılar. Daha sonra Antakya'yı kuşattılar[301]. Bununla birlikte, İnallûların bir bölümü Cekem'in gazabından korktuklarından, Bayatlarla birlikte Akkoyunluların hizmetine girdiler[302].

Uzun Hasan Bey'in Fatih Sultan Mehmed ile mücadelesi esnasında İnaloğlu İbrahim Bey, Osmanlıların tarafına geçmişse de, Uzun Hasan Bey tarafından ikna edilmiş ve yeniden Akkoyunlu ülkesine dönmüştü[303]. Akkoyunluların yıkılmasından sonra ise İnalluların bir kolu Safevî Devleti hizmetinde yer aldı[304].

Bozulus'un 1540'ta yapılan ilk tahririnde sadece 6 hâne ile temsil olunan İnalluların[305], II. Selim döneminde iki cemaatte

---

298 MAD 9909, s. 175, 187, 235, 286, 298, 311, 313; KK 2311, s. 34; Cevdet Dahiliye nu: 11141; Y. Halaçoğlu, *İskân Siyaseti*, s. 33, 127

299 F. Sümer, Anadoluda Moğollar, *Selçuklu Araştırmaları Derğisi*, I, /1969, (Ankara 1970), s. 45

300 ez-Zahirî, *Zubdat*, s.,105; Ş. Tekirdağ, a.g.m, s. 83-84

301 K, Y. Kopraman, *el-Aynî*, s. 101

302 DİYARBEKRİYYE, c. I, s. 60; WOODS, s. 335

303 B. Sıtkı Baykal, Osmanlı-Akkoyunlu Harbinin Başlaması, s. 271

304 F. Sümer, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu*, s. 174

305 TD 200, s. 961

toplam 545 hâne ve 223 mücerred[306] nüfusa ulaşmış olması gerçekten hayret vericidir. Bu husus İnallulara dahil bazı grupların daha önceki tahrirde sayılmamış veya bölgedeki küçük cemaatlerin adı geçen aşirete dahil edilmiş olabileceği ilgili olmalıdır. Öte yandan Halep Türkmenleri arasında yeralan İnallular tarafından da nüfus bakımından takviye edilmiş olması da muhtemeldir.

İnallu aşiretinin ekseri Bozulus'un Orta Anadolu'ya yaptığı muhacerete katılmış ve bir müddet Ankara havalisinde Tabanlu mukataası içinde kalmıştır. Daha sonra, Tabanlu mukataasından ifrâz olunarak "İnallu Mukataası" adıyla yeni bir vergi düzenine bağlanıp malikâne verilmek suretiyle idare edilmiştir[307].

İnallu aşiretinden, Diyarbekir havalisinde kalanlar ise, Rakka bölgesine yapılan iskâna tâbi tutulmuş, Beliç ırmağı boylarına yerleştirilmeye çalışılmıştır[308]. Öte yandan, İnallu aşiretinin asıl büyük kitlesi Halep Türkmenleri arasında[309], bazı küçük kollar ise Maraş[310] ve Tokat[311] vilayetinde bulunmaktaydılar.

İvaz

Akkoyunlu ümerasından Hacı İvaz veya Köse İvaz ile ilgili olduğu öne sürülen[312] İvaz aşireti, ilk olarak Akkoyunluların Karakoyunlularla yaptıkları mücadelelerde görülmektedir[313].

Bozulus içinde 1540 tarihinde 134 hâne ve 18 mücerred ile bulunan İvaz aşiretine[314] bu tarihten sonra bir daha tesadüf edilmemektedir. Bununla birlikte, Dulkadir Türkmenleri arasında aynı adla bir aşiret bulunduğu tesbit olunmaktadır[315].

---

306 TD 200, s. 159-160, 240
307 MAD 10205, s. 58; MAD 10187, s. 76
308 MAD 10277, s. 45; MAD 8458, 38, 41, 52, 146, 147, 175, 185; GŞS 41, s. 40
309 ÖZDEĞER, s. 181
310 MARAŞ, c. II, s. 569
311 TD 79, s. 497-498
312 F. Sümer, Bozulus Hakkında, s. 52
313 DİYARBEKRİYYE, c. I, s. 201, 206; WOODS, s. 335
314 TD 200, s. 933
315 TD 402, s. 79

İzzeddin Hacılu

Asıl Bozulus'a dâhil aşiretler arasında bulunan İzzeddin Hacılu, 1540 tarihinde iki cemaatte toplam 199 hâne ve 23 mücerred nüfusa sahip bulunuyordu[316]. II. Selim döneminde ise bu miktar 452 hâne ve 94 mücerrede ulaşmıştı[317]. Öte yandan cemaat mensuplarının bir bölümü Şarkî Âmid'de İzzendinlü köyünü kurarak ziraat ile meşgul olmaya başlamışlardı[318].

Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra İzzeddin veya İzzeddinlü adıyla anılan bu cemaat iki kola ayrılarak Vilayet-i *Rum ve Karaman* sâkini Türkmenler arasında yer almıştır. Bunlar adlî meselelerini Ankara mahkemesinde çözmekte idiler[319]. Karaman sâkini İzzeddin cemaatının, kethüdalarının ve voyvodalarının sık sık fazla vergi talebi ile karşılaşmaları yüzünden sıkıntı çektikleri ve merkezî hükümetten yardım istedikleri teşbit edilmektedir[320].

İzzeddin cemaatinin bir bölümü aşiretten ayrılarak, Rumeli'ye geçmiş; Paşa sancağında Kızılağaç nahiyesine tâbi Halife Köyü diye de bilinen Sofular köyüne yerleşmişti. Ancak, Bozulus mültezimlerinin talebi üzerine aradan seksen yıla yakın zaman geçtiği halde *"hâne ve zaman itibar olunmayarak"* bulundukları mahalden kaldırılıp Orta Anadolu'daki asıl cemaatlerine iade edilmelerine karar verildi[321]. Karaman bölgesindeki İzzeddin aşiretine mensup bazı kişiler, Küşne, Emrudlu, Danişmendlü ve Hamza Hacılu cemaati perakendeleri ile Esbkeşan/Atçeken mukataasına tâbi Atlandı köyüne iskân edildi[322]. Öte yandan İzzeddin aşireti mensuplarından Diyarbekir havalisinde kalanlar

316 TD 200, s. 930-931
317 TD 561, s. 89
318 TD 200, s. 158
319 AŞS 50, s. 111, 116, 173; AŞS 69, s. 211
320 MAD 9909, s. 30, 35, 39, 95; KK 2311, s. 17
321 Cevdet Dahiliye, nu: 6425.
322 Cevdet Maliye nu: 27718; MAD 9956, s. 18, 19; Y. Halaçoğlu, *İskân Siyaseti*, s. 128.

ise Rakka iskânına tâbi tutularak Beliç nehri boylarına yerleştirildiler[323]

Kamkam

Dulkadir ulusundan olan bu cemaate sadece 1540 tarihinde tesadüf edilmektedir. Bunların bahsedilen tarihte 6 hâne nüfusu bulunmakta idi[324].

Karabağlu/Karabağî

Asıl Bozulus'a dahil aşiretlerden olan Karabağlu, 1540 tarihinde 6 hâne ve 1 mücerred nüfusa sahip idi[325]. II. Selim dönemine ait tahrirde adına tesadüf edilmemekle beraber, Bozulus'un Orta Anadolu'ya yaptığı muhacerete katılmış ve Aydın sâkini Bozulus içinde yerini almıştır. Aşiretlerin dağılması esnasında Karabağlu aşiretinin bir kolu da İçel Yörükleri arasına karışmıştır[326].

Karabağlu aşireti Karahisar-ı Sahib sancağında Barçınlu kazasına tâbi Sivri Karkın köyüne yerleştirilmişse de burasının otu ve suyu olmadığı için yine aynı kazada Sivrihisar yakınlarındaki Candan Köprüsü, Ali Tan, Zabdalı, Ömer Hacı ve Mastar[327] köylerine yerleştirilmiş; bu defa eşkiya zulmüne uğradıkları hususunda şikayet etmeleri üzerine[328] Tavulka, Alikan ve Göl-i Karabağî köylerine iskan olunmuşlardır[329]

Karaca Araplu

1540 tarihinde biri Bozulus'a dahil ikisi Dulkadir Türkmenleri arasında toplam üç cemaatte 118 hâne ve 30 mücerred nüfusu bulunan Karaca Araplu aşiretinin [330], II. Selim döneminde 177 hâne ve 47 mücerrede ulaştığı görülmektedir[331]

Bozulus ile birlikte Orta Anadolu'ya gelen bu aşiretin bir bölümü Yeni İl Türkmenleri içine karışmış[332], bir bölümü ise Keskin

---

323 MAD 8458, s. 38, 62, 146, 147, 175, 185; GŞS 41, s. 40; MAD 10277, s. 45.
324 TD 200, s. 995.
325 TD 200, s. 961.
326 MAD 8458, s. 52.
327 MAD 8458, s. 254; Y. Halaçoğlu, *İskân Siyaseti*, s. 63.
328 Cevdet Dahiliye, nu: 325.
329 KK 5960, s. 1-4.
330 TD 200, s. 966, 983, 984.
331 TD 561, s. 86, 244.
332 ŞAHİN, s. 277.

havalisindeki Bozulus mandesi içinde yer almıştı. Bundan bir müddet sonra Rakka iskânına tâbi tutulmuştur[333]. Karaca Araplu cemaatinin bir kolu ise Nevşehir'e iskân olmuştur[334].

Karamanlu

Karakoyunlu boylarbirliğini meydana getiren aşiretlerden olan Karamanluların[335], adlarını Karakoyunlu beylerinden Gence ve Berda hâkimi Emir Karaman'dan aldıkları öne sürülmüştür[336]. Bununla birlikte bu adın Karaman adlı koyun cinsinden alınmış olması da muhtemeldir. Karakoyunluların yıkılmasından sonra Akkoyunlulara dâhil oldukları anlaşılan Karamanluların[337] bir bölümü de Safevî Devleti'ni meydana getiren oymaklar arasında yer almakta idi. Bunlar, Safevîlerin Özbeklerle yaptıkları savaşlarda yer aldıkları gibi Gürcistan ve Şamahı üzerine yapılan seferlere de iştirak ettiler[338].

Bozulus'un ilk iki tahririnde zikredilmeyen ancak Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelişinden sonra adına tesadüf edilen Karamanlular galip ihtimal, Dulkadir Türkmenleri arasında görülen Karamanlu aşiretinin[339] bir koludur.

Kargaçlu

Adı kayıtlarda bir defa geçen ve yine Dulkadir Türkmenlerine mensup olan Kargaçlu aşireti 1540 tarihinde 6 hâne ve 3 mücerred nüfusa sahip idi[340].

---

333 MAD 8458, s. 39, 62, 127, 147, 175; GŞS 41, s. 41.
334 Zeynep Korkmaz, *Nevşehir İli Ağızları*, (Ankara 1973), s. 16; Y. Halaçoğlu, *İskân Siya seti*, s. 75.
335 DİYARBEKRİYYE c. I, s. 138; c. II, s. 467-481; F. Sümer, *Karakoyunlular, c. I, (Başlangıçtan Cihan Şah'a Kadar)* (Ankara 1984), s. 26, 27.
336 F. Sümer, *Aynı eser*, s. 26.
337 WOODS, s. 336.
338 İskender Beğ-i Türkmen, *Tarih-i Alem Ara*, c. I, k. I, s. 65, 151; c. II, k.V, s. 749; F. Sümer, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu*, s. 107.
339 TD 402, s. 3, 5, 43, 46, 624; TD 604, s. 88.
340 TD 200, s. 984.

Kara Hasanlu

Dulkadir Türkmenleri'nden Cerid ve Kavurgalu taifelerine mensup olan Kara Hasanlu aşiretinden 1540 tarihinde 3 hânelik bir cemaat de Bozulus içinde bulunuyordu[341]. Bozulus aşiretleri ile birlikte bir daha görülmeyen bu cemaatin akrabalarından bir grup da Yeni İl Türkmenleri arasında idi[342].

Karakoyunlu

Bozulus'a II. Selim döneminde dâhil olduğu anlaşılan bu cemaatin bir kolu da Halep Türkmenleri içinde bulunuyordu[343]. Bundan dolayı, Bozulus'a Halep Türkmenleri'nden ayrılarak katılmış olmalıdır. Bahsedilen dönemde 200 hâne ve 69 mücerred[344] nüfusa sahip bulunan Karakoyunlu cemaati, Bozulus aşiretleri ile birlikte Orta Anadolu'ya gelmiş ve Ankara sâkini Bozulus içinde yer almıştır.

Karkın

1540 tarihinde ikisi Bozulus'a biri Dulkadir Türkmenlerine mensup üç cemaat halinde bulunan Karkın aşireti, toplam 105 hâne ve 23 mücerred nüfusa sahip bulunuyordu[345]. Bunlar, II. Selim döneminde 313 hâne ve 92 mücerred nüfusa ulaşmıştı[346]. Nüfuslarının her iki dönemde de kalabalık bulunmasına karşılık, Bozulus'un Orta Anadolu'ya yaptığı muhacerete katılmadığı tesbit olunmaktadır. Bunların bir bölümünün Güneydoğu Anadolu'da tedricen yerleşik hayata geçtikleri, bir bölümünün ise Halep, Yeni İl veya Dulkadir Türkmenleri arasında bulunan Karkın aşiretleri[347] içine karışmış olmaları en yakın ihtimaldir.

Dulkadir Türkmenleri'ne dâhil olan Karkın aşiretinin bazı kolları da Urfa kazasında Araban nahiyesine tabi Elif ve Akviran köylerine yerleştikleri tespit olunmaktadır[348].

---

341 TD 200, s. 1005.
342 ŞAHİN, s. 257.
343 ÖZDEĞER, s. 193.
344 TD 561, s. 208, 256.
345 TD 200, s. 928, 966, 999.
346 TD 561, s. 95, 97, 99.
347 TD 448, s. 20; ÖZDEĞER, s. 188, 199; ŞAHİN, s. 277.
348 TD 184, s. 128, 134.

Küfürlü

Bozulus'un ilk tahrirlerinde adına tesadüf edilmeyen ancak, Ulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra Vilayet-i Rum sâkini Bozulus içinde görülen Küfürlü cemaati, Akkoyunlu boylarbirliğini meydana getiren aşiretler arasında yer almaktaydı. Onlar, Akkoyunluların, Karakoyunlularla yaptığı mücadeleler sırasında Akkoyunlu ordusu içinde bulunmuşlardı[349].

Vilayet-i Rum sâkini Küfürlü cemaati Hamza Hacılu ile birlikte Manisa kazasına firar etmişse de, geride kalanlara fazla vergi yükü geldiği gerekçesiyle geri döndürülmeye çalışılmıştır[350].

Kilhor/ Kelhor

Asıl Bozulus'a dâhil cemaatler içinde kaydedilen Kelhor aşireti 1540 tarihinde 59 hâne ve 3 mücerred[351], II. Selim döneminde ise 44 hâne ve 3 mücerred nüfusa sahipti[352]. Bunların, Bozulus'un Orta Anadolu'ya yaptığı muhacerete katılmadığı tesbit olunmaktadır. Öte yandan, Kelhor aşiretinden bazı gruplara Bağdat[353] ve Musul vilayetlerinde[354] tesadüf edilmektedir.

Kıcılu/Kıçılu

Antep bölgesine yapılan iskân esnasında Bozulus'a dâhil cemaatler arasında görülmekle beraber, Bozulus ile ilgili vesikalarda adına tesadüf edilmemektedir[355].

Kızıl Kocalu

Dulkadir Türkmenleri'ni meydana getiren mühim oymaklardan biri olan Kızıl Kocalu aşireti[356] Bozulus içinde 1540 tarihinde biri Bozulus'a dâhil olmak üzere 5 cemaatte toplam 108 hâne ve 76

---

349 DİYARBEKRİYYE, c. I, s. 270; c. II, s. 462.
350 MAD 9909, s. 28, 455.
351 TD 200, s. 956.
352 TD 561, s. 206.
353 MD 5, s. 269, hk. 690.
354 TD 660, s. 105; Nilüfer Abdülhakim, *XVI. Yüzyılda Musul Eyaleti*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Osmanlı Müesseseleri Tarihi Kürsüsü, Basılmamış Doktora Tezi, (İstanbul 1975), s. 204.
355 GŞS 40, s. 111.
356 Kızıl Kocalu aşiretinden bazı kimseler II. Murad zamanında Amasya ve Tokat civarında haramîlik yaptığından hükümeti uzun süre meşgul etmiş, nihayet topluca öldürülmüştür. Solakzade *Tarih* c. I, (Mersin 1989) s. 215-216

mücerred nüfusa sahip idi[357]. Bu miktar II. Selim döneminde 155 hâne ve 76 mücerrede ulaşmış idi[358]. Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesi sırasında adına tesadüf edilmeyen Kızıl Kocalu aşiretinin yeniden Dulkadir iline döndüğü ya da Bozok dahilindeki Kızıl Kocalu aşireti[359] içine karışmış olabileceği hatıra gelmektedir.

Koca Hacılu

Akkoyunlu Devleti'ni meydana getiren mühim aşiretlerinden biri olan Koca Hacılu, Kara Yülük Osman Bey zamanında (1402-1435) bu devletin hizmetine girmiş ve Akkoyunlu hükümdarlarının itimad ettiği bir konuma yükselmişti. Akkoyunlu-Karakoyunlu mücadelelerinde adına sık sık tesadüf edilen bu aşiret, Uzun Hasan Bey'in Mardin'e taarruzu sırasında da, Uzun Hasan Bey tarafından Urfa'nın muhafazası için bırakılmıştı[360]. Uzun Hasan Bey'in Karakoyunlu Cihan Şah'a gönderdiği elçilik heyeti arasında Koca Hacılu cemaatinden Ali Beğ adlı bir bey de bulunuyordu. Sultan Halil zamanında (1478) ise Elvend Mirza'nın maiyetinde yine bu aşiretten bir kol tespit edilmektedir[361].

Akkoyunlu Devleti'nin yıkılmasından sonra Hoca Ali, Maksud oğlu Budak, Nur Ali gibi koca Hacılu beyleri, Osmanlı Devleti'nin hizmetine girmiş[362], Koca Hacılu aşireti ise Bozulus'a dahil edilmiştir.

Bozulus içinde, 1540 tarihinde 48 hâne ve 5 mücerred[363], nüfusu bulunan Koca Hacılu aşiretinin II. Selim döneminde 117 hâne ve 22 mücerrede ulaştığı görülmektedir[364]. Ayrıca bu aşiretin bir kolu da Urfa kazasında Kaya Haydar nahiyesine tabi Diğer Bace (?) köyüne yerleştiği ve ziraat ile meşgul olduğu tespit olunmaktadır[365]

---

357 TD 200, s. 961, 989, 993, 996
358 TD 561, s. 76, 79
359 F. Sümer, Bozok Tarihine Dair, s. 313-314
360 WOODS, s. 336
361 DİYARBEKRİYYE, c. I, s. 243, 273; c. II, s. 380, 381, 482, 540; WOODS, s. 336; F. Sümer, Bozulus Hakkında, s. 31
362 T. Gökbilgin, Osmanlı Devleti Hizmetindeki Akkoyunlu Ümerası, s. 41
363 TD 200, 956
364 TD 561, s. 181
365 TD 965, s. 267; TD 362, s. 253

Koca Hacılu aşiretinin adına, Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra tesadüf edilmemektedir. Bu husus onların bir bölümün tedricen yerleşik hayata geçitiğini bir bölümünün ise aşiretlerin dağılması esnasında bölgedeki Türkmen aşiretlerinin içine karışmış olduğunu hatıra getirmektedir. Nitekim, Koca Hacılu aşiretin bir kolu da daha II. Selim döneminde Dulkadir Türkmenleri arasında bulunmakta idi[366].

Koçlu

Dulkadir uluslarından olan Koçlu aşireti Bozulus içinde 1540 tarihinde 8 hâne ve 1 mücerred olarak bulunuyordu[367]. Bundan sonra Bozulus ile ilgili vesikalarda adına tesadüf edilmeyen bu aşiretin bir kolu da Maraş vilayetinde ziraat ile meşgul idi[368].

Közgücek

Adına sadece 1540 tarihli kayıtta, Bozulus'a dâhil cemaatler arasında tesadüf edilen Közgücek aşireti bu esnada 8 hâne nüfusa sahip bulunuyordu[369].

Kutbeğlü/Kutlubeğlü

Avşarların bir kolu olan Kutbeğlü aşireti, Bozulus içinde 1540 tarihinde 66 hâne ve 1 mücerred nüfusa sahip idi[370]. Kutbeğlü aşireti, erken dönemlerden itibaren yerleşik hayata geçmeye başlamış; Suruç nahiyesine tabi Dravşa[371], Aba Mori[372] ve Zeki[373] köylerine yerleşerek ziraat ile meşgul olmaya başlamışlardır.

Orta Anadolu'daki Bozulus aşiretleri arasında adına tesadüf edilmeyen Kutbeğlü aşiretinin konar-göçerliği devam ettiren mensupları Avşarlara dahil olmuş olmalıdır.

---

366 TD 604, s. 132
367 TD 200, s. 1002
368 MARAŞ, c. II, s. 566, 570
369 TD 200, s. 956
370 TD 200, s. 938
371 TD 184, s. 91
372 TD 184, s. 115
373 TD 184, s. 122

Kütsinlü

Asıl Bozulus'a dahil aşiretlerden olan Kütsinlü'nün adına sadece 1540 tarihinde tesadüf edilmektedir. Bu tarihte 21 hâne nüfusu bulunuyordu[374].

Köçeklü/ Küçüklü

Dulkadir Türkmenleri'ne mensup olan Küçüklü aşiretinin 1540 tarihinde Bozulus içinde 40 hâne ve 3 mücerred nüfusu bulunuyordu[375]. II. Selim döneminde yedi kola ayrılmış olan Küçüklü aşireti toplam 264 hâne ve 87 mücerrede ulaşmıştı[376]. Bu artış, Dulkadir Türkmenleri arasında bulunan akrabaları tarafından nüfus bakımından desteklendiği kanaatini uyandırmaktadır. Ancak. Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra ise aksi bir durum meydana gelmiş ve aşiret bu kalabalık nüfusunu geniş ölçüde kaybetmiştir. Orta Anadolu'da Keskin mandesi içinde yer alan Küçüklü aşireti, bölgede eşkiyalık hareketlerine katıldığı için Rakka iskanına tabi tutulmuştur. Bunların iskân mahallini terk etmelerinden sonra bazı aşiret mensupları eşkiyalık faaliyetlerine devam etmiştir[377].

Kürd Mihmadlu

Dulkadir Türkmenleri'nden olan Kürt Mihmadlu aşireti Bozulus içinde 1540 tarihinde 4 cemaatte toplam 176 hâne ve 16 mücerred nüfusa sahip idi[378]. II. Selim döneminde 3 cemaatte toplam 248 hâne ve 179 mücerred nüfusu bulunan[379] Kürd Mihmadlu aşireti, Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra Ankara ve Aydın bölgesindeki Bozulus içinde yer aldı.

Aydın bölgesindeki Bozulus Türkmenleri arasında bulunan İnebeğlü, Gaffarlu ve Maksudlu cemaatleri Kürd Mihmadlu'ya tâbi

---

374 TD 200, s. 960

375 TD 200, s. 972. Küçüklü veya Köçeklü diye okumak mümkündür. Anadolu'da her iki isimde de yer adı bulunmaktadır. bkz. *Köylerimiz*, yayınlayan, İçişleri Bakanlığı, İller İdaresi Genel Müdürlüğü (Ankara 1982), s. 383, 404

376 TD 561, s. 4-8

377 Göndermeler için "Bozulus Aşiretlerinin Eşkiyalık Faaliyetleri" bahsine bkz

378 TD 200, s 968-970

379 TD 561, s. 71-74

idi. Bunlar, eşkiyalık hareketine girişmeleri[380] ve vergi vermekte gönülsüz davranmaları yüzünden iskâna tâbi tutulmuş; Bolvadin'e tâbi Karacaören, Badelü, Elek[381], İnönü, Evtan[382] köylerine iskân edilmişlerdir.

Kürd Mihmadlu Türkmenleri'nin diğer kolları Danişmendlü mukataası[383], Dulkadir Türkmenleri[384] Bozok[385] ve Yeni İl Türkmenleri[386] içinde bulunmakta idi.

Kürdenküre

Bozulus içinde sadece II. Selim döneminde görülen Kürdenküre aşireti, bu esnada 122 hâne ve 66 mücerred nüfusa sahip bulunuyordu[387]. Bozulus ile ilgili vesikalarda adına tesadüf edilmeyen bu aşiretin Orta Anadolu'da Danişmendlü mukataası içinde yer aldığı tesbit olunmaktadır[388].

Küşer / Köşer

Dulkadir Türkmenleri'nden olan Küşer cemaati 1540 tarihinde 73 hâne ve 6 mücerred nüfusa sahip idi[389]. Kalabalık nüfusa rağmen adına bir daha tesadüf edilmemektedir.

Küşne

Dulkadir Türkmenleri'nin büyük kollarından biri olan Küşne aşireti[390], Bozok[391], Adana[392] ve Danişmendlü mukataasından[393] başka Bozulus içinde de bulunuyordu. 1540 tarihinde 137 hâne ve 13

---

380 Çağatay Uluçay, XVII. *Asırda Saruhan'da Halk ve Eşkiyalık Hareketleri* (İstanbul 1944), s. 94
381 MAD 9885, s. 271
382 MAD 8458, s. 151, 195; KK 2750, s. 5
383 MAD 9510, s. 7
384 TD 604, s. 34; TD 402, s. 219, 220, 274
385 TD 448, s. 13
386 ŞAHİN, s. 213
387 TD 561, s. 133
388 MAD 5910, s. 19; D-BŞM 217, s. 17
389 TD 200, s. 972
390 "Taife-i Küşne, Yörükân-ı Zü'l-Kadiriye". TD 402, s. 462.
391 TD 448, s. 14
392 Yılmaz Kurt, *Adana Sancağı*, s. 236, 239.
393 D-BŞM 217, s. 9; MAD 5910, s. 28.

mücerred[394] nüfusu olan aşiretin, II. Selim döneminde 277 hane ve 84 mücerrede ulaştığı gözlenmektedir[395].

Küşne aşireti, Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra iki kola ayrılarak Vilayet-i Rum ve Karaman sâkini Bozulus içinde yer almıştır. Bunlar, adlî meselelerini Ankara mahkemelerinde çözmekte idiler[396].

Karaman sâkini Küşne aşiretinin, kethüdalarından hayli sıkıntı çektikleri tespit olunmaktadır[397]. Bunlar, Feriş köyüne iskân edilmişlerse de levendat eşkiyasının baskısı yüzünden dağılmışlar, nihayet Eskişehir kazasındaki boş ve harabe köylerden Kara Hüyük'e yerleştirilmişlerdir[398]. Küşne cemaatinin bir kolu ise Karaman vilayetinde Turgut kazasına tabi Atlandı köyüne iskân olmuştur[399].

Lek

Lek aşiretinin Bozulus içinde 1540 tarihinde iki cemaatte toplam 108 hâne ve 14 mücerred[400], II. Selim döneminde ise 146 hâne ve 27 mücerred[401] nüfusu bulunmakta idi. Lek aşiretinin bir kolu Urfa kazasında Harran nahiyesine tâbi Şeyh Ali Dorcu köyüne yerleşmiş idi[402]. Bozulus aşiretinin Orta Anadolu'ya muhaceretine katılmayan Lek aşireti, Diyarbekir bölgesindeki Bozulus mandesi ile birlikte Rakka iskânına tâbi tutulmuştur[403].

Musacalu

Dulkadir iline mensup olan Musacalu aşireti Bozulus içinde 1540 tarihinde iki kol halinde bulunuyordu[404]. Bu esnada 12 hâne nüfusu bulunan Musacalu aşiretinin II. Selim döneminde 3 cemaatte

---

394 TD 200, s. 947.
395 TD 561, s. 55.
396 AŞS 46, s. 70; AŞS 47, s. 251; AŞS 58, s. 111.
397 KK 2311, s. 32; MAD 9909, s. 38.
398 KK 2311, s. 33; MAD 701, s. 36.
399 Cevdet Maliye, nu: 27718.
400 TD 200, s. 958, 960.
401 TD 561, s. 197, 198.
402 TD 200, s. 197; TD 965, s. 219; TD 362, s. 197.
403 MAD 8458, s. 175.
404 TD 200, s. 1002, 1004.

toplam 74 hâneye yükseldiği görülmektedir[405]. Bu kayıtlardan başka adına Bozulus arasında tesadüf edilmeyen Musacalu aşiretinin Orta Anadolu'ya dağıldığı anlaşılmaktadır.

Öte yandan bu aşiretin bazı kolları da Dulkadir Türkmenleri[406] arasında ve Bozok'ta[407] bulunuyordu.

Musacalu aşiretinin bir bölümü Rakka iskânına tâbi tutulmuş, ancak iskân mahallini terk ederek Aydın ve Saruhan sancaklarına dağılmışlardır[408]. Bundan sonra hükümet, Musacalu aşiretinin yerleşik ahaliye zarar vermesini önlemek için bulundukları bölgelere iskân etmeye çalışmıştır[409].

Musullu

Akkoyunlu Devleti'ni teşkil eden üç büyük aşiretten biri olan Musullu, Akkoyunlu ordusunun sol kanadının reis aşireti idi[410].

Musullular, Akkoyunlu şehzadeleri arasında vukubulan taht kavgalarına da katılmışlar, ilkinde Hamza ve Şeyh Hasan'a 1451'den sonra ise Uzun Hasan Bey'e destek vermişlerdir[411]. Uzun Hasan Bey zamanında Musullu Sûfi Halil Bey'in yıldızı parlamış, Timurlu Ebu Said'in ordusunun mağlup edilmesinden sonra başkumandanlık rütbesi ve Şiraz valiliğine kadar yükselmiştir[412]. Sûfi Halil, Sultan Yakup zamanında (1478-1490) da O'nun büyük oğlu Baysungur'un atabeyliğini yapmıştır.

Sûfi Halil'in yeğeni olan Gülâbi Bey ise Erzincan'ı 1486 öncesinden 1491'de öldüğü tarihe kadar yönetmiştir[413]. Sultan Yakub'un ölümünden sonra Sûfi Halil, kendi aşireti tarafından devletin bir numaralı adamı ilân edilmiş, ancak Bicanlu Süleyman Bey'in isyanı neticesi ölmüştür[414].

---

405 TD 561, s. 241, 249, 252.
406 TD 604, s. 17.
407 TD 448, s. 26.
408 Cevdet Dahiliye, nu: 3939.
409 MAD 8458, s. 8, 19, 29, 50.
410 WOODS, s. 338.
411 WOODS, s. 338.
412 F. Sümer, Bozulus Hakkında, s. 32.
413 WOODS, s. 339.
414 F. Sümer, Bozulus Hakkında, s. 32.

Safevîlerin, Akkoyunlu ülkesini yer yer ele geçirdiği sırada Diyarbekir şehrinin idaresi Musullu Emir Bey'de bulunuyordu. Emir Bey, şehri Şah İsmail'e teslim etmiş ve maiyetinde bulunanlarla birlikte O'na katılmıştır[415]. Bu esnada Emir Bey'in kardeşi Kayıtmış Bey, Şah İsmail'e muhalefet ettiyse de öldürülmüştür[416].

Musullu Emir Han'a Safevî Devleti'ndeki yararlı faaliyetlerinden dolayı Şah İsmail tarafından Kayın eyaletinin idaresi verildi[417]. Özbeklere karşı girişilen mücadelelerde başarılı olması üzerine Horasan beylerbeyliğine yükseltildi. Bu vazifesi esnasında şehzade Tahmasb'ın da lalalığını yaptı. Daha sonra da Azerbaycan beylerbeyliğine getirildi. Bu vazifesini sürdürürken 1522'de öldü[418]. Öte yandan, Sistan hakimi olan Musullu Mehmed Han da Emir Han'ın akrabası idi[419].

Musullu aşiretinin bir bölümü ise Osmanlı Devleti'ne tabi olmuş ve Bozulus'a dahil edilmiş idi. 1540 tarihinde üç cemaatte toplam 144 hane ve 6 mücerred[420], II. Selim döneminde ise 277 hâne ve 56 mücerred nüfusa sahip bulunuyordu[421]. Aşiret mensuplarının bir bölümü yerleşik hayata geçerek Urfa kazasında, şehre tâbi Karacahöyük[422], Harran nahiyesine tâbi Kebirlü[423], Süvar Mezrası nâm-ı diğer Atik Dorcu[424], Akviran, İki Ağızlı[425], Türbelü[426]; Kozan

---

415 İskender Beğ-i Türkmen, *Tarih-i Alem Ara*, c. I, k. I, s. 50; Şeref Han, *Şerefnâme* c. II, s. 144.
416 İskender Beğ-i Türkmen, *Tarih-i Alem Ara*, c. I, k. I, s. 51; F. Sümer, Bozulus Hakkında, s. 32.
417 Şeref Han, *Şeref nâme*, c. II, s. 158.
418 İskender Beğ-i Türkmen, *Tarih-i Alem Ara*, c. II, k. II, s. 239; Şeref Han, *Şerefnâme*, c. II, s. 161, 167.
419 İskender Beğ-i Türkmen, *Tarih-i Alem Ara*, c. I, k. II, s. 239.
420 TD 200, s. 947, 952, 958. Bu cemaatlerden, Sahife 958'de kayıtlı bulunanı isimsizdi. Musullu aşiretlerinin kethüdası olan Kara Ali'nin bu cemaatin de kethüdası olmasına bakarak 28 hâne 2 mücerred nüfus Musullu'ya dâhil edildi.
421 TD 561, s. 175, 178, 179.
422 TD 965, s. 65; TD 362, s. 74.
423 TD 965, s. 210; TD 362, s. 188.
424 TD 965, s. 214; TD 362, s. 193.
425 TD 965, s. 218; TD 362, s. 196.
426 TD 965, s. 205; TD 362, s. 186.

nahiyesine tabi Gökviran[427] köylerinde ziraat ile meşgul olmaya başlamışlardır.

Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra, adına Bozulus ile ilgili vesikalarda tesadüf edilmeyen Musullu aşiretinin Anadolu'ya dağıldığı veya diğer Türkmen topluluklarının arasına karıştığı akla gelmektedir.

Oğulbeğlü

Bozulus'a dahil en kalabalık aşiretlerden biri olmasına rağmen, Akkoyunlu Devleti hizmetindeki Türkmenler arasında adına tesadüf edilmeyen Oğulbeğlü aşireti, 1540 tarihinde 375 hâne ve 28 mücerred nüfusa sahip bulunuyordu[428]. Bu miktar, II. Selim döneminde 5 cemaatte toplam 611 hâne ve 113 mücerrede ulaşmış idi[429]. Öte yandan, aynı dönemlerde Ankara kazası dahilinde görülen üç Oğulbeğlü oymağı[430] eğer isim benzerliği değil ise erken dönemlerde Orta Anadolu'ya gelmiş olmalıdır.

Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra Karaman, Vilayet-i Rum ve Aydın bölgelerinde üç kola ayrılan Oğulbeğlü aşiretinin Karaman bölgesinde Hacılu, Abdurrahmanlu, Karamanlu, Derilü, Kara Sarılu, Kara Halillü ve Çavundur obalarına ayrıldığı görülmektedir[431]. Bunlar, Kadınhanı'na iskân ve derbendci tayin edilmiş[432], ancak bölgedeki su kıtlığı aşiretlerin şikayetlerine sebep olmuştur[433].

Aydın bölgesinde bulunan Poyrazlu, Sarı Hızırlu, Bekirlü, Çataklu, Hüseyin Hacılu, Şeyh Ahmedlü, Kethüdalu, Kırcalu cemaatleri de Oğulbeğlü'den ifrâz olunmuştur[434].

---

427 TD 965, s. 283; TD 362, s. 242.
428 TD 200, s. 921.
429 TD 561, s. 59, 63-66.
430 T D 117, s. 123, 145, 517; TKA TD 76, s. 53a.
431 KK 2311, s. 4.
432 MAD 9909, s. 45, 306; MAD 1025, s. 67; MAD 9956, s. 74, 76; C. Orhonlu, *Derbent Teşkilatı* s. 110.
433 MAD 9909, s. 434.
434 KK 2311, s. 6.

Pürnek

Akkoyunlu Devleti'ni meydana getiren büyük aşiretlerden biri olan Pürnekler, Kara Yülük Osman Bey'den itibaren bu devletin hizmetinde görülmektedir. Bu esnada Pürneklerin başında bulunan Kûh Ahmed Bey, Kara Yülük Osman Bey'in de damadıydı. Kûh Ahmed Bey, Karakoyunlularla yapılan mücadelelerin birinde öldürülmüştü[435].

Kara Yülük Osman Bey, Sultan Hamza ve Uzun Hasan Bey'in, Karakoyunlularla giriştikleri bir çok savaşta Pürnek beylerinden Şah Ali, Şeyh Hasan, Bayezid, Dânâ Bey, Süleyman, Pir Mehmed gibi kişiler aktif rol almışlardı.

Kara Yülük Oşman Bey, Çağataylı Şahruh ile ittifak kurup Karakoyunlularla mücadeleye girişmesi esnasında Diyarbekirde bıraktığı oğlu Hamza'ya yardımcı olması için Pürnekli Şah Ali'yi görevlendirmişti[436]. Şah Ali Sultan, Hamza'nın Karakoyunlularla giriştiği savaşlarda da yer almıştı[437].

Sultan Hamza'nın vefatından sonra (1444) amcası oğlu Cihangir'in tahta geçme çabalarına muhalefet eden aşiret liderleri arasında Şah Ali de vardı[438]. Bu sırada, Akkoyunlu topraklarına giren Karakoyunlulara karşı koymaya çalışan Uzun Hasan Bey'in yanında Pürnek beylerinden Şeyh Hasan ve Bayezid de bulunuyordu. Bunlar, Karakoyunluları destekleyen Erzincanlıları bozguna uğratmışlardı[439].

Keza, Karakoyunlu Rüstem Tarhan'la Diyarbekir önlerinde yapılan savaşta Pürnekli Şah Ali de görev almış; bozguna uğrayan Karakoyunlu ordusunu takipten başka zafer haberini de Uzun Hasan Bey'e bildirmişti. Pürnekli Şah Ali ve Dânâ Bey bu mücadeleler

---

435 F. Sümer, Bozulus Hakkında, s. 33; WOODS, s. 340.
436 DİYARBEKRİYYE, c. I, s. 119, 120
437 DİYARBEKRİYYE, c. I, s. 131.
438 DİYARBEKRİYYE, c. I, s. 171.
439 DİYARBEKRİYYE, c. I, s. 173.

esnasında Akkoyunlu ordusunda karavulluk (öncülük) görevini yapıyorlardı[440].

Uzun Hasan Bey, Karakoyunlu Cihanşah'ı bertaraf ettikten sonra Bağdat ve 23 Eylül 1997'ı fethe çıktığında, Şah Ali Bey'i de Alıncak kalesini almakla görevlendirdi. Alıncak'ı alan Pürnek beyi[441], daha sonra Çağataylılarla yapılan savaşa katıldı ve onlardan elli kişiyi öldürdü[442].

Uzun Hasan Bey İran'a rakipsiz hâkim olduktan sonra etrafa dağılmış olan Karakoyunlu bakiyelerini ortadan kaldırmak için Pürnekli Şeyh Hasan'ı görevlendirdi. O, Hemedan şehri civarında Karakoyunlu Hasan Ali'yi muhasara ederek teslim aldi[443].

Uzun Hasan Bey'in Fatih Sultan Mehmed ile girişti̇ği Otlukbeli Savaşı'nda (1473), Pürnekli Şah Ali, Akkoyunlu ordusunun sağ kanadında Uzun Hasan'ın oğlu Zeynel'in idaresinde bulunuyordu[444]. Akkoyunlular Otlukbeli savaşını kaybetmelerine rağmen Pürnekler, Musullu aşireti ile birlikte Uzun Hasan'a destek vermeye devam ettiler.

Pürneklerin Akkoyunlu Devleti içindeki hizmetleri, onları devlet idaresinde de önemli bir mevkie getirmişti. Fars Eyaleti 1501'e kadar Pürnekli Mansur Bey'in oğlu Kasım Bey; Arap Irakı da Şah Ali Bey ve oğlu Barik Bey tarafından yönetildi[445].

Barik Bey, Safevîlerin, Akkoyunlu ülkesini ele geçirmeye başladığı esnada Bağdat valiliği görevini yürütüyordu. Şah İsmail'in gazabından çekinen Elvend Mirza Bağdat'ta sığınmak isteyince, Barik Bey, O'na muhalefet etti. Bunun üzerine Diyarbekir'e çekilen Elvend Mirza bir müddet sonra Şah İsmail tarafından mağlup edildi[446]. Akkoyunlu hükümdarlarından Murad Han da Barik Bey'den yüz bulamayınca Mısır'a kaçtı[447]. Barik Bey, bunlarla

---

440 DİYARBEKRİYYE, c. I, s. 198, 201, 226.
441 DİYARBEKRİYYE, c. II, s. 468.
442 DİYARBEKRİYYE, c. II, s. 482, 486.
443 DİYARBEKRİYYE, c. II, s. 512.
444 DİYARBEKRİYYE, c. II, s. 576.
445 WOODS, s. 275.
446 İskender Beğ-i Türkmen, *Tarih-i Alem Ara*, c. I. k. I, s. 44.
447 İskender Beğ-i Türkmen, *Tarih-i Alem Ara*, c. I. k. I, s. 46.

yetinmeyerek Şah İsmail'e itaatini bildirdiği gibi bağlılık nişanesi olarak da *kızıl başlık* kuşandı. Ancak, Şah İsmail'in Bağdat'a girmekte ısrarlı olduğunu anlayınca Halep'e kaçtı. 1508 Ekim'inde Halep'e giren Şah İsmail buradaki bütün Pürnek mensuplarının kılıçtan geçirilmesini emretti[448].

Barik Bey'in oğlu Abbas Bey ise Osmanlı Devleti'ne sığındıktan sonra günlük 23 akça ile sipahi kaydoldu. Keza, Pürnekli Şeyh Ahmed Bey'in oğulları Melik Mansur ve Pir İvaz da Osmanlılara sığınmış ve kendilerine dirlik verilmişti[449].

Pürnek aşiretinin bir bölümü Safevî Devleti'nin hizmetindeki *"Türkmen Oymak"* içinde uzun süre faaliyet gösterdiler. 1603'de Safevîlerin Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan Revan kalesine saldırdığı esnada Safevî ordusu içinde Pürnekler de bulunuyordu. Pürnek beylerinden Şah Kulu Han, Meşhed hâkimliği ve Horasan'ın yarısının beylerbeyliğine[450], Pir Budak oğlu Şahbende Han da Azerbaycan beylerbeyliğine kadar yükselmişti[451].

Pürnekler, Safevî Devleti'nde, Türkmenler arasında ortaya çıkan *"oymakçılık"* taassubunun ortadan kaldırılması için de çalıştılar. Bu amaçla Pürnekli Ferruh Han, hükümdar I. Tahmasb'ın isteği üzerine, oymakçılığı destekleyen Türkmen beyi Mehmed Han'ı öldürdü[452]. Bununla birlikte, Pürnekler, zaman zaman aşiretler arası kavgalara da karıştılar[453].

Pürnek aşiretinin bir bölümü ise Osmanlı Devleti'nin hakimiyetindeki Bozulus içinde yer almıştır. Onlar, 1540 tarihinde üç cemaatte toplam 173 hâne ve 10 mücerred nüfusa sahip bulunuyorlardı[454]. Bu miktar, II. Selim döneminde 4 cemaatte toplam 470 hâne ve 160 mücerred nüfusa ulaşmıştı[455].

---

448 WOODS, s. 260.
449 T. Gökbilgin, Osmanlı Devleti Hizmetindeki Akkoyunlu Ümerası, s. 42.
450 İskender Beğ-i Türkmen, *Tarih-i Alem Ara*, c. I. k. II, s. 240.
451 İskender Beğ-i Türkmen, *Tarih-i Alem Ara*, c. III. k. II, s. 281.
452 İskender Beğ-i Türkmen, *Tarih-i Alem Ara*, c. II, k. I, s. 50.
453 İskender Beğ-i Türkmen, *Tarih-i Alem Ara*, c. II, k. I, s. 91.
454 TD 200, s. 924, 954.
455 TD 561, s. 69, 70, 121, 126. Bu cemaatlerden ikisi Ali Fakihlü adıyla kayıtlıdır. Bu cemaatler TD 200, s. 924'teki "Pürnek nâm-ı diğer Ali Fakihlü" kaydı göz önüne alınarak bu bahise dahil edildi.

Pürnek aşiretine mensup bazı kollar erken devirlerden itibaren yerleşik hayata geçerek; Garbî Âmid'e bağlı Pürnek Tepesi[456], Şarkî Âmid'de Akmeşhed[457]; Urfa kazasında Bozabad nahiyeşine tâbi Ağca Hisar[458], Ezhan/Erhan[459] Sitti Kalesi[460], Karaviran[461]; Harran nahiyesine tâbi İncirlü[462], Fiddan-ı Süfla[463]. Trabzon'da Pürnek[464], Hınıs sancağında Pürnek[465] köylerine yerleşerek tarım ile meşgul olmuşlardır.

Konar-göçer Pürnekler, Bozulus ile birlikte Orta Anadolu'ya gelmişler; aşiretlerin dağılmasından sonra da Yeni İl[466] ve Halep Türkmenleri'ne ilhak edilmişlerdi[467]. Bunlardan bir bölüğü ise Emirdağı'na gelerek halkı taciz ettiği, vergi vermediği ve eşkiyalık faaliyetleri içinde bulunduğu bu yüzden Yeni İl Türkmenleri'nin içine geri döndürülmeye çalışıldığı tespit olunmaktadır[468].

Salarlu

Salarlu aşireti, Bozulus içinde 1540 tarihinde 81 hâne ve 5 mücerred[469], II. Selim döneminde 81 hâne ve 17 mücerred[470] nüfusa sahip bulunuyordu. Nüfusunda artış gözlenmeyen Salarlu aşireti erken devirlerde yerleşik hayata geçerek Urfa kazasında Bozabad

---

456 TD 200, s. 78.
457 TD 200, s. 122.
458 TD 965, s. 122; TD 362, s. 119.
459 TD 965, s. 128; TD 362, s. 125; MAD 351, s. 93.
460 TD 965, s. 154; TD 362, s 147.
461 TD 965, s. 158; TD 362, s. 150.
462 TD 965, s. 202; TD 362, s. 182.
463 TD 965, s. 206; TD 362, s. 186.
464 Mehmet Bilgin, *Sürmene Tarihi* (İstanbul 1990), s. 223. Bugünkü Araklı ilçesine bağlı Pürnak köyüdür. Köyün adı maalesef değiştirilerek Taştepe yapılmıştır. Halbuki kelime Türkçedir ve sıcaktan bunalan koyunların kümeleşmesi anlamına gelmektedir.(pörnek/pürnek).
465 Tuncer Baykara, *Hınıs ve Malazgirt Sancaklarında Yer Adları* (Ankara 1991), s. 63. Bugün, Hınıs ilçesine tabi Pornak köyüdür. Adı maalesef değiştirilerek Akbayır yapılmıştır.
466 ŞAHİN, s. 281; AŞS 54, s. 78.
467 Cevdet Maliye, nu: 25564.
468 Cevdet Maliye, nu: 25564. Emirdağı'ndaki Pürneklerin Yeni İl Türkmenlerinin içine dönmediği ve Pürnek adı ile köy kurdukları tespit olunmaktadır. Ancak bu köyün adı da diğer Pürnek köylerini akıbetine uğramış ve "Yeni Kapı" adıyla değiştirilmiştir.
469 TD 200, s. 946.
470 TD 561, s. 183.

nahiyesine tâbi Keşişlik-i Kebir[471], Kolanşir, Kantara[472]; Garbî Âmid'de Yenice Salarlu[473] köylerinde ziraat ile meşgul olmuştur.

Sarılu

Timur'un batı seferi esnasında Irak'ta karşılaştığı Türkmen aşiretleri arasında Sarılular da bulunmakta idi[474]. Akkoyunlu boylarbirliği içinde de yer alan Sarılu aşireti, Erbil bölgesinde Haftan kalesinin Karakoyunlulardan alınması sırasında Döğerlerle birlikte görev almışlardı[475].

1540 tarihinde, Bozulus içinde sadece üç nefer ile temsil olunan Sarılu aşiretinin[476], II. Selim döneminde 22 hane ve 2 mücerred nüfusu bulunduğu[477] diğer aşiretlerle birlikte Orta Anadolu'ya gelmediği[478] ve erken dönemlerde yerleşik hayata geçtiği tespit edilmektedir. Bu cümleden olarak Urfa kazasında Bozabad nahiyesine tâbi Deri Köprü, Ortaviran[479], Sülüklü[480] ve İsaviranı[481] köylerini şenlendirdikleri ve ziaat ile meşgul oldukları görülmektedir.

Öte yandan, Sarılu aşireti beyzadelerinden Emir Han ve Birke, Şehr-i Zol sancağında Kala-i Zaim varoşlarındaki boş ve harabe yerler, hükümetin de izni ile kendilerine tımar verilmek suretiyle yerleşmişlerdi[482]. Ayrıca, bazı aşiret mensuplarının da Bağdat yakınlarındaki köylere yerleştiği görülmektedir[483]. Sarılu aşiretinin bazıları da Erbil ile Musul arasındaki Zap suyunun sağ ve

---

471 TD 965, s. 154; TD 362, s. 147.
472 TD 965, s. 155; TD 362, s. 148.
473 TD 200, s. 84.
474 Şakir Sabir Zabit, *Tarihü'l-Türkmen fi'l-Irak* (Bağdat 1960), s. 105.
475 DİYARBEKRİYYE, c. II, s. 537.
476 TD 200, s. 966.
477 TD 561, s. 247.
478 *Karaman sâkini Bozulus'a tâbi Oğulbeğlü aşiretinden ifraz olan Kara* Sarılu cemaatinin, Sarılu aşireti ile ilgisini kurmak pek zor görünmektedir. Kara Sarı adının, Oğulbeğlü aşiretine mensup bir kişiye ait olması kuvvetle muhtemeldir.
479 MAD 351, s. 78.
480 TD 965, s. 151.
481 TD 965, s. 151.
482 MD 2, s. 195, hk. 1126.
483 MD 4, s. 78, hk 420.

sol yanlarındaki Til-i Leben, Basatliye, Köprülü, Harabü's-Sultani gibi köylere yerleşmişlerdi[484].

Sarılu aşireti ileri gelenlerinden Şehsuvar Bey, Nahcivan seferine katılmış; buradaki başarılarından dolayı terakki verilmiş[485] iki oğluna da tımar tevcih edilmişti[486].

Bu aşirete mensup bazı kişiler de Nusaybin nahiyesindeki boş ve harabe olan Til-i Çerime, Til-i Çift, Til-i Gören, Salim ve Cerime köylerine yerleşmişlerdi[487]. Bunlar, tahrir esnasında, eminler tarafından raiyyet yazılmaları talep olununca diğer reaya gibi rüsûm ve ırgadiye taleb edilmesinin dağılmalarına yol açacağını bildirerek *"nicemiz Şehr-i Zol'a gitmiştir, biz dahi gideriz"* dediler. Yine bu cümleden olarak ellerindeki raiyyet yazılmamaları hususundaki hükm-i şerîfi ibraz ettiler. Bunun üzerinde raiyyet rüsûmundan muaf tutulmaları bâd-ı hevâların mîr-i aşirete, öşürlerini ise sahib-i arza vermeleri tenbih olundu[488]

Süleyman Hacılu

Bozulus'a dahil aşiretlerden olan Süleyman Hacılu aşiretinin, 1540 tarihinde 151 hâne ve 20 mücerred[489] nüfus ile kalabalık bir kitle teşkil etmesine rağmen Akkoyunlu Devleti hizmetinde adına tesadüf edilmemektedir.

Süleyman Hacılu aşiretinin nüfusu II. Selim döneminde 187 hâne ve 50 mücerrede çıkmıştı[490]. Bununla birlikte, diğer aşiretlere nisbeten fazla bir artış gözlenmemektedir. Bu husus, Süleyman Hacılu aşiretinin erken dönemlerden itibaren yerleşik hayata geçmeye başlaması ile ilgili olmalıdır. Bu cümleden olarak, Urfa kazasındaki Sanducak köyü[491] ve Cullab nahiyesine tabi Diğer

---

484 Nilüfer Abdrülhakim, *Musul Sancağı*, s. 216, s. 5. Zabit, *a.g.e.* s. 106.
485 MD 2, s. 32, hk. 288.
486 MD 2, 225, hk. 2018.
487 KKA TD 97, s. 236 b.
488 KKA TD 97, s. 236a. KANUNNÂMELER, c. VII. s. 553. (Burada Sarplu imlâsı ile okunmuştur. Doğrusu Sarılu'dur).
489 TD 200, s. 940.
490 TD 561, s. 105, 106.
491 TD 965, s. 50; T D 362, s. 62.

Akviran köyü[492] Süleyman Hacılu aşireti mensupları tarafından kurulmuştur.

Süleyman Hacılu aşireti, Bozulus ile birlikte Orta Anadolu'ya gelmiş ve Karaman sâkini Bozulus arasında yerini almıştır. Bunlardan bazıları Konya ve Silifke taraflarına gidince mal-ı mirî toplamakta güçlük çekildiği gerekçesi ile döndürülmelerine karar verilmiştir[493]. Bazı aşiret mensupları ise Karaman toprağında yerleşik hayata geçmişti. Bunlar "ehl-i örf taifesi" tarafından sık sık Rakka iskânı ile tehdit edilmişse de Bozulus kadısının bu hususu merkezî hükümete bildirmesi üzerine rahatsız edilmemeleri için hüküm gönderilmiştir[494]

Ser Kovanlı

Bozulus arasında sadece 1540 tarihli kayıtta adına tesadüf edilen Ser Kovanlu aşireti, bahsedilen tarihte 96 hâne ve 5 mücerred nüfusa sahip idi[495].

Şeyhlü

Bozulus'a dahil aşiretlerden olan Şeyhlüler, 1540 tarihinde iki cemaatte toplam 206 hâne ve 23 mücerred nüfusa sahip bulunuyordu[496]. Bu miktar, II. Selim döneminde 460 hâne ve 132 mücerrede[497] ulaşmıştı. Bu kalabalık topluluğun bir kolu da Safevî Devleti'nin hizmetinde bulunuyordu[498] ki, bu aşirete mensup olan Korucubaşı Sarı Pire, Çaldıran Savaşı'nda ölmüştü. Keza, bu aşiretten bazıları I. Tahmasb zamanında valiliğe kadar yükselmişti[499].

Şeyhlü aşiretinin bir bölümü, Bozulus'un Orta Anadolu'ya muhacereti esnasında Dulkadir ve Halep Türkmenleri'nin arasına karışmış[500] hatta Sis kazası dahiline kadar gitmişti[501]. Bir bölümü

---

492 TD 965, s. 118; T D 362, s. 116
493 MAD 9909, s. 126.
494 MAD 9876, s. 241; MAD 8458, s. 128.
495 TD 200, s. 941.
496 TD 200, s. 926, 927.
497 TD 561, s. 189, 190, 199, 246.
498 Şeref Han, *Şerefnâme*, c. II, s. 164.
499 F. Sümer, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu*, s. 164.
500 MD 80, s. 424.
501 Y. Halaçoğlu, Sis Sancağı, s. 865.

ise Keskin havalisindeki Bozulus mandesi içinde yer almıştı. Bunlar, Çaşnigir köprüsü yakınlarında kışlıyor ve Erciyes dağında yayılıyordu[502]. Aşiretin bir kolu da Ankara sâkini Tabanlu aşiretine tâbi olmuş idi[503].

Şeyhlü aşiretine mensup bazı kimseler Ceridlü, Küçüklü, Karamanlu ve Tabanlu aşiretlerine mensup kişiler ile Kırşehir-Ankara arasında eşkiyalık yapmışsa da Türkmen kethüdalarının sıkı kontrolü sayesinde bu mesleği fazla yürütememişlerdi[504].

Şeyhlü aşiretinin bazı kolları Dulkadir[505] ve Yeni İl Türkmenleri[506] ile Adana bölgesindeki Dulkadir ifrâzı içinde[507] bulunuyordu.

Şeyh Mihmadlu

Dulkadir ulusundan Cerid taifesine tâbi olan Şeyh Mihmadlu[508] aşireti, Bozulus içinde, 1540 tarihinde iki cemaatte toplam 143 hâne ve 9 mücerred; II. Selim döneminde ise üç cemaatte toplam 193 hâne ve 66 mücerred[509] nüfusu bulunuyordu. Bozulus'un Orta Anadolu'ya yaptığı muhacerete katılmadığı anlaşılan Şeyh Mihmadlu aşireti, muhtemelen Dulkadir iline yeniden dönmüştür.

Tabanlu

Asıl Bozulus'a dâhil olan Tabanlu aşireti, 1540 tarihinde 4 cemaatte toplam 316 hâne ve 33 mücerred nüfusa sahipti[510], II. Selim döneminde ise bu miktar 595 hâne ve 166 mücerrede yükselmişti[511]. Tabanlu aşireti kalabalık bir nüfusa sahip olmasına ve bu özelliğini uzun süre devam ettirmesine rağmen Akkoyunlu Devleti'nin siyasî faaliyetleri içinde adına tesadüf edilmemektedir.

---

502 AŞS 60, s. 242.
503 Cevdet Maliye, nu: 1384.
504 AŞS 60, s. 242.
505 TD 604, s. 67.
506 ŞAHİN, s. 231, 258.
507 Y. Kurt, *Adana Sancağı*, s. 235, 240.
508 TD 402, s. 354.
509 TD 561, s. 153, 193, 224.
510 TD 200, s. 919, 920, 925.
511 TD 561, s. 47, 51, 68.

Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra Ankara havalisinde yaylak ve kışlak hayatını sürdüren Tabanlu aşiretine mensup bazı kişiler eşkiyalık faaliyetleri içinde bulunmuş ise de, bu tür faaliyetlerden aşiretin kendisi de bîzar olmuş, bundan dolayı münferid hadiseler aşiret ileri gelenleri tarafından önlenmiştir[512].

Tabanlu aşireti, Ankara bölgesindeki Karamanlu, Avanlu, Kuşçu, Bayat-ı Atik, Bayat-ı Cedid, Çağırganlu, Karakoyunlu, Dokuzlu, Bayram Beğlü, Ali Görenlü, Eminlü, Yularlu, Avşar, İnallu, Kürd Mihmadlu Konurlu, Yavılu ve Danişmendlü aşiretlerini bünyesinde toplayarak önce "Tabanlu Mukataası"[513]; bir müddet sonra ise "Tabanlu Kazası" veya "Bozulus nam-ı diğer Tabanlu Kazası" şeklinde anılmaya başlanmıştır[514].

Öte yandan, Dulkadir Türkmenleri arasında görülen Tabanlu aşiretinin Bozulus içinde yer alan Tabanlu aşiretinin akrabaları olması gerekir. Tabanlu aşiretinin bir kolu da, Yeni İl Türkmenleri'ne dahil olmuş idi[515].

Tecerlü/Tacirlü/Tecirlü

Dulkadir ulusundan olan Tecerlü aşireti Bozulus'un ilk tahrirlerinde görülmemektedir. Bunların da İl Eminlü aşireti gibi Bozulus aşiretlerinin Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra Bozulus'a dâhil olduğu anlaşılmaktadır. Tecerlüler, Keskin bölgesindeki Bozulus aşiretleri ile birlikte Rakka iskânına tâbi tutulmuş; ancak, iskân mahallini terk ettikten sonra bir bölümü Çıldır ve Erzurum taraflarına dağılmıştır[516]

Tekelü

Safevî Devleti hizmetinde görülen Tekelü aşiretinin akrabaları olduğu tahmin edilen bu aşiret[517], Bozulus içinde Dulkadir

---

512 MAD 10187, s. 75; AŞS 40, s. 105; AŞS 41, s. 167, 186; AŞS 42, s. 140; AŞS 55, s. 138; AŞS 57, s. 216; "... Tabanlu Deli Bekir başına topladığı adamlarla gelene-geçene ve kendi aşiretine zarar verdi.ği.." Cevdet Zaptiye, nu: 457.

513 MAD 10187, s. 75; MAD 10205, s. 61; MAD 16077, s. 64.

514 Rıfat Özdemir, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara* (Ankara 1986), s. 143.

515 ŞAHİN, s. 231.

516 MAD 9517, s. 64; MAD 8458, s. 39, 62, 137, 147; MAD 701, s. 4, 5, 34; GŞS 41, s. 41.

517 F. Sümer, bu adı "Begilü" imlası ile okumuştur. Bkz. Bozulus Hakkında. Ancak "Tekelü" imlasının daha uygun olacağı kanaati ile bu ad tercih olunmuştur.

Türkmenleri arasında kaydolunmuştur. 1540 tarihinde 18 hâne ve 4 mücerred[518] nüfusu tespit olunan bu aşiretin adına Bozulus ile ilgili vesikalarda bir daha tesadüf edilmemektedir.

Tutgak

(Resulayn'da mütemekkin olduğu kaydolunan Tutgak aşireti, asıl Bozulus'a dahil olup 1540 tarihinde 124 hane ve 22 mücerred nüfusa sahip idi[519]. Orta Anadolu'daki Bozulus aşiretleri arasında bu aşirete rastlanılmamasından onların Güneydoğu Anadolu'da kalarak bütünüyle yerleşik hayata geçtiği anlaşılmaktadır.)

Evran/Uran/Uzan

Asıl Bozulus'a dahil cemaatler arasında bulunan Uzan aşireti 1540 tarihinde 72 hâne nüfusa sahip bulunuyordu[520]. Bu miktar, II. Selim döneminde 237 hâne ve 15 mücerrede ulaşmıştı[521]. Aşiretin bir kolu Şarkî Âmid'de Uzanlar Kışlağı'nda[522] yerleşmiş idi. Bunlardan başka, Bozulus ile ilgili vesikalarda adına tesadüf edilmemektedir.

Uzunlar

Dulkadir Türkmenleri'nden olan Uzunlar cemaati, 1540 tarihinde 48 hâne ve 1 mücerred nüfusa sahip idi[523]. Bundan sonra Bozulus ile ilgili vesikalarda adına tesadüf edilmemektedir.

Yabaltun

Dulkadir Türkmenleri'ne mensup olan Yabaltun aşireti[524] Bozulus aşiretleri içinde, 1540 tarihinde 68 hâne ve 4 mücerred[525], II. Selim döneminde 66 hâne ve 40 mücerred olarak bulunmakta idi[526].

Yabaltunlu aşireti, Bozulus ile birlikte Orta Anadolu'ya gelmiş ve bir müddet Keskin havalisinde kalmıştır. Bu sırada, aşiret mensuplarından bazıları eşkiyalık faaliyetlerinde bulunmuştur[527].

---

518 TD 200, s. 996.
519 TD 200, s. 951.
520 TD 200, s. 957.
521 TD 200, s. 149.
522 TD 200, s. 151.
523 TD 200, s. 1001.
524 TD 402, s. 625. Bir kolu da Bozok dahilinde idi. TD 448, s. 23.
525 TD 200, s. 985.
526 TD 561, s. 176.
527 AŞS 59, s. 324.

Yabaltunlu aşiretinin bir bölümü, Rakka iskânı esnasında, Ömer Kethüda idaresinde Beliç nehri boylarına iskân edilmiştir[528].

Yavılu

Dulkadir Türkmenleri arasında görülen Yavılu cemaatinin 1540 tarihinde 5 hâne nüfusu bulunmakta idi[529]. II. Selim döneminde yapılan tahrirde adına tesadüf olunmamakla birlikte, Bozulus ile Orta Anadolu'ya geldiği ve Ankara havalisinde bulunduğu tespit edilmektedir[530].

Yelli

Adına sadece 1540 tarihinde rastlanan bu cemaat, Dulkadir Türkmenlerinden olup, bahsedilen tarihte 3 hâne ve 2 mücerred nüfusa sahip bulunyordu[531].

Yurtçu

Yurtçu aşireti 1540 tarihinde Bozulus içinde 15 hâne nüfusa sahip idi[532]. Bu tarihten sonra Bozulus ile ilgili vesikalarda adına tesadüf edilmemektedir. Öte yandan, Güney Azerbaycan'daki konar-geçer Türkmenler arasında görülen Yurtçu aşireti Bozulus aşiretindeki Yurtçu cemaatinin akrabaları olmalıdır[533].

Zağferanlu

Bozulus'a dahil cemaatler arasında bulunan Zağferanlu aşireti[534], 1540 tarihinde 50 hâne ve 2 nefer nüfusa sahip idi[535].

Erken devirlerde yerleşik hayata geçtiği görülen Zağferanlu aşireti, Bozabad nahiyesinde İlyas Pınarı[536], Çömlekçi[537]; Kaya Haydar nahiyesine tâbi Tozluca[538] köylerini şenlendirerek ziraat ile meşgul olmuştur.

---

528 MAD 8458, s. 39, 62, 127, 147; GŞS 41, s. 41.
529 TD 200, s. 996.
530 KK 2638, s. 55.
531 TD 200, s. 1003.
532 TD 200, s. 953.
533 Zeki V. Togan, "Azerbaycan" , İA, II/93.
534 F. Sümer, "Agıranlu" imlası ile okumuştur. Bkz. Bozulus Hakkında. Ancak yer adlarındaki "Zağferanlu" imlası daha açık kayd olunduğundan bu ad tercih edildi.
535 TD 200, s. 953.
536 TD 965, s. 122; TD 362, s. 120.
537 TD 965, s. 129; TD 362, s. 127.
538 TD 965, s. 298; T 362, s. 254.

Serkeme ve Aşiyanlu/Asbanlu (?)

Adı sadece 1540 tarihli defterde görülen ve asıl Bozulus'a dahil olan bu cemaatın 182 hâne ve 74 mücerred nüfusu bulunuyordu[539]. Buna mukabil adına bir daha tesadüf edilmemesi diğer aşiretler arasında dağılmış olabileceklerini hatıra getirmektedir.

Bozulus'un Tahminî Nüfusu

Bozulus ile ilgili tahrirlerde yer alan hâne ve mücerred miktarları, bu teşekkülün nüfusunu belirlemede büyük kolaylık sağlamakla birlikte, kesin bir tahmin yapmayı engelleyen hususlar da bulunmaktadır.

Öncelikle, aşiretlerin yaylakta veya kışlakta topluca bulunmamalarından dolayı, vergi tahsil edilecek hâne ve mücerred miktarının sıhhatli tespit edilip-edilmediği şüphelidir. Ancak, bu hususta azami dikkat sarfedildiği de göz önüne alınmaktadır. Yine de nüfusları küçümsenmeyecek bir miktara ulaşan konar-göçerlerin sayımının geniş yaylak ve kışlaklarda pek müşkül olacağı akla gelmektedir.

İkinci olarak, hânelerin, bünyesinde ne kadar kişi barındırdığının hesabının nasıl yapılacağı önemli bir mesele olarak gözükmektedir. Çünkü, Osmanlı nüfus istatistiklerinin ortaya çıkırılmasında hâne nüfusunun ortalama 5 kişi sayılması ve hâne sayısının 5 katsayısı ile çarpılması umumiyetle kabul edilmekle beraber; bu tür hesaplamanın sağlıklı bir netice veremeyebileceği de ortaya konulmuştur[540]. Bununla birlikte konar-göçerlerin seferlere çağrılmalarının geç dönemlere rastlaması ve iktisadî hayat bakımından kendine yeter durumda olmaları sayesinde nüfuslarının daha çabuk güçlendiği öne sürülebilir. Bundan dolayı, konar-göçer hânenin nüfusunu baba ve üç çocuk olarak hesaplamanın abartılı olmayacağı düşünülmektedir.

---

539 TD 200, s. 948.

540 Nejat Göyünç, Hâne Deyimi Hakkında, *TD* XXXII, (1979), s. 331-348. Ancak, bu meselenin tenkidi amacıyla yayınlanan istatistiklerde konar-göçerlerin durumunu; aydınlatan herhangi bir bilgi bulunmadığı gibi, daha çok iskâna tabi tutulan göçmenlerin durumu yansıtılmaktadır.

İş görerek kazanç elde edebilmek çağa gelmiş erkek demek olan mücerredlere gelince, onların toplam nüfus içinde hâne miktarının ancak %10'una yakın bir bölümüne tekabül etmesi; evlenme yaşının düşük olabileceğini akla getirdiği gibi, hâne meydana getiren kişi sayısının azlığına da delalet edebilir. Bozulus'un ilk tahrirlerinde evli olup geçimini sağlayacak oranda koyunu bulunmayan veya arazisi olmayan hâneyi ifade eden bennâklerin açıkca kaydedilmemiş olması bu hususun aydınlatılmasını engellemektedir[541]

1540'ta Durum (TD 200'e göre)

	Neferen	Hâne	Mücerred	Hânenin 5 katsayısı ile çarpımında elde edilen tahminî nüfus
Bozulus	4994	4598	426	23516
Dulkadir Ulusu	3019	2757	262	13847
Yekün	8012	7325	688	37213

Tablo:I

II. Selim Dömeninde Durum (TD 561'e göre)

	Neferen	Hâne	Mücerred	Hânenin 5 katsayısı ile çarpımında elde edilen tahminî nüfus
Bozulus	15662	11850	3806	63056

Tablo:II

1540 yılında yapılan tahrirde Bozulus ile Dulkadirli Türkmenler ayrı ayrı kaydedildiğinden her iki teşekkülün de bahsedilen tarihteki nüfus durumunu tesbit etmek mümkün görünmektedir. Buna mukabil, II. Selim döneminde yapılan tahrirde bütün aşiretler sadece Bozulus adı altında toplanmıştır.

---

541 TD 200 ve TD 561 de hâne ve mücerred hesapları çıkarılmıştır. Ancak, hâne olarak kaydedildiği halde üzerinde koyun bulunmayan kişiler de bulunmaktadır.

II. Selim döneminde tesbit edilen nüfus, Kanunî Sultan Süleyman dönemine nazaran %70 civarında artış göstermektedir. Bu durum aşiretlerin nüfus bakımından mühim miktarda kuvvetlendiğini göstermektedir. Buna benzer bir durum, Yeni İl Türkmenleri'nde de görülmektedir[542]. Bu husus, XVI. yüzyılın sonlarında bütün Akdeniz dünyasında görülen aşırı nüfus artışının konar-göçerlere de yansıdığını göstermektedir.

542 ŞAHİN, s. 286.

II. BÖLÜM

BOZULUS' UN İDARÎ YAPISI VE MALÎ MÜKELLEFİYETLERİ

A- İDARÎ YAPI

Osmanlı Devleti'nde konar-göçer teşekküller sınırları belli bir coğrafyada, idarî ve malî bir hüviyete sahip olarak yaylak ve kışlak hayatı sürdürmekteydiler. Umumiyetle tımar ve has reayası olan aşiretlere, nüfusuna, iktisadî durumuna veya sınırları içinde konup-göçtüğü vilayetin idarî yapısına göre sancak veya kaza statüsü veriliyor; idareciler tayin edilmek suretiyle hukukî bir nizama kavuşturuluyordu. Bundan amaç, konar-göçer teşekkülleri denetim altında tutmak ve bilhassa vergi tahsilinde kolaylıklar sağlamaktı.

Belli bir konar-göçer teşekkülün içinde yer alan cemaat, nereye giderse gitsin statüsünü değiştiremiyordu. Bundan dolayı, çeşitli sebeblerden, başka memleketlere giden aşiret mensupları ya eski aşiretleri içine iade ediliyor veya geri döndürmek mümkün olmazsa kendisi için tayin edilmiş olan vergiyi, bağlı olduğu kaza dahilinde ödemek zorunda bırakılıyordu. Böylece konar-göçer teşekküllerin dağılması önlenmeye çalışılıyordu.

Diyarbekir'in ilk idarî taksimatında bölgedeki aşiretlere *"aşair ve ulus livası"* adı altnda hukukî bir statü kazandırılmış,

idarî ve malî tasarrufu ise Yadigâr Bey'e bırakılmıştı[1] Kısa bir süre sonra malî idaresi Yadigâr Bey'den alınarak padişah haslarına dahil edildi.[2] Buna mukabil sancak statüsü uzun süre muhafaza edildi. Sancağın idare merkezi olmamakla birlikte, resmî vazifeliler sancak beyi ve kadıdan oluşuyordu. Sancak beyi; özellikle yaylağa çıkışlarda ve kışlağa dönüşlerde ulusun emniyetini sağlamakla görevli idi ve merkezî hükümet bu vazifenin ihmalinde asla mazeret kabul etmiyordu.[3]

Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra sancak statüsü yerine kaza düzenine geçildi ve kadı marifetiyle idare edilmeye başlandı.[4]

Kadı

Kadıların kaza merkezinde ikamet ettiği; kazanın adlî ve idarî işleri ile meşgul olduğu bilinmektedir.[5]

Kaza statüsündeki konar-göçer ulusların kadılığına tayin edilen kişi, bu vazifesini aşiretler arasında dolaşarak ifâ etmekte olduğundan belli bir merkezde bulunmuyordu.[6] Bu yüzden yazları, idaresinde bulunan aşiretlerin yaylalarında; kışı ise kışlak bölgesine yakın şehir merkezlerinin birinde geçiriyordu.[7]

İl ve ulus kadılarının temel vazifesi, idareleri altında bulunan konar-göçer teşekküllerin her türlü kazaî ve idarî işlerini yürütmekti. Bu yüzden merkezî hükümetin gönderdiği hükümlerde kadıya da hitap ediliyordu. Kadı, gelirleri noksan gelen aşiretlerin teftişini yapmak ve fakir düşmüş olan aşiretlerin ödemeleri gereken

---

1 Nejat Göyünç, Diyarbekir Beylerbeyliği' nin, s. 26-29
2 TD. 200, s. 917, " Tavaif- i Bozulus, Hass-ı şahî"
3 MD 27, s. 93, hk. 220
4 Vesikalarda, Bozulus kazası tabiri sıklıkla kullanılmaktadır.
5 Ebu'l-Ala Mardin, "Kadı" *İA* VI/ 42-45; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, (Ankara 1984), s. 109
6 C. Orhonlu, *Aşiretlerin İskânı*, s. 20
7 Ali Rıza Yalman-Yalgın, Türkmenler arasında yaptığı seyahatler sırasında Üçkapılı yaylalarında, devlet tarafından görevine son verildiği halde, fahrî olarak kadılık yapan ve yaz boyunca aşiretleri dolaşan bir kişiye rastlamıştı. İbrahim Efendi adındaki bu kişi baktığı davalar için ücret alıyor, yazı Üçkapılı yaylasında, kışı ise Niğde'de geçiriyordu. Ali Rıza Yalman-Yalgın, *Cenupta Türkmen Oymakları*, c. II, (Ankara 1977), s. 26

vergi miktarını tahammüllere göre yeniden paylaştırmak[8], iskân edilmiş aşiretlerin hukukî ve malî haklarını muhafaza edilmesi hususunda merkezî hükümete arzetmek[9], aşiretlerin devlet ile münasebetlerini düzenlemek[10], voyvoda ve kethüdalık makamına tayin edilen kişilerin ellerine verilen berat, emr-i şerif veya tezkireleri sicil defterine kaydetmek[11], eşkiyalık veya türlü sebeplerle aşiret düzenini bozan voyvoda, kethüda veya aşiret mensuplarını hükümete bildirmek ve gerekli tedbirlerin alınmasını sağlamak[12] gibi vazifeleri de yerine getiriyordu.

Öte yandan, aşiret mensuplarının kendi aralarında doğan anlaşmazlıkların mensup oldukları aşiretlerin kadılığı tarafından çözümleneceği yolunda bir mecburiyet bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bu gibi durumlar çoğunlukla en yakın merkezde ki mahkeme vasıtası ile çözüme kavuşturulmaktaydı. Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra; Ankara havalisinde bulunan aşiretler aralarında vukubulan anlaşmazlıkları Ankara mahkemesinde[13], keza Konya havalisinde olanlar da Konya mahkemesinde çözmeye çalışıyordu[14]. Bu hususta başka şehirlerde de benzer örnekler tesbit etmek mümkündür[15].

Bozulus kadılığının, zaman zaman naibler vasıtasıyla yürütülmekte olduğu da görülmektedir.[16]

Voyvoda/ Türkmen Ağası

Konar-göçer teşekküllerden padişah haslarına dahil olanlar malî bakımdan mukataaya verilmek suretiyle idare edildiği

---

8 MAD 3244, s. 6-13; MAD 2931, s. 217
9 MAD 9876, s. 241
10 MAD 2931, s. 217-219
11 MAD 2931, s. 214; AŞS 55, s. 94; KŞS 10, s. 252
12 MAD 9830, s. 103,104; MAD 8458, s. 213; AŞS 64, s. 188; MD 6, s. 206, hk. 445
13 Bazı örnekler için bkz. AŞS 49, s. 6; AŞS 54, s. 46; AŞS 57, s. 216; AŞS 58, s. 108-111; AŞS 60, s. 254; AŞS 61, s. 31; AŞS 64, s. 14-40; AŞS 69, s. 219-220, 224
14 KŞS 10, s. 279; KŞS 12, s. 249
15 KAŞS 28, s. 971; KAŞS 24, s. 29, ,36, 67
16 MAD 9909, s. 20-35; MAD 16077, s. 22; MAD 10205, s. 61. Bunların yanısıra Suruç nahiyesinde bulunan Molla Yakub Kethüda cemaatinin içinde, aşiret kethüdasının oğlu olduğu anlaşılan Molla Kasım Veled-i Molla Yakub'un kadı naibi olarak vazife gördüğü tesbit olunmaktadır. Bu husus kadıların, nadir de olsa, aşiret mensuplarını naiplik vazifesine getirdiğini göstermektedir. TD 184, s. 112

zaman, başlarında hükümet tarafından tayin edilen voyvoda bulunuyordu. Türkmen Ağası diye de isimlendirilen[17] voyvodoların temel vazifeleri, kethüdaların veya boy beylerinin mirî için tahsil ettikleri vergilerin hazineye ulaştırılması olmakla beraber bazı hallerde kendileride vergi topluyorlardı.[18]

Voyvoda bir yıllık vergi döneminde, o yıla ait verginin tahsili ve yerine ulaştırılması amacı ile tayin edilmekte idi[19]. Ancak, hükümetin voyvodanın hizmetinden memnun olması halinde süre yine birer yıl olmak üzere uzatılıyordu.[20] Bir voyvoda bazen birden fazla Türkmen mukataasını uhdesinde bulundurabiliyordu[21].

Voyvodalar, başka memleketlerden veya konar-göçer teşekküllerden gelerek aşiretler arasına karışan cemaatleri himaye etmeyip, geri eski yerine göndermekle de mükelleftiler. Keza, eşkiyalık yapıp aşiretler arasında saklanan kişileri de hükümete bildirmek zorundaydılar.

Voyvoda, tahsil edilecek verginin adaletli bir dağılımını oluşturmak amacıyla tahrirlerin yenilenmesini sağlıyordu. Ayrıca, maddî gücünü kaybetmiş veya o yıl ki vergilerinin tamamanı ödeyememiş aşiretlerden vergi indirimi yapılmasını ve durumlarının yeniden tesbitini merkezî hükümete bildiriyordu.[22] Bu suretle dağılmaya yüz tutmuş aşiretleri yeniden toparlama imkanı elde ettiği gibi vergi dairesinin dışına çıkmış olan aşiret mensuplarını da eski yerine döndürme yetkisine sahip oluyordu. Voyvodalar, aynı zamanda iskân edilmiş aşiretlerin de eğer Bozulus voyvodalığına bağlılığı devam ediyorsa, haklarının muhafazası ve başkaları tarafından yapılacak her türlü müdahelenin önlenmesini üzerlerine alıyorlardı. Bu cümleden olarak, Aydın bölgesindeki Bozulus'a tâbi

---

17 MAD 2931, s. 214, 217; D-BŞM 1192, s. 12; MAD 3295, s. 70; C. Orhunlu, *Aşiretlerin İskânı*, s. 19

18 MAD 2931, s. 217; D-BŞM 1180, s. 12; AŞS 64, s. 188, 189, 190.

19 MAD 6415, s. 152; MAD 16077, s. 4; MAD 6268, s. 16

20 MAD 6415, s. 153; MAD 2931 s. 219; D-BŞM 1180, s. 12; AŞS 64, s. 190

21 Mesela H. 1052/ M. 1642 tarihinde Bozulus, Danişmendlü ve Mamalu Türkmenleri mukataaları Murad Paşa' nın oğulluğu Musa Paşa uhdesinde idi. MAD, 6415, s. 153

22 MAD 6415, s. 128, 153, 165; AŞS 51, s. 219

Aykudlu, Mihmatlu, Gaffarlu, Çökelek, Germenç, Kuşdoğanlu cemaatlerinin iskân edilmesini Bozulus voyvodası sağlamış ve her türlü haklarının korunmasını da üzerine almştı.[23]

Voyvodalar aşiretlerin bulunduğu bölgeye en yakın merkezde otururlar[24]; toplanan vergiden, *"Ağalık"* veya *"Voyvodalık"* namıyla, %25 oranında hisse alırlardı.[25] Ancak bununla yetinmeyerek *"hizmet"*, *"masraf"* veya türlü bahanelerle[26] aşiretlerden fazla para tahsil edenler vardı. Bu hal şikayetlere sebep oluyordu. H. 1092/ M. 1681 yılında Bozulus voyvodası olan Bedreddin Ağa, bir yandan aşiretlerin haklarını muhafaza ve vergilerini tahammüllerine göre tahsil ediyor gözükürken[27], diğer yandan kardeşleri ve etrafında topladığı bazı kişiler ile Tabanlu, Karamanlu, Hamza Hacılu, Eminlü, Oğulbeğlü ve diğer aşiretlerden bazen bahanelerle, bazen de zorla para tahsil ediyor, koyun ve develerini ellerinden alıyordu. Bu şekilde büyük miktarlarda para kazanmışlardı[28]. Ancak şikayetler artınca merkezî hükümet Bedreddin Ağa'nın yakalanmasını tenbih etmiş, kısa sürede yakalanan Bedreddin Ağa ve ortakları mahkemede suçlarını kabul etmişlerdi[29]

Öte yandan, vesikalarda nadiren *"Bozulus Beyi"* ve *"Bozulus Meliki"* ünvanı ile tesadüf edilen vazifelinin, voyvodanın vazifelerini ifa ettiği görülmektedir[30]. Bu yüzden *"Bey"* veya

---

23 KK 2750, s. 5

24 "Kuzeye doğru gidilerek Ulaş kasabasına vardık. Türkmen Ağası ulusu Köçümi burada oturup Türkmenlerden yayla hakkı alır. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, c. III-IV, s. 155"

25 MAD10187, s. 80; MAD 10163, s. 11; KK 2311, s. 27-31; MAD 692, s. 92; AŞS 64, s. 190. Türkmen Ağalığı veya Türkmen voyvodalığı önemli bir maişet kaynağı idi. Abaza Hasan Paşa, Kara Haydaroğlu adındaki eşkiyayı yakalayıp Parmakkapı'da astırması üzerine IV. Mehmet tarafından ömrünün sonuna kadar Türkmen Ağalığı ile ödüllendirilmiştir. Ancak Sadrazam Melek Ahmed Paşa zamanında Türkmen Ağalığı elinden alınınca isyan etti. O'nun korkusundan, kimse bu vazifeyi almak istemeyince Türkmen Ağalığı uzun süre boş kaldı. Naima, *Tarih*, IV, s. 275

26 MAD 9909, s. 30-35; MAD 9830, s. 103-104; MAD 3244, s. 61; MAD 22447, s. 4; AŞS 64, s. 188-190

27 MAD 3244, s. 6-13; MAD 2931, s. 63, 104, 113; AŞS 64, s. 192

28 AŞS 64, s. 119, 189, 190, 192

29 AŞS 64, s. 193

30 MAD 9830, s. 103,115; MAD 9825, s. 84, 89, 102; MD 50, s. 230; MD 67, s. 179

"Melik" ünvanının, yaygın olmamakla beraber voyvoda yerine kullanıldığı akla gelmektedir.

Boy Beyi

Cemaatler, belli bir bölgede, hukukî nizam içinde hareket ediyor olmaları sebebiyle belli bir iç düzene ve devlete olan yükümlülüklerini düzenleyecek teşkilat yapısına sahip idi. Aşiretlerin idarî bakımdan birleşmeleri ile boy meydana geliyordu. Burada birinci derecede görevli *"Boy Beyi"* idi. Bozulus'un Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bulunduğu esnada boy beyliği vazifesine tesadüf edilmemekle birlikte bu vazifenin kethüdalar tarafından yerine getirildiği anlaşılmaktadır. Öte yandan aşiretler arasında herhangi bir vazifeyi üstlenmemiş olmakla birlikte "bey" ünvanını taşıyan kişiler görülmektedir. Bu husus, onların Akkoyunlu Devleti'nin hizmetinde bulundukları esnada aristokrat zümreyi meydana getirmiş olmaları ile ilgili olmalıdır.

Boy Beyleri; aşiret ihtiyarları, kethüdalar ve voyvodaların *"Beylik"* vazifesini yerine getirmeye muktedir olduğu yolundaki kanaatlerini açıkladıktan sonra padişah beratı ile vazifeye tayin edilirlerdi.[31] Bundan dolayı *"Bey"* lik devletin halk üzerindeki kontrolunun zayıflamasının bir sonucu olarak artaya çıkmıyor, bilakis merkezî hükümetin dağınık topluluklar üzerindeki kontrolunun bütün gücüyle mütessir olduğu dönemlerde aşiret ileri gelenlerinin önerileri ve kanaatleri dikkate alınarak *"Beyliğe tayin"* yapılıyordu.

Boy Beyliği, babadan oğula geçebilirdi. Ancak bu halin vuku bulması için kişinin *"layık ve müstahak"* olduğunun aşiret ileri gelenleri ve kethüdalar tarafından onaylanması gerekiyordu[32]. Bundan sonra padişah beraatı veriliyordu. Bu durum, kişinin idarî görevinin merkezî hükümet tarafından tanınmasından başka, merkeziyetçiliğin tabii bir sonucuydu. Beyliğin babadan oğula geçmesi "Bey" seçiminde geleneklerin yer yer ön plana çıktığını

---

31 MAD 3260, s. 103, 115; MAD 9830, s. 103; MD 90, s. 6, hk. 8, C. Orhonlu, *Aşiretlerin İskânı*, s. 14

32 MAD 9830, s. 103

göstermektedir. Ancak, gerek Beyliğin kişiye herhangi bir imtiyaz kazandırmıyor olması gerekse merkezî hükümetin tayin ve azil hakkını elinde bulundurması aşiretler arasında bey aristokrasisinin gelişmesini geniş ölçüde engellemiştir. Sonraki yüzyıllarda Bey'lerin güçlenmeye başlaması ve Bey'liğin yavaş yavaş aristokrat bir renge bürünmesi ise ekonomik buhranların toplum hayatını iyice etkilemeye başladığı dönemlerde servet birikimi ve ekonomik güç bakımından Beylerin diğer reayaya göre daha iyi seviyede olması ile ilgili olmalıdır.

Boy Beyi, devlet ile aşiret arasında bir tür irtibat konumunda idi. Resmî yazışmalarda Boy Beyi'ne de hitap ediliyordu[33]. O, Devlet-aşiret münasebetlerini düzenlemekle mükellef[34] olmasının yanında vergi tahsiline de yardımcı oluyor veya kendisi toplayarak yerine ulaştırıyordu[35].

Hayvanların kırılması, aşiretlerin dağılması gibi aşiret hayatında meydana gelen olumsuz değişiklikler sebebiyle vergi tahsili mümkün olmaz ise Boy Beyi bu hâli hükümete bildirir, bundan sonra aşiretlere yeniden nizam verilir veya yeniden tahrire tâbi tutulurdu[36].

Boy Beyleri kendilerinden talep edildiği takdirde, aşiretlerin topladıkları gönüllüler ile seferlere de katılıyorlardı.[37]

Bozulus'taki Boy Beyleri bütün bu hizmetlerine karşılık her türlü vergiden muaftılar[38]. Beylerin görevi kötüye kullanmaları ve aşiret halkına zarar vermeleri halinde bu görevlerinden azledilirlerdi[39].

Kethüda

Konar-göçer aşiretlerin her birinin başında bulunan idareciye Kethüda denilmekte idi. Kethüdalar, Boy Beyi'nden farklı olarak

---

33 MAD 3260, s. 58
34 MAD 6415,s. 128; MAD 9840, s. 13; KK 2311, s. 27; MD 90, s. 6, hk. 8,AŞS 51, s. 179; "Daima hükkâm varıp herşey onlardan sorulmağla..." MAD 307, s. 154
35 MAD 9830, s. 103; MAD 9840, s. 13; MAD 9859, s. 13
36 MAD 3244, s. 6; KK 2311, s. 27; KK 2638, s. 1; AŞS 51, s. 179.
37 MD 99 s. 54, hk. 186; MAD 307, s. 154.
38 MAD 307, s. 154.
39 C. Orhonlu, *Aşiretlerin İskânı*, s. 14.

sadece uhdelerinde bulunan cemaatin -veya cemaatlerin- idarî sorumluluğunu üstlenmişlerdi. Bozulus Türkmenleri'nde Boy Beyi, boyu meydana getiren aşiretlerin en büyüğü içinden seçilirken, kethüdalar her aşiretin kendi içinden seçilmekteydi.

Kethüdalar da Boy Beyi'nin tayininde olduğu gibi aşiret ihtiyarlarının arzusu, Boy Beyi ve voyvodanın hükümete arzetmesi ve hükümetten gelen berat-ı şerif ile tayin olunmaktaydı[40].

II. Selim zamanında tertip olunan defterde, Bozulus'un Kanunî devrinde tahririni yapan Musa Ağa'nın 150 kethüda yazdığını kaydediyorsa da[41] burada ancak 122 kethüda tesbit olunabilmektedir. Bu kethüdaların sahip oldukları koyunların 300 adedi vergiden muaf tutulmuştu. Kethüdaların sayısının fazla olduğu ve bu yüzden padişah malına zarar geldiği gerekçesiyle indirime gidilmiş 93 kethüda görevden alınmış, 63 kişi yeniden tayin edilmiştir. Defterde yazıldığından ziyade kethüda tayin edilmemesi gerektiği de öngörülmüştü. İlk tahrirdeki bütün muafiyetler kaldırılırken[42] eski tezkirelerin de hükmü kaldırılmıştır[43].

Kethüdalık babadan oğula[44] veya kardeşe[45] geçebiliyordu. Ancak bu hallerde kişinin güvenilir, vazifeye layık ve vergi toplamaya muktedir olması gerekiyordu[46].

Kethüdaların temel vazifesi, vergi toplamak, uhdelerinde bulunan aşiretlerin nizamını sağlamak, tahririn yapılacağı zaman eminlere yardımcı olmaktı[47]. Bazı hallerde sipahi kaydolarak savaşa da gidiyorlardı. Bu takdirde, özellikle vergilerin toplanmasında müşkilat çıktığından, kethüdalık görevi başkasına veriliyordu.

---

40 KK 2311, s. 49.
41 TD 561, s. 3
42 İlk tahrirde bazı kişiler kethüda olmadıkları halde kethüdalar gibi muafiyet verilmiştir. TD 200, s..921, 922, 924, 930, 972, 974.
43 TD 561, s. 3
44 MAD 9885, s. 343; MAD 2931, s. 217; AŞS 65, s. 238.
45 MAD 9876, s. 244
46 MAD 9831, s. 244
47 KK 2638, s. 1.

Aşiretlerin en fazla yakındıkları meselelerden biri de, bazı kethüdaların vergi toplarken usulsüzlük yapmaları[48], peşkeş, havalelik, kethüda hıdamiyyesi gibi[49] çeşitli adlar altında para tahsil etmelerinin yanısıra ev basarak, yol keserek aşiretlere zulm etmeleri idi[50]. Hatta bazen iftira ile aşiret mensuplarının ceza almalarına sebeb oluyorlar, bu surette aşiretler arasında yılgınlık yaratıyorlardı[51]. Karaman bölgesindeki İzzeddin ve Küşne cemaatlerinin iskân mahallini terk etmelerin bir sebebi de kethüda baskısına maruz kalmaları idi[52]. Hamza Hacılu cemaatinin kethüdası da oğulları ve etrafına topladığı eşkiya ile ilk önce kendi cemaatini soymuştu. Bunlar görevlerinden azledilmiş ve başka diyara sürgün edilmeleri için hüküm gönderilmişti[53].

Kethüdaların ehliyetsizliği veya görevi kötüye kullanmalarından dolayı azledilmelerinin[54] yanısıra vergi toplamaya muktedir olmamalarından dolayı bizzat kethüdanın görevi bırakması ile de yerlerine bir başkası kethüda olarak tayin edilmekte idi.[55]

Öte yandan, kethüdalık vazifesinin belli bir para karşılığı kethüdalar arasında -yıllık vergisini peşin olarak vermesi kaydıyla alınıp- satılması söz konusu olduğu zaman, kethüdanın vazifeye lâyık ve müstahak olup olmadığına aşiret ihtiyarları karar veriyordu[56]. Bundan dolayı, satışın devlet nezdinde geçerli olabilmesi aşiretin rızasına bağlı idi.

Kethüdalar, kendilerine bağlı aşiretlerin yaylak ve kışlaklar arasındaki seyahatleri esnasında çevreye zarar vermemeleri hususunda, onlara kefil oluyorlardı. Kefalet, zararın vukubulması halinde yüksek miktarda *nezr* ödenmesinin kethüdaya yüklenmesi şeklinde oluyordu. Ayrıca aşiret mensuplarının eşkiyalığa

48 MAD 3244, s. 6; AŞS 54, s. 78.
49 AŞS 64, s. 194.
50 MAD 10187, s. 80; MAD 2931, s. 115, 311; MAD 16077, s. 22; KK 2311, s. 7; Anadolu Ahkam 5, s. 133.
51 MAD 9909, s. 38.
52 KK 2311, s. 32; MAD 9909, s. 35.
53 KK 2311, s. 117.
54 MAD 9876, s. 332; MAD 9909, s. 95; Cedet Dahiliye. nu: 409.
55 MAD 2931, s. 63, 104; C. Orhonlu, *Aşiretlerin İskânı*, s. 15
56 KK 2311, s. 49; C. Orhonlu, gösterilen yer.

meyletmemesi, aşiret içinde saklanmış olan eşkiyanın teslim edilmesi[57] veya hapse düşmüş olan aşiret mensuplarının maddî kefaletlerinin ödenerek hapisten çıkarılması[58] da kethüdanın vazifesiydi. Her türlü olumsuzlukların önlenmesi yolunda kethüdlar da birbirine kefil oluyorlardı[59]. Aynı şekilde, aşiretlerin de kethüdanın sözünden çıkmayacaklarına dair söz verdikleri hatta bu hususu nezr ödemek üzere karara bağladıkları tesbit olunmaktadır[60]

Bozulus Türkmenleri'nin kethüdaları bu vazifelerine karşılık koyunlarından 300 adedi vergiden muaf idi. Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden bir müddet sonra kethüdaların muafiyetlerinin 150 koyuna indirildiği görülmektedir. Bunlar, 150 koyundan fazlası için diğer reaya gibi vergi vereceklerdi, Develeri ise -eğer ticaret amacı ile kullanmıyorlarsa- vergiye dahil değildi. Öte yandan kethüdaların hısım ve akrabaları da muaf reayadan sayılmıyordu[61].

Aşiretlerin zaman içinde başlarında bulunan kethüdaların adı ile anılmaya başladığı da görülmektedir. Bu cümleden olarak Bozulus içindeki İsmail Beğdili adını İsmail Kethüda'dan[62], Kantemir Çepnisi adını Kantemir Kethüda'dan almış idi[63]. Keza Sultan Hacılu cemaatinin kethüdası olarak da Sultan Hacı Hüseyin bulunmaktaydı[64].

Oymak Başı

Cemaatların başına, cemaat ileri gelenleri tarafından, kendi aralarından seçilen kişiye *"Oymak Başı"* denildiği tesbit olunmaktadır. Bu kişinin cemaatin sevk ve idaresinden sorumlu olduğu

---

57 AŞS 59, s. 28; AŞS 60, s. 206-207.
58 AŞS 64, s. 192, 195.
59 AŞS 60, s. 206-207.
60 AŞS 60, s. 242. Aşiretlerin bu şekilde maddî kefalete bağlanmasına "nezr" denilmekte idi. Nezr, Hazine-i Amire'ye ödenmek üzere önceden belirlenen bir miktar idi. Bundan amaç aşiretlerin yaylak-kışlak güzergâhı boyunca çevreye zarar vermelerini önlemek ve şekavet yoluna sapmamalarını sağlamaktı. (Aşiretlerin nezre bağlanması hakkında ayrıca bkz. Y. Halaçoğlu, *İskân Siyaseti*, s. 38, 45.
61 MAD 307, s. 154
62 TD 200, s. 917.
63 MAD 8458, s. 39; GŞS 41, s. 41.
64 TD 561, s. 103.

anlaşılmaktadır. H.1058 / M.1648 tarihinde Küfürlü cemaatinin başında Köse Tur Ali adlı bir şahıs bulunuyordu[65].

B- MALÎ MÜKELLEFİYETLERİ

Malî Yönetim

Bozulus aşiretleri, bölgenin Osmanlılar tarafından fethinden sonra Karaulus aşiretleri ile birlikte *"Aşair ve Ulus Livası"* adıyla sancak statüsüne getirilmiş[66], malî bakımdan da Diyarbekir defterdarlığına bağlanmış idi[67]. Ancak gerek hayvanların sayımından; gerekse Karaulus ile birlikte muhasebe edilmesinden doğan güçlükler yüzünden 1540'tan itibaren ayrı emanet olunmaya başlandı[68].

Bozulus padişah hasları içinde yer almakta ve bu surette mukataaya verilerek idare edilmekte idi. Bozulus, Orta Anadolu'ya geldiği esnada da haslar içinde idi. H. 1028/M. 1618 tarihinde, İstanbul'da I. Ahmed'in yaptırmaya başladığı caminin vazifelilerinin maaşlarının ödenmesi amacıyla, vakıf reayası oldularsa da, aşiretlerin sürekli yer değiştirmesinden dolayı vergi toplamak mümkün olamayınca yeniden padişah haslarına bağlanarak vergilerinin düzenli bir şekilde tahsil edilmesi için voyvoda tayin edildi[69]. Ancak, Oğulbeğlü, Küfürlü, Tabanlu, İzzeddin gibi cemaatler vergilerini *"Diyarbekir canibinde verdiklerini"* öne sürerek H. 1028/M. 1618 senesine ait- vakfın da alınmadığı- vergilerini ödemediler. Bundan sonra Bozulus'un vergilerinin Diyarbekir tarafından alınmamasına, bulundukları yerlerde, voyvodalar vasıtasıyla *"Diyarbekir'de nasıl veriyorlarsa o düzen içinde"* tahsil edilmesine karar verildi[70].

---

65 MAD 9830, s. 145
66 N. Göyünç, Diyarbekir Beylerbeyliği' nin, s. 26-29.
67 TD 998, s. 201; MD 30, s. 18 hk. 44.
68 TD 200, s. 915; KANUNNÂMELER. c. V, s. 460 (Bozulus), KANUNLAR. s. 140
69 MD 9825, s. 60
70 MAD 9825, s. 84

Bozulus H. 1048/M. 1640 senesinde Fazlı Paşa'ya has olarak verildi ve H. 1058/M. 1648 senesine kadar onun uhdesinde kaldı. Bu tarihte Bozulus'un senelik geliri 35986 Kâmil Guruş idi. H. 1058/M. 1648 dan itibaren yeniden padişah hassı oldu[71].

(Ankara ve Karaman bölgesindeki Bozulus aşiretleri H. 1120/M. 1708 senesinde Valide Sultan haslarına dahil bulunuyordu[72]. Ancak bunlar mukataa olarak idare edilmek yerine aşiretler ayrı ayrı muaccele usulü ile malikâneye bağlandılar. Bu surette 2065 guruş geliri olan Karaman cemaati 750 guruşa Ali Şedid'e, 326 guruş geliri olan İnallu cemaati ile 276 guruş geliri olan Dokuz cemaati 550 guruşa Hasan'a, 126 guruş geliri olan Bayat cemaati de Ömer Firuz'a satılmıştı. Bunlar, halka zulmetmemek kaydıyla vergilerini *vakti ve zamanıyla toplayacaklardı*[73]. *Keza*, Aydın sâkini Bozulus aşiretlerinden Sarı Hızırlu[74], Karabağlu[75] ve Bozulus'tan ifrâz olan Çataklu cemaati[76] de malikâne verilmek suretiyle idare olunmaya başlanmıştı.)

H. 1126/M. 1714 de Ankara sâkini Bozulus Türkmenleri bütünüyle has reayası olmaktan çıkarılarak malikâne olarak yönetilmeye başlandı[77]. Keza, H. 1128/M. 1715 de Vilayet-i Rum sâkini Bozulus'un da malikâneye verildiği görülmektedir ki bu tarihten az evvel has reayası olmaktan çıkarıldığı anlaşılmaktadır.[78]

Aydın sâkini Bozulus. H. 1111/M. 1699 senesinde Anadolu valilerine *kaftan baha* ve *devriye* mukabelesinde has tayin edilmiş, ancak, Anadolu valilerinden Ömer Paşa ve Mehmet Paşa birer defa gelerek vergi tahsil ettikleri sırada halka zarar verince, bunların ayrı tarihlerde gelmeleri tenbih olunmuştu[79]. Buna rağmen, aşiretler sağa-sola dağılınca malikâne verilerek yeniden bir araya

---

71 MAD 9830, s. 79
72 MAD 692, s. 91
73 MAD 9885, s. 171
74 MAD 692, s. 90
75 MAD 10205, s. 64
76 MAD 692, s. 92
77 MAD 10205, s. 64
78 MAD 10159, s.100-101
79 MAD 9885, s. 335

getirilmeye çalışıldı[80]. Hatta, aşiretlerin bir daha dağılmaması için Mihmadlu ve Mihmadlu'ya tâbi İnebeğlü ve Gaffarlu cemaatleri Bolvadin'e bağlı Karacaören, Badelü ve Elek köylerine; Çökelek, Kuşdoğanlu ve Germenç cemaatleri Dutçu Paşa Mezarı denilen yerlere iskân edilip, bölgenin eşkiyadan korunması vazifesi de verildi[81].

Mukataaları malikâne suretiyle üzerlerine alanlar gelirlerini arttırmak için aşiretleri sıkıştırmaya başlayınca, aşiretler arasında yer yer çözülmeler başlıyordu. Bu cümleden olarak Karaman bölgesindeki Bozulus aşiretleri H. 1175/M. 1761 senesinde malikâne sahibi olanların fazla vergi tahsil etmeye kalkışmaları yüzünden çeşitli yerlere dağılmışlardı[82]. Keza, Valide Sultan haslarından iken malikâneye verilen cemaatler de malikâneciler tarafından fazla vergi talebi ile sıkıştırılınca, hükümete durumu bildirmişler, bundan dolayı malikâneleri kaldırılarak yeniden Valide Sultan haslarına dahil edilmişlerdi[83].

Koyun

Bozulus aşiretlerinin temel iktisadî faaliyetleri koyunculuk ve buna bağlı olarak tereyağı, peynir, et, yapağı, deri ve keçe üretimi idi.

Türkmenlerin, Kızılkoyun, Karakoyun, Akkoyun, İrik,Yerli ve Türkmen Koyunu. gibi isimlerle anılan koyunları vardı[84]. Rumeli'deki Yörük aşiretlerinin İstanbul'a gönderdiği koyunlar arasında Anadolu'da da beslenen Kıvırcık ve Karaman koyunu türleri de bulunmakta idi[85]. XVII. yüzyıl başlarında Anadolu'dan geçen Polonya'lı seyyah Simoen, Ankara yakınlarındaki Çaşnigir köprüsü civarında iri kuyruklu Türkmen koyunlarına tesadüf etmiş, hergün çok sayıda gördüğü koyun sürüleri dikkatini çekmişti[86].

---

80 MAD 9885, s. 271
81 MAD 9885, s. 271
82 MAD 10205, s. 66
83 MAD 9885, s. 171
84 MD 73, s. 577, hk. 1261; MD 69, s. 2, hk. 2
85 Ahmet Refik, *X. Asır Hicrî' de İstanbul Hayatı*, (İstanbul 1987), s. 121
86 H. D. Andreasyan, *Polonyalı Simoen Seyahatnâmesi*, (1608-1619), (İstanbul 1964), s. 161-162.

Bozulus Türkmenleri, Rumeli Yörükleri[87], Halep ve Yeni İl Türkmenleri[88] gibi, İstanbul'un et ihtiyacının bir bölümünü karşılıyordu[89]. Aşiretler, İstanbul'a gönderdikleri koyunları, burada daha önce tesbit olunan bir ücretle satıyorlardı. Bazen alış-verişte, kasapbaşı zimmetinde alacağı kalan Türkmenler, bu paranın ödemeleri gereken avârız ve sürsat bedeline karşılık olarak tahsil edilmesini talep ediyorlardı[90].

Aşiretlerin bazı hallerde koyunlarını İstanbul'a götürmeyerek Bursa, Kayseri gibi şehirlerde hatta İran topraklarına girerek hududa yakın merkezlerde[91] satmaya kalkıştıkları vâki oluyorsa da, merkezî hükümet bunu önlemek için çeşitli tedbirler alınması yoluna gidiyor; celeplere koyun sevki esnasında güzergâhlarının dışına asla çıkmamalarını tenbih ediyordu[92].

Öte yandan, ordunun sefere hazırlanması sırasında et ve yağ ihtiyacı diğer konar-göçer Türkmenlerin yanısıra Bozulus Türkmenlerinden de karşılanıyordu[93].

1540 tarihinde Bozulus un 1.998.264 adet vergiye tâbi koyunu vardı[94]. Ancak, aşiretler arasında koyun dağılımı bakımından tam bir orantısızlık göze çarpmaktadır. Mesela, 403 neferenli Oğulbeğlü cemaatinde toplam 184.045 koyun bulunup, kişi başına ortalama 430 koyun düşerken, 15 neferenli Çiçeklü cemaatinin 800 koyunu vardı ve kişi başına ortalama 60 adet koyun düşüyordu. Bunların yanısıra aşiret mensupları arasında sahip olunan koyun sayıları bakımından da belirgin bir orantısızlık olduğu da derhal dikkati çekmektedir. Mesela, Pürnek cemaatinin (80 hâne) sadece 29 hânesinde koyun mevcut idi[95]. Ailelerin elindeki koyunlar ise 58 ilâ 100 adet arasında değişiyordu. Keza, 48 hâneli Koca Hacılu cemaatinin sadece 8

87 A. Refik, *İstanbul Hayatı*, s. 117, 118, 130, 144.
88 A. Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri* (İstanbul 1989), s. 32-33 Şahin, s. 175
89 MD 67, s. 179 hk. 446; A. Refik, *İstanbul Hayatı*, s. 116.
90 AŞS 69, s. 219-220.
91 MD 26, s. 328, hk. 946; A. Refik, *Türk Aşiretleri*, s. 10-11. F. Sümer, Bozulus Hakkında, s. 41
92 MAD 10205, s. 64; MD 69, s. 2, hk. 208; A. Refik, *İstanbul Hayatı*, s. 140.
93 MD 59, s. 19, hk. 60; s. 48, hk. 208; MD 73, s. 577, hk. 1261
94 TD 200, s. 1007
95 TD 200, s. 945, 995.

hânesinde koyun vardı[96]. 72 hâneli Uzan/ Evran aşiretinin ise hiç bir koyunu bulunmamakta idi[97]. Bunun gibi, Kelhor cemaatinde koyun gözükmez iken, hasıl kısmına 1000 koyun kaydedilmiştir[98]. Bu misalleri çoğaltmak mümkündür. Ancak Bozulus'un sahip olduğu koyunların genel toplamına bakıldığında, sayımda yapılması muhtemel hataların bile, iki milyona yaklaşan miktarın ortaya çıkmasını engellemediğini göstermektedir. Ayrıca, vergiye tâbi koyun miktarınca kuzu ile kısır koyun, şişek, toklu, inek, öküz, katır, merkep ve atların yanısıra I. ve II. sayımda miktarları belirtilmeyen develeri de hesaba katmak gerekir.

Bozulus'un ürettiği malların en önemli tüketicisi sefer halindeki ordu[99] ile büyük şehirler idi. Yeni İl'e mensup aşiretlerin ürettikleri malların bir bölümünü yaylak pazarlarında satıyor olmalarına[100] bakılırsa, Bozulus aşiretlerinde de böyle bir uygulama yapılıyor olmalıdır. Bununla birlikte yaylak ve kışlak güzergâhı boyunca ve şehir merkezlerine yaklaşıldığında pazarlara inilerek tereyağı, peynir, yoğurt, tulum peyniri, yapağı, keçe gibi ürünlerini satıyorlardı[101].

Koyunların hastalık sebebiyle kırılması veya eşkiya baskınları neticesinde çalınması halinde[102] aşiretlerin, sadece koyunculuğa dayanan iktisadî hayatları büyük sarsıntıya uğruyor, bu yüzden bazı aileler, hatta bazen aşiretin tamamı, fakir düşüyordu. Böylece, vergilerini ödeyemez hale gelen aşiretler genellikle yeniden tahrire tâbi tutuluyor[103] veya sadece koyun ve deve sayısını tesbit etmek amacıyla da tahrir yapılıyordu[104].

---

96 TD 200, s. 956.
97 TD 200, s. 957-958
98 TD 200, s. 969.
99 "Erzurum' da toplanan vezir-i azam ordusu için 1000 re's koyun, 5000 batman yağ gönderilmesi..." MD 59, s. 19. hk. 60; s. 48. hk. 208
100 KANUNLAR, s. 85 (Yeni İl)
101 C. Orhonlu, *Aşiretlerin İskânı*, s. 23
102 MD 64, s. 59, hk. 182
103 KK 2311, s. 66; MAD 9840, s. 13; MAD 9830, s. 155, 153
104 Bkz. MAD 3739; MAD 3741; KK 2311, s. 50-60

Deve

Bozulus aşiretlerinde, büyük koyun sürülerinin yanısıra, *"Türkmen Devesi"* diye şöhret bulan[105] ve umumiyetle eşya taşıma işlerinde kullanılan develer de vardı. Bozulus'un ilk tahrirlerinde sahip oldukları develer hakkında herhangi bir ipucu bulunmamakla beraber, İran seferi esnasında (1585) ordu hizmetlerinde kullanılmak üzere Bozulus'tan 1500 deve talep edildiğine[106] bakılarak bunların önemli sayıda deveye sahip oldukları öne sürülebilir.

Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra yapılan H. 1064/M. 1653 tarihli tahrirde aşiret mensuplarının sahip olduğu develer de kaydedilmiştir. Buna göre, Bozulus aşiretlerinin yaklaşık 4273 deveye sahip oldukları tespit olunmaktadır[107]. Aşiretler arasında 1052 adet deve ile Oğulbeğlü cemaati en fazla deveye sahip iken[108], Çağırganlı cemaatinin deve sayısı sadece 5 adettir.[109]. Tabanlu aşiretinin ise üç ayrı kolda toplam 1177 adet devesi bulunuyordu[110]. Develerin, koyun sürüleriyle birlikte otlatılıyor olması Polonyalı seyyahın dikkatini çekmişti[111].

Ordunun sefer hazırlıkları esnasında ihtiyaç duyduğu develer, Halep Türkmenleri'nin yanısıra[112] Bozulus Türkmenleri tarafından da karşılanıyordu[113]. Develerin teslimatı sefer yönüne göre ya Edirne sahrasında[114] ya da Erzurum yakınlarında[115] gerçekleşiyordu. Bozulus Türkmenleri bu şekilde hükümete teslim ettikleri develerin tutarını zamanı gelince nakdî olarak tahsil ediyorlar veya o yıla mensup olmak üzere ödemeleri gereken vergilere karşı-

---

105 AŞS 45, s. 181; C. Orhonlu, *Aşiretlerin İskânı*, s. 22
106 MD 59, s. 48, hk. 208.
107 MAD 3739, s. 4-33. Bu defterin bir sureti de H. 1065/M. 1654 tarihinde çıkarılmıştır. (MAD 3741)
108 MAD 3739, s. 27
109 MAD 3739, s. 20
110 MAD 3739, s. 15-20
111 H. D. Andreasyan, *Polonyalı Simeon Seyahatnâmesi*, s. 148
112 MAD 2953, s. 8
113 MAD 2931, s. 288; MAD 9873, s. 119, 120, 121; MAD 300, s. 177; AŞS 45, s. 181; MAD 8479, s. 48-50
114 MAD 9985, s. 92
115 MD 59, s. 48. hk. 208

lık olarak hesaplarından düşürüyorlardı[116]. Bazı hallerde talep edilen deve miktarının nakdî karşılığı gönderiliyordu.

Bozulus aşiretlerinin, hükümete göndermeyi taahhüt ettikleri develer, zaman zaman aşiretler ile hükümet arasında pazarlık konusu da olmakta idi. Mesela, H. 1109/M. 1619 senesi içinde 70 katar deve vermesi gereken Bozulus aşiretleri bunun 43 katarını teslim etmişti[117]. Aşiretlerin kalan 47 katarın ancak voyvodaların görevden alınması ve yerine daha güvenilir birinin tayin edilmesi şartıyla gönderileceğini bildirmişlerdi[118].

Türkmenler sahip oldukları develer için bir deve otuz koyuna bedel olmak üzere âdet-i ağnâm dahilinde vergi ödemekte idiler[119].

Bozulus Türkmenlerinin at, katır, inek, öküz ve keçi beslediği bilinmektedir. Ancak bunların koyun ve devenin yanında önemli bir miktarı oluşturmadığı, bu yüzden temel iktisadî faaliyetler içinde dikkate değer bir rolleri olmadığı düşünülmektedir.

Vergi Düzeni

Bozulus Türkmenleri'ne sancak veya kaza statüsü verilmesi ve merkezden tayin edilen vazifeliler tarafından idâre edilmesi devletin vergi düzeninden kaynaklanıyordu. Merkezî hükümetin, belli iktisadî faaliyet içinde olan kişi veya gruptan vergi almayı amaçlayan bir yapılanması vardı. Bu yüzden aşiretlere hitaben veya aşiretlerin durumu ile ilgili olarak gönderilen hükümlerin büyük bir bölümünde onların, yıllık vergi miktarları da hatırlatılmaktaydı[120]. Bu husus, aynı zamanda vergi mükellefine, bilhassa tahsildarların çıkar sağlamak amacı ile müdahele etmemesi arzusundan da kaynaklanıyordu.

Vergiler, aşiretlerin tahririnden sonra tesbit edilen gelir durumlarına göre tayin edilmekte idi. Ancak, tayin edilen verginin ikinci tahrire kadar standart olması ve aşiret mensuplarının gelir

---

116 MAD 9873, s. 119.
117 MAD 9825, s. 89. 1 katar =6 deve
118 MAD 9825, s. 102
119 MAD 16077, s. 22; MAD 6415, s. 128; MAD 10306, s. 64
120 Bazı örnekler için; MAD 2931, s. 217; MAD 9909, s. 39, 338; MAD 3244, s. 13; MAD 6415, s. 128; MAD 9830, s. 79, 103, 104; MAD 16077, s. 22; MAD 10306, s. 64

kaybına uğramaları halinde bile tahsil edilmeye çalışılması aşiretlerin dağılmasına sebeb oluyordu. Bu durumda malum vergi oranı değişmemek kaydı ile aşiretin geride kalan mensuplarından tahsilatın yapılmak istenmesi vergilerin bütünüyle ödenemez hale gelmesine yol açıyordu. Bu yüzden aşiret mensupları nereye giderse gitsin vergisi daha önce tayin edilen ve hissesine düşen oranda tahsil ediliyor ve onlar mümkün mertebe yeniden aşireti içinde veya vergi bölgesine döndürülüyordu[121]. Keza, aşiret mensupları arasında yerleşik hayata geçerek ziraatle uğraşanlar, resm-i kışlak (Eğer ziraatle meşgul değilse), âdet-i ağnâm, bâd-ı hevâ, avârız gibi vergileri aşiretleri ile birlikte ödüyorlardı[122]. Aşiretlerin bir yandan toprak tasarruf ettiğinden ziraatcı reaya gibi telakki edilmesi ve ürünlerine müteallik vergilerin alınması, diğer yandan konar-göçerliğe ait- başta âdet-i ağnâm olmak üzere- vergilerin talep edilmesi ağır vergi yükü getirdiğinden tepkilere de yolaçmaktaydı. Nitekim, Urfa havalisinde bulunan aşiretlerin bir bölümü ziraat ile de meşgul oldukları için resm-i çift talebi ile karşılaşınca, buna rıza göstermeyip *"ziraatimizden feragat idüp aşiretlerimiz içine girerüz resm-i sabık üzre bizden resm-i dönüm alınırsa oturup ziraat iderüz"* diye tepki göstermişlerdi. Bölgenin şenlenmesinde aşiretlerin mühim rol oynadığı, aşiretlerin içlerine dönmelerinin makul olmadığı göz önüne alınarak, bunlardan resm-i çift yerine resm-i dönüm talep edilmesi öngörüldü. Resm-i dönüm miktarı bir çiftlik'e tekabül eden yerler için 40 akçe olarak tesbit edildi[123]. Görülüyor ki , XVI. yüzlyılda, merkezî hükümet konar-göçerlerin yerleşik hayata geçmeleri hususunda teşvik edici bir anlayışta olmamakla birlikte, bir bölgenin şenliği için ihtiyaç

---

121 KK 2835, s. 73; MAD 9885, s. 271; A. Refik, *Türk Aşiretleri*, s. 67; MD 80, s. 101. "... ancak karye-i mezbûrede sâkin olan reaya konar-göçer Türkmen taifesinden olduklarına binaen hâne ve zaman itibar olunmaksızın bulundukları mahallelerden marifet-i şer ve zâbitleri marifetiyle kaldırıp asıl cemaatleri derûnuna nakl ve iskân ettirilmek üzere..." Cevdet Dahiliye nu: 6425

122 MAD 351, s. 11, 78-79, 103.

123 KKA TD 574, s. 4 " Bu diyarın bazı yerlerinin şenliği taife-i mezbûre ile olup toprak tan ellerini çekmelerin vech görülmeyüb..."

duyulması halinde onların ziraat ile meşgul olması için vergi kolaylıkları getirmekteydi.

Aşiretlerin koyunlarının kırılması[124], aşiret halkının çeşitli sebeplerden fakir düşmesi[125] veya koyunlarının satılmaması[126] gibi sebeplerden vergilerini ödeyemez hale geldikleri zaman, vergileri takside bağlanıyor[127] veya vergi indirimi uygulanıyordu. Bu cümleden olarak, H. 1101/M. 1689 senesinde Karaman, Vilayet-i Rum ve Aydın sâkini Bozulus'un vergilerinin tahsilinde müşkilat çıkınca alınacak vergi miktarında indirim yapılmıştır[128]. Bazen de fakir düşen cemaatlerin ödeyemediği vergiler, diğer cemaatler arasında paylaştırılıyordu[129]. Bununla birlikte, vergi tahsilinde gecikme olmaması için belli bir miktar nakdî müeyide konuluyordu[130]. Ancak bu tür hallerin çözümü umumiyetle tahririn yenilenmesi ve vergilerin gelir durumuna göre yeniden tesbit edilmesi şeklinde oluyordu[131].

Bozulus Türkmenleri vergi muafiyeti sadece boy beyleri ve kethüdalar için vardı. Boy beylerinin 300 adet koyunu vergiden muaf idi. Kethüdaların ise önceleri 300 koyunu vergiden muaf iken zamanla 150 adet koyuna kadar düşmüştür.[132] Öte yandan, kethüdaların yakınları veya diğer aşiret mensupları torunluk, askerîlik, imamet, hitabet vazifeleri gibi mazeretler öne sürerek muafiyet elde etmeye çalışıyorlarsa da, merkezî hükümet buna itibar göstermiyordu[133]. Aşiret mensubu, ancak sefere iştirak ettiği zaman 150 koyunu vergiden muaf sayılıyordu[134].

---

124 MAD 9830, s. 125
125 MAD 3472, s. 2; MAD 16077, s. 22; MAD 9830, s. 153
126 MAD 7534, s. 528
127 MAD 2931, s. 219; MAD 9859, s. 13
128 MAD 3472, s. 2; MAD 10306, s. 64; KK 2311, s. 27
129 MAD 2931, s. 217
130 MAD 10159, s. 43
131 KK 2311, s. 66; MAD 16077, s. 22; KK 2638, s. 1; MAD 9542, s. 4-27 Bu defterin bir suretı: D. BŞM 3750; MAD 6415, s. 128; MAD 10163, s. 69-70
132 Bu hususta göndermeler için Boy Beyi ve Kethüda bahislerine bakınız
133 MAD 10018, s. 2; MAD 9909, s. 39
134 MAD 307, s. 154

Aşiretler vergi düzenine umumiyetle uymakla beraber, zaman zaman yükümlülüklerini yerine getirmemek için zayıf direnişler ortaya koydukları görülmektedir ki bu durum, vergi tahsilini geçiktirmekten ve bu işten aşiretlerin zararlı çıkmasından öteye geçmemekteydi[135].

Bozulus'un gerek haslar kalemine dahil olduğu, gerekse malikâne suretiyle idare edildiği zaman en çok yakındığı husus tahsildarların tayin edilenden fazla vergi talep etmesiydi. Vergilerin ağırlığından şikayetçi olan aşiretlere bir de tahsilar zulmü eklenince, bazı aşiretler İran'a yönelmişlerse de hükümet, durumlarının gözden geçirilmesi ve fazla vergi alınmaması gibi tedbirlere baş vurarak onları döndürmeye çalışmıştır[136]. Bununla birlikte, Safevî Devleti'nde de vergi tahsilinde pek yumuşak davranılmadığı anlaşılmaktadır[137].

Bozulus' un Tâbi Olduğu Vergiler

Akkoyunlu Devleti'nin çöküşünü müteakip Doğu Anadolu'nun Osmanlı Devleti ile Safevî Devleti arasında rekabet sahası durumuna gelmesi sebebiyle, Diyarbekir ile Erzurum arsında yaylak-kışlak hayatı sürdüren Bozulus aşiretleri mahallî idarecilerin insafına terkedilmişti. Aşiretler yaylağa çıkarken veya kışlağa dönerken her vesile ile mahallî idarecilere vergi ödemek mecburiyetinde bırakılmışlardı. *"Selamlık"* adı ile; Muş Eminleri yedi evden bir kuzu, her hâneden bir adet yapağı, bir baş peynir; Mardin Subaşısı her hâneden bir baş peynir, her obadan bir kuzu, Ergani Beyi her obadan bir kuzu, her hâneden bir baş peynir ve bir yapağı almakta idi. Keza, Kiğı Sancak Beyi her obadan bir kuzu, her hâneden bir baş peynir almakta idi. Yaylaların bulunduğu bölgelerde de yine sancak beylerinin keyfî uygulamalarına göre; *yaylak resmi* adıyla üçyüz koyundan bir koyun, *geçit resmi* adıyla yapağı, peynir veya kuzu, *"Resm-i Gûde"* adıyla yapağı ve peynir alınıyordu. Aşiretler, yaylak dönüşünde eğer Palu'dan geçiyorlarsa

---

135 MAD 8590, s. 40; MD 90, s. 6, hk. 8; AŞS 51, s. 179
136 MAD 10163, s. 68, 70
137 A. Refik, *Türk Aşiretleri*, s. 7

bu defa Palu Beyi *"yaylağa çıkarken başka topraklardan gittiniz"* diyerek, her sürüden bir koyun ve bir kuzu, her hâneden bir koyun yapağısı ve bir baş peynir almakta idi.[138]

Bu hâlin Osmanlıların bölgede hakimiyet kurmasına ve Doğu Anadolu'ya yeni bir vergi nizamı getirmesine kadar devam ettiği anlaşılmaktadır. Bundan sonra, aşiretler tahrire tabi tutularak yeni bir idarî statü kazandırılmış, böylece bütün keyfî uygulamalar kaldırılmıştır. Öte yandan Diyarbekir havalisindeki Türkmenlerle (Bozulus) konup göçen Dulkadirli Türkmenleri de hem Dulkadir hem de Diyarbekir ulusları ile vergi ödemeye mecbur bırakılınca, bu meselede onların Bozulus'a dahil edilmeleri ve vergilerini Bozulus içinde vermeleri şeklinde çözümlenmiştir[139].

Bozulus Kanunnâmesi'nde âdet-i zekat (âdet-i ağnâm), resm-i yaylak, resm-i kışlak, çobanbeği ve bâd-ı heva vergilerinden bahsolunmuştur. Ancak bennâk, mücerred, avârız ve sürsat vergilerinin de tahsil edildiği görülmektedir.

---

138 KANUNLAR, s. 140-142 (Bozulus)
139 KANUNLAR, s. 143 (Bozulus)

1540 tarihinde Bozulus'tan tahsil olunması öngörülen vergiler[140]

Türü	Miktarı	Tutarı/Akçe
Âdet-i Ağnâm	Her iki koyuna bir akçe	999 132
Çobanbeği	Her yüz koyuna yirmi akçe	399 652
Resm-i Kışlak-ı Berriye	Her yüz koyuna yirmi akçe	399 652
Resm-i Yaylak	Üçyüz koyuna bir ala koyun	Ağnâm 4500 re's x 40 akçe= 18.000
Âdet-i Ağnâmı oniki akçeden eksik olandan iki akçe resm-i hâne alınır	Fî sene	20.000
Bâd-ı heva cürm-i cinayet, resm-i arûsâne, yava ve kaçkûn	Fî sene	40.000
Yekûn		2.038.436

Âdet-i Ağnâm

Osmanlı vergi düzeni içinde bilhassa Yörük ve Türkmenlerden alınan âdet-i ağnâm, çeşitli bölgelere göre değişmeler göstermekle[141] beraber umumiyetle iki koyuna bir akçe alınmak suretiyle belirlenmişti. Bozulus Kanunâmesi'nde âdet-i zekat adıyla kaydedilmiş olan âdet-i ağnâm vergisi iki koyuna bir akçe olarak tesbit edilmiştir. Yine burada 100 koyun 50 akçe olarak ayrıca belirtilmiştir.

Ağnâm vergisi bölgelerin fizikî yapısı ve iklim şartlarına göre umumiyetle kuzu katımı, koyun kırkımı veya nisan (abril) ayında alınmakta idi. Bozulus'tan ne zaman tahsil edildiği hususunda vesikalarda bilgi bulunmamakla beraber bölgede nisan ayı içinde

140 TD 200, s. 1007
141 KANUNNÂMELER, c. III. s. 230(Tercil) "... üç başa iki akçe"

alındığına[142] bakarak, Bozulus'tan da bu esnada tahsil edilmekte olduğu ileri sürülebilir.

Bozulus'tan âdet-i ağnâm tahsil etmeye gelen eminler yüz koyuna elli akçe aldıktan sonra kendileri için de "der-âmed" adıyla beş akçe almakta idiler. Hasan Padişah Kanunları'nda görülmeyen bu uygulama Bozulus Kanunnâmesi ile kaldırıldı[143]. Yine de, tahsildarların çıkar sağlama hırsı ile aşiretlere zulm yapmaları devam etti[144].

Aşiretlerin ellerinde bulunan develer de âdet-i ağnâm vergisine tâbi olup bir deve otuz koyun hesabı ile tahsilat yapılmaktaydı[145].

Bozulus Anadolu'da iken âdet-i ağnâm olarak 100 koyun için 7 guruş talep edildiği görülmektedir. Bu yükseliş Osmanlı malî yapısında meydana gelen enflasyona bağlı değişmelerin bir sonucu olmalıdır. Öte yandan bu hususun aşiretlerin vergi ödemelerinde önemli bir yük getirmediği anlaşılmaktadır. Çünkü, onların hükümete yansıyan şikayetleri, ya fukaralık sebebiyle vergi ödeyememe veya tahsildarların fazla vergi taleplerinin önlenmesi üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Resm-i Yaylak

Hayvanlarını mirî yaylaklarda veya tımar sahibinin arazisinde otlatan konar-göçerler, resm-i yaylak adıyla vergi öderlerdi[146]. Aşiretler yaylağa çıkarken geçtikleri bölgeden resm-i yaylak talep edilmezdi. Ancak, bir bölgede üç gece kalınırsa yaylak vergisinin alınması karara bağlanmıştı[147].

Doğu Anadolu, Safevîlerin denetiminde bulunduğu sıralarda Erzurum ve Pasin yaylalarına gelen Bozulus aşiretlerinden

---

142 KANUNNÂMELER, c. V, s. 511 (Bayburt)
143 KANUNLAR, s. 142. (Bozulus) "... ol dâhi zulm-i sarîh olmağın ref' olundu..."
144 MAD 7534, s. 773; MAD 9909, s. 338.
145 MAD 6436, s. 128; MAD 9909, s. 338; MAD 16077, s. 22; MAD 692, s. 71; MAD 10306, s. 64
146 Neşet Çağatay, Osmanlı İmparatorluğu'nda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler *DTCFD* V/5, s. 510
147 KANUNNÂMELER, c. V, s. 448 (Diyarbekir); c. VII, s. 649 (Arapgir)

(Diyarbekir ulusu), Safevîler, 100 koyundan bir koyun resm-i yaylak almakta idiler[148]. Bölgede Osmanlı hakimiyeti kurulduğunda, başlangıçta tatbik olunan Hasan Padişah Kanunları'na göre, resm-i yaylak olarak her hâneden bir nevgi yağ (= ikiyüz dirhem=yaklaşık 600-700 gram) alınması öngörülmüştür ki bu miktarın Akkoyunlular zamanında belirlendiği açıkca ortadadır[149].

Doğu Anadolu'da tatbik olunan yaylak vergisi Kanunî Sultan Süleyman devrinde her sürüden [150] bir besili (â'lâ) koyun[151] alınması şeklinde yeniden tesbit edildi[152]. Bazı bölgelerde ise bu miktarın yanısıra tereyağ da alınmaya devam edildiği görülmektedir[153].

Yaylak vergisi, Bozulus Kanunnâmesi düzenleninceye kadar, yaylalarda eminler vasıtasıyla alınıyordu. Ancak, aşiretlerin dağınık halde bulunmaları yüzünden vergi tahsilinde güçlükler ortaya çıkıyordu. Öte yandan, Berriyecik'ten Murat Suyu kenarına vardıklarında "*Karacadağ Yaylası*" diye, 300 koyuna bir koyun ve her hâneden bir para, Pasin Sancak Beyi *"Sarmısaklı Yaylağı"* diye yine aynı miktar, Hınıs Beyi de *"yaylak vergisi"* diye vergiler almakta; Bozulus'un yaylağa ulaşmasından sonra da bu tür istekler mahallî idareciler tarafından sık sık tekrar edilmekteydi[154].

Bundan dolayı, Bozulus'un yaylaya çıkmak amacı ile yola koyulduğunda yaylak resminin, Çapakçur ve Palu yakınlarında Murat Suyu'ndan karşıya geçmeleri esnasında ulus eminleri vasıtasıyla toplanması kanuna bağlandı[155]. Ulus yaylada iken, her hangi bir vergi talebi olmaması için de ellerine kendileri için tanzim olunan

148 KANUNNÂMELER, c. V, s. 538 (Erzurum-Pasin)
149 KANUNNÂMELER.c. III, s. 237 (Birecik), s. 240 (Çemişkezek) s. 260 (Harput) s. 267 (Kiğı), s. 271 (Mardin), s. 281 (Sincar), s. 291 (Bayburt), s. 295 (Erzincan), s. 300 (Kemah), Ayrıca bkz. Ö. L. Barkan, Uzun Hasan Bey'e Ait Kanunlar, s. 545-573
150 Üçyüz koyun bir sürü kabul edilmekte idi.
151 Bir âlâ koyun ortalama 25-30 akçe ediyordu. KANUNNÂMELER c. II, s. 516 (Yenişehir), c. V, s. 530 (Çemişkezek)
152 KANUNNÂMELER c. V, s. 530 (Çemişkezek), s. 538, (Erzurum-Pasin)
153 KANUNNÂMELER c. V, s. 538 (Çemişkezek); N. Çağatay, Vergi ve Resimler, s. 510
154 KANUNNÂMELER, c. V, s. 460-462, (Bozulus). KANUNLAR, s. 140-143 (Bozulus)
155 KKA TD 97, s. 2a, KANUNNÂMELER c. V, s. 462. (Bozulus); s. 538 (Erzurum-Pasin); c. VII, s. 650 (Arapgir)

kanunnâmenin bir sureti ve hükm-i hümâyûn verildi[156].Böylece yaylaya çıkılırken Pasin, Hınıs, İspir sancak beylerinin resm-i yaylak talepleri ile beylerbeyi, sancak beyi, subaşılar ve çeşitli vesilelerle Bozulus'a uğrayan vergi tahsildarlarının resm-i yaylak talepleri de ortadan kaldırılmış oldu.

Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra yaylak vergisi, bulundukları bölgelerde, önceden tesbit olunan bir mahalde voyvodaları marifetiyle tahsil edilmeye başlandı[157].

Resm-i Kışlak

Konar-göçerler, yayla mevsimi sona erince, kışı geçirmek amacıyla, sıcak bölgelere indikleri vakit, arazisinde kışladıkları tımar sipahisine resm-i kışlak adıyla vergi ödemekte idiler. Resm-i kışlak olarak umumiyetle üçyüz koyuna bir orta koyun veya şişekbazı bölgelerde besili koyun alınıyordu[158]. Keza, Akkoyunlular zamanında da nevrûzda tahsil edilmek üzere üçyüz koyuna bir koyun alınmaktaydi[159].

Bozulus aşiretleri Berriye'de kışladığı vakit, önceleri resm-i kışlak olarak 100 koyuna 17 akçe, eminler için de "der-âmed" adıyla da 3 akçe vergi ödüyordu. Kanunî'nin Irakeyn Seferi sırasında eminlerin kendileri için tahsil ettikleri 3 akçe resm-i kışlak'a dahil edilerek bu vergi 20 akçeye çıkarıldı[160]. Böylece ulus, zemheri ayında verilmek üzere 100 koyunda 20 akçe vergi ödüyordu. Bu miktar, sürüde 60 akçe ediyordu. Ulus'un diğer bölgelere göre resm-i kışlağının fazla olması, bu verginin mirî için ödeniyor olması ile ilgili olmalıdır. Nitekim, Berriye kışlağı'na özgü olan bu husus

---

156 KANUNNÂMELER, c. V, s. 538 (Erzurum-Pasin)

157 AŞS 59, s. 280

158 KANUNNÂMELER, c. III, s. 232 (Karaman), s. 360 (Behisni), s. 363 (Gerger), s. 481 (Bosna), s. 216 (Musul, a'lâ koyun alınıyordu), c. V, s. 448 (Diyarbekir: a'la koyun), s. 539 (Erzurum-Pasin); MAD 75, s. 65 (Bire). Orta halli bir koyun, Yavuz Sultan Selim döneminde 17 akçe ediyordu. KANUNNÂMELER, c. III s. 388 (Eğriboz). 1540 tarihinde Bozulus'tan alınan bir besili koyun ise 40 akçe olarak tesbit edilmiştir. TD 200, s. 1007.

159 KANUNNÂMELER, c. III s. 227 (Hani)

160 KANUNNÂMELER c. V, s. 460 (Bozulus)

kanunnâmelerde de belirtilmiştir[161]. Buna mukabil, Berriye dışındaki kışlaklarda kışlayanlar ise vergilerini üçyüz koyun da bir koyun olarak öderlerdi[162].

Kışlakta bulunan aşiret mensupları arasında ziraat ile meşgul olanlar var ise, bunlar kışlak vergisi yerine resm-i zemin[163] öderlerdi[164]. Öte yandan, yerleşik hayata geçmiş olan aşiret mensupları eğer toprağı ekip-biçiyorlarsa kışlak vergisini Bozulus ile ödemeye devam ederlerdi. Buna mukabil, toprağı işleyenler kışlak vergisinden muaf olup, ürünleri ile ilgili vergilerini öderlerdi[165].

Aşiretler, kışladıkları mahallerde, umumiyetle mart ayında tahsil edilmek üzere, hâne başına 3 ilâ 12 akçe resm-i duhan[166] ödemekte idiler. Mücerredler tesbit olunan miktarın yarısını verirlerdi. Ancak bir kışlakta üç yıldan fazla kalndığı vakit üçüncü yıldan sonra resm-i duhan yerine bennâk resmi ödenirdi. Resm-i duhanı, başka mahallerde kışlağın sahibi olan tımar sipahisi almakla beraber[167], bu verginin bad-ı hevâ'dan olması ve Bozulus'un padişah haslarına dahil bulunması hasebiyle mirî için tahsil olunmakta idi.

Adet-i Çobanbeği

Akkoyunluların hâkim olduğu topraklarda tatbik edilen ve Akkoyunlulardan Osmanlı Devleti'ne intikal ettiği anlaşılan

---

161 "Berriye' den gayri resm-i kışlak bağlanan yerlerde, haricden bir sürü koyun, üçyüz re's olur, gelip kışlaya bir a'la koyun resm-i kışlak alınır". KANUNNÂMELER c. V, s. 448 (Diyarbekir)

162 KANUNNÂMELER, c. V, s. 538 (Erzurum); MAD 75, s. 65 (Bire)

163 *Resm-i Zemin*, miri arazi üzerinde ziraat ile ilgili (koru, harman yeri vs.) tasarruflar dan alınan vergidir.

164 KANUNNÂMELER, c. II, s. 158 (Aydın), c. V, s. 448 (Diyarbekir), s. 511 (Bayburt), s. 539 (Erzurum-Pasin), s. 558 (Kemah)

165 MAD 351, s. 11, 76, 78, 103.

166 "Duhan resmi, kanunnâmelerde, duhaniye, resm-i dûd, resm-i baca, tütün resmi veya tütüncek gibi muhtelif adlarla geçen, yörük, yüzdeci, yağcı, küreci ve Türkmen taifesi gibi yerleşik olarak bir yerde oturmayan, bir yerden bir yere gezen ve evli olan yani müstakil bir ev tüttüren kimselerden alınır." N. Çağatay; Vergi ve Resimler, s. 505; H. İnalcık, Osmanlılarda Raiyyet Rûsûmu, *Belleten* XXIII/92 (1959), s. 593

167 KANUNNÂMELER, c. II, s. 158 (Aydın), c. V, s. 217 (Musul), s. 448 (Diyarbekir), s. 511 (Bayburt), s. 539 (Erzurum), s. 558 (Kemah) c. VII, s. 594 (A'zaz), s. 811 (Dulkadir); MAD 75, s. 65 (Bire)

Çobanbeği vergisi sadece Anadolu'nun doğusunda bulunan Bozulus, Karaulus, Şam Türkmenleri gibi konar-göçer teşekküllerden tahsil olunmakta idi[168]. Bu vergi, merkezî hükümet tarafından tayin edilen Çobanbeği tarafından yaylakta veya kışlakta mirî adına tahsil ve Diyarbekir hazinesine teslim edilmekteydi[169].

Safevîlerin, Doğu Anadolu'yu denetim altında tuttukları müddet içinde Erzurum ve Pasin yaylalarına çıkan Bozulus aşiretlerinden *"Çobanbeği hakkı"* diyerek 300 koyunda bir koyun hesabı ile vergi tahsil ettikleri görülmektedir[170]. Bölgede Osmanlı hakimiyeinin kurulmasından sonra da bu uygulamaya devam edildi. Öte yandan, konar-göçer olmayanlardan tahsil edilen çobanbeği vergisi Kanunî Sultan Süleyman zamanında kaldırıldı. böylece bu vergi sadece konar-göçerlere mahsus bir vergi haline getirildi[171].

Bozulus'un Çobanbeği vergisi önceleri Karaulus ile birlikte tahsil edilirken, ortaya çıkan güçlükler sebebiyle iki ulusun muhasebesi birbirinden ayrılınca, ayrı ayrı alınmaya başlandı. Bozulus, Berriye kışlağı'nda bulunduğu vakit 100 koyunda 17 akçe ve "derâmed" adıyla da eminlere 3 akçe ödüyordu. Bu da resm- i kışlak tahsilinde olduğu olduğu gibi Irakeyn seferi sırasında birleştirilerek 100 koyunda 20 akçeye çıkarıldı[172] .

Avârız

Önceleri, genellikle savaş zamanlarında ve ihtiyaç duyulduğunda alınan, fakat, ard arda yapılan savaşlar yüzünden normal vergi haline gelen avârız'ın[173] Bozulus aşiretlerinden deve oranına tahmil edilerek alındığı anlaşılmaktadır[174]. Bu vergi umumiyetle

---

168 "... Çobanbeği ana derler ki, her sürü üçyüz koyun ola, üçyüz koyundan bir koyun alınır. Üçyüzden nakıs olursa beş koyundan bir akçe alınır. Bağdat ulusundan ve kurâda olan reaya ulusundan". KANUNNÂMELER, c. V, s.167 (Bağdat)

169 MD 80, s. 152

170 KANUNNÂMELER, c. V, s. 538 (Erzurum-pasin)

171 KANUNNÂMELER,, c. V, s. 472-473 (Çermik); "... reayadan Çobanbeği alınmayıp, göçer ulus taifesinden alınır." KANUNNÂMELER,, c. V, s. 447 (Diyarbekir), c. VII, s. 653 (Arapgir)

172 KANUNNÂMELER, c. V, s. 463 (Bozulus); KANUNLAR , s. 143 (Bozulus)

173 H. Sahillioğlu, "Avârız" *DİA* IV/ 109; Ü. L. Barkan, "Avârız" *İA* II/ 13

174 MAD 300, s. 177; MAD 1242, s. 16; MAD 6415, s. 153

nakdî olarak tahsil olunmakla beraber, savaş zamanı, eğer aşiretin gücü yetmiyorsa aynî olarak da alınıyordu[175].

Avârız vergisinin tahsili esnasında aşiretlerin gönülsüz davranmaları sebebiyle H. 1052/ M. 1642 senesinde bütünüyle kaldırılarak, âdet-i ağnâma tevrildiği ve bahsedilen yıl 5109 yüklü devesi olan Bozulus'un avârız vergisinin bir deve 30 koyun hesabı ile (toplam 153.270) âdet-i ağnâm olarak tahsil edildiği tesbit olunmaktadır[176].

Sürsat

Bozulus aşiretleri savaş zamanı sürsat adı ile 5000 koyun vermekle yükümlü idiler. Tekâlif-i örfiyeden olan sürsat için 5000 koyun aynî olarak teslim edilmekteydi. Ancak bazan aynî olarak teslim etmek yerine 5000 koyun bedelinin nakdî karşılığının taksitlerle ödendiği de görülmektedir[177]. Öte yandan aşiretlerin, devletten tahsil edecekleri alacaklarına karşılık, avârız ve sürsat bedelleriyle takas yapmaya çalıştıkları da görülmektedir[178].

Bennâk ve Mücerred

Aşiretler arasında koyun sahibi olmayan, hayvanları çeşitli sebeblerden kırılan veya âdet-i ağnâm olarak ödediği vergiler, bennâk için ödenen vergilerin tutarında olan kişiler resm-i kara adı da verilen bennâk vergisi öderlerdi[179].

Öte yandan, bennâk vergisinin yaygın olarak ziraat ile meşgul olan reayadan tahsil edilmesi göz önüne alınarak konar-göçer bennâkin ziraatcılık veya başka işler yapmak suretiyle geçimini sağlamaya çalışmış olabileceği de ileri sürülmüştür[180]. Ancak,

---

175 MAD 300, s. 177

176 MAD 6415, s. 153

177 "5000 koyun x 1.5 Esedî Guruş= 7500 Esedî Guruş; 1 Esedî Guruş = 90 akçe" MAD 3489, s. 26, 66; MAD 4412, s. 49; MAD 9863, s. 53; MAD 4482, s. 94

178 AŞS 69, s. 219-220

179 KANUNNÂMELER, c. II, s. 181-182 (Hüdavendigar) "Koyunu olmayan yörükten resm-i kara on iki akçedir. Yörüğün koyunu kırılıp hiç kalmazsa veyahud resm-i ganem resm-i kara mikdarınca olsa onların gibilerinden resm-i kara deyü on ik akçe alınır." Konar-göçer bennâk meselesi hakkında bkz. Tufan GÜNDÜZ, Osmanlı Devleti'nde Konar-göçer Raiyyete Dair, Akademik Araştırmalar, III, (Erzurum 1997)

180 Süraiya Faroqhi, Onyedinci Yüzyılının İkinci Yarısında Devecilik, Danişmendli Mukataası, *IX Türk Tarih Kongresi* (Ankara, 1988), c. III/ 927

konar-göçerlerin temel iktisadî faaliyetinin hayvancılık olması ve vergi hanesini tamamlayan malî ünitenin bu çerçevede ele alınması icab ettiğinden "bennâk" olarak talep edilen verginin kanunnâmelerde tanımladığı üzere koyun sayısı âdet-i ağnâm olarak ödenmesi gereken vergi için tanımlanan ideal ölçülerin altında olması halinde tahsil edildiği göz önüne alınmalıdır. Bundan dolayı, konar-göçerlerin ödediği âdet-i ağnâm vergisinin yerleşik/ ziraatçi reayadaki resm-i çifti karşıladığı; bennâk vergisinin ise her iki iktisadî faaliyet alanında belirlenen ideal ölçülere sahip olmayan evli reayadan tahsil edildiği anlaşılmaktadır.

Bennâk vergisinin Bozulus aşiretleri için H. 1052/M. 1642 tarihinde 7 guruş olduğu tesbit olunmaktadır[181]. Bununla birlikte H. 1054/M. 1664 ve takip eden yıllara ait ahkam kayıtlarında bunun 4 guruşa düşürüldüğü görülmektedir[182].

İş görmeye ve kazanç elde etmeye gücü yeten ancak henüz evlenmemiş erkekleri ifade eden mücerredlerden ise 3 neferenden 1 guruş hesabı ile vergi alınmaktaydı.[183] Mücerredler evlendikleri zaman bennâk olarak adlandırılarlar ve bennâk statüsünde vergi öderlerdi.

Bâd-ı Hevâ

Bozulus, padişah hasları içinde yer aldığından ve bütün yönleriyle *"Serbest"* olduğundan[184] cürm-i cinayet, yava, kaçgun, duhan, arûs gibi bad-ı hevâ vergilerinin tümünün mirî için tahsil edilmesi ve beylerbeyi, subaşı gibi idarecilerin buna müdahele etmemesi kanunnâme ile tesbit olunmuştu. Bu tür vergilerin tahsiyi için Kanun-ı Osmanî'ye müracaat edilmesi emredilmekte kanun dışı vergi alınmaması tenbih olunmakta idi[185].

---

181 MAD 6415, s. 128

182 MAD 692, s. 71; MAD 10306, s. 64; MAD 9830, s. 103; MAD 16077, s. 22

183 MAD 10306 s. 64; MAD 16077, s. 22; MAD 692, s. 71

184 Serbest: Bir bölgedeki bâd-ı hevâdan sayılan tüm vergilerin arazinin has, zeamet veya tımar olmasına göre, araziyi tasarruf edene ait olması

185 KANUNNÂMELER,, c. V, s. 451 (Diyarbekir), s. 463 (Bozulus); Resm-i arûs, evlenme vergisi olup bölgede her arûsiyeden (evlilikten) bir koyun alınırdı. KANUNNÂMELER,c. III, s. 227 (Hani)

Resm-i Hâne

Bozulus'un ilk tahririnde *"âdet-i ağnâmı oniki akçeden eksik olandan iki akçe resm-i hâne alınır"* kaydı bulunmaktadır[186] Bu husus, hâne teşekkül ettiği halde vergiye tâbi malî ünitenin yeterli seviyeye ulaşmadığı durumlarda resm-i hâne'nin tahsil edildiğini göstermektedir. Bununla birlikte Bozulus ile ilgili vesikalarda adı geçen verginin devamlı suretle rastlanılmamış olması, aşiretlerin Doğu ve Güneydoğu bölgesinde kaldıkları bir dönem ile ilgili olduğu kanaatini uyandırmaktadır.

186 TD 200, s. 1007

III. BÖLÜM

BOZULUS' UN KIŞLAK VE YAYLAK HAYATI

Kışlak ve Yaylak Hayatı

Bozulus aşiretlerinin kışlağı Urfa-Diyarbekir-Mardin üçgeninde bulunan ve bugün bir bölümü Suriye içinde kalan, Berriye veya Berriyecik adı verilen bölge idi[1]. Bununla birlikte bazı aşiretler de küçük gruplar halinde tımarlara dağılıyorlardı[2].

Berriyecik, 1518'de Diyarbekir'e bağlı bir sancak statüsünde olup, sancak beyi de Akkoyunlu ümerasından Tur Ali Bey idi[3]. Tur Ali Bey'in oğullarından Zeynel ve Hüseyin'in de bölgede tımarları vardı.

Bölgede pazarların olmaması vergi tahsili için gelen eminlere yiyecek tedariki bakımından büyük müşkilat çıkardığından, onlar aşiretlerden et satın almak mecburiyetinde kalıyorlardı[4].

---

1 KANUNNAMELER, c. V,. S. 460 (Bozulus), KANUNLAR, s. 140 (Bozulus)

2 KANUNNAMELER, c. V., s. 448 (Diyarbekir); MAD 75, s. 65 (Bire). Evliya Çelebi Urfa' nın doğusunda 6 saat mesafedeki Seyid Gazi karyesinde bulunan virane kalede Türkmenlerin kışladığını görmüştü. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, c. III, s. 160 Bazı aşiret mensuplarının hayvanlarını Berriye'deki köylere yakın yenlerde kışlatmaları ve bu suretle köylülerin ekin ve bostanlarına zarar vermeleri zaman zaman vâki olduğundan, aşiretlerin kışlak bölgesindeki köylere fazla yaklaşmamaları, tenbih olunmuştu. TKA TD 97 s. 132a

3 Nejat Göyünç, Diyarbekir Beylerbeyliği'nin, s. 41-42

4 KANUNLAR, s. 140 (Bozulus)

Aşiretler, kış süresince hayvanların su ihtiyacını bölgede bulunan küçük çaylardan ve kuyulardan karşılıyorlardı[5]. Havaların yağışsız geçtiği zamanlarda ise hayvanlar dar alanda otluyor, kışlak bölgesinden dışarı çıkılmıyordu.

Türkmenler, hayvanların kışlakta olmalarından istifade ederek, Harran yakınlarındaki Ayn-ı Rîz denilen ziyaret yerine gidiyorlardı ve Ayn-ı Riz gölünde yıkanıyorlardı[6]. Türkmenlerin kendilerine mahsus çadırları olduğu yabancı seyyahların da dikkatini çekmişti. Türkmen çadırları umumiyetle keçe ile örtülüyordu[7].

Bölgeden geçen yabancı bir seyyahın anlattığına göre; Türkmen erkeklerinin yüzleri kısa gerış ve düzdü. Kısa boyunlu, düz burunlu, geniş ağızlı ve sakallı idiler. Türkmen kadınları ve erkekleri Araplara nazaran oldukca iyi ve temiz giyimliydiler, erkekler umumiyetle sarık kullanıyorlardı. Kadınlar ise peçe takmıyorlardı[8].

Türkmenler, ilkbaharın gelmesi ile birlikte yavaş yavaş kuzeye doğru hareketleniyorlardı. Baharda kuzeye doğru çekilen şiddetli karasal iklim Murat Suyu havzası, Van Gölü ve Malatya havalisini yağışsız bırakırken, yaylaya çıkmakta olan Türkmenlerin de önünü açmaktaydı.

Doğu Anadolu'da bütün bir kış boyu sert iklim, kuzeyden Karadeniz İkliminin getirdiği nem yüklü rüzgarlar ve güneyden gelen

---

5 Urfa'da çok sayıda kuyu ile ilgili yer adı bulunmaktadır. Bu husus, bölgenin az yağış almasından ve hayvancılık yapanlar için kışlak vazifesi görmesinden kaynaklanmaktadır.

6 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, c. III, s. 161; "Yunmuş, arınmış Aynaroz'un gölünde/ Işılaşır gider siyah telleri" Cahit Öztelli, *Karacaoğlan* (İstanbul 1974), s. 97

7 Ankara havalisindeki Bozulus aşiretlerinin kurduğu Üçem köyünden olup, Bozulus boy beylerinden Mirzalıoğlu Osman Bey' in torunlarından olan Mustafa İmirzalıoğlu, bana, babası Abdi Bey'in sağlığında geniş halkalardan oluşan ve üzerine keçeler örtülmek suretiyle meydana getirilen çadırları gördüğünü, ancak bunların zaman içinde kaybolduğunu anlattı.

8 J. S. Buckingham, *Trawels in Mesopotamia İncluding a Journey From Aleppo, Across the Euphrates to Orfah Trought the Plains of the Turcomans , to Diyarbekir, in Asia Minor, I* (London 1827), s. 44
Her yörüğün yuvarlak bir masa yahutta büyük bir çemberi andıran tepesi sivri komik bir çadırı var. Çadırın etrafındaki deliklere kazıklar sokuluyor. Bu kazıklar iplerle birbirine bağlanıp geniş veya dar olarak açılailiyor. Herkes nesi varsa çadırın üstüne kaplıyor. Bunun için ayrıca ip kullanmıyorlar.
Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, Çev. Yaşar Önen, (Ankara 1992) s. 300.

sıcaklar ile ani bir bahar havasına dönüşür. Karalar, deniz yönünden gelen nem yüklü rüzgarları üzerine çekmeye başlayınca yağış artar. Bu yağışlar, bölgenin Karadeniz tarafına bakan Erzincan ve Bingöl dağlarına ve oradan Eleşgirt dağlarına doğru çekilen hattın kuzeyde kalan kısımlarına daha fazla düşer. Doğu Anadolu'nun yaylalarında ilkbahar çok kısa sürer. Buna karşılık, toprağın çabuk ısınması, buradaki kısa ömürlü ot ve çayırların daha hızlı yetişmesini , çabuk kemâle erebilmesini ve iyi evsafta olmasını sağlar. Yazları az yağış düşmesine rağmen, kış boyunca biriken karların tedricen erimesi, yaylaların bol sulu ve bol otlu olmasına imkân verir. Otun ve çayırın boyu bir çok yerde metreyi aşar. Yazlar kısadır ve serin geçer[9].

Bozulus aşiretleri Doğu Anadolu'nun yüksek yaylalarına çıkarken[10] iki ayrı yol takip ederdi. bir grup aşiret, Mardin yakınlarından, Türkmen Deresi ve Raşmel köyü yakınlarından, Hani üzerinden Murat Suyu'nun aktığı vadiyi kuzey-batı yönünde katederek Çapakçur önlerine gelirdi. Buradan hayvanlarını gemilere bindirmek suretiyle veya nehrin akıntısının yavaş olduğu yerlerde hayvanlarını yüzdürerek Murat Suyu'ndan karşıya geçerlerdi. Koyunlarını, elbiselerini ve diğer yüklerini sudan geçirenlerden herhangi bir vergi alınmazdı. Gemi ile geçilmesi halinde, her gemi yüküne üçer akçe ile her hâneden bir baş peynir ve bir koyun yapağısı öderdi. Bazı aşiretler, nehir boylarını takip ederek Çapakçur yakınlarında, Vesah kalesi denilen yerdeki köprüleri kullanırdı. Süleyman Bey, Hacı Bey, Abdurrahman Bey gibi isimler verilen köprülerden karşıya geçerken her 1000 koyun için bir koyun *"köprü hakkı"* adıyla vergi verirlerdi. Ancak, Osmanlı Devleti'nin bölgede tam bir hakimiyet kurmasına kadar geçen süre içinde mahallî idareciler 500 koyunda bir koyun, her kuzu sürüsünden bir kuzu, her hâneden üçer para, iki yapağı ve iki baş peynir almakta idiler. Bu durum, Bozulus'a nizam verildiğinde kaldırıldı. Yine de , mahallî

---

9 Hüseyin Saraçoğlu, *Doğu Anadolu*, I, (İstanbul 1956), s. 9-17; Sırrı Erinç, *Doğu Anadolu* Coğrafyası (Tarihsiz), s. 20-29

10 Bozulus'un yaylaya çıkışı ve güzergahları Bozulus Kanunnâmesi'nde tafsilatlı bir şekilde yer almıştır. KANUNNÂMELER, c. V, s. 460-462

idarecilerin fazla vergi talepleri aşiretleri oldukça rahatsız etmiş olacak ki, Küçüklü aşireti kethüdası olan Abdi Bey, H. 988/M. 1580 tarihinde Murat Suyu'ndan karşıya geçerken vergi toplanması esnasında köprüleri yıktırarak karşıya geçmeyi engellemiş,bundan dolayı aşiretlerin Şam taraflarına dağılmasına sebep olmuştu[11].

Karşı kıyıya ulaşan Türkmenler, Muş üzerinden Bingöl yaylalarına ve yine kuzeye doğru yollarına devam ederek Erzurum, Pasin ve Hınıs'tan Kars'a doğru uzanan geniş yaylalara ulaşırlardı.

Diğer bir grup ise, Karacadağ'ın batı eteklerinden geçerek Ergani üzerinden Palu'ya varırdı. burada, Murad Suyu'nu geçerek Bingöl yaylalarına, keza, kuzeye doğru yürümeyè devam ederek Erzurum-Kars platosundaki akrabalarına kavuşurlardı.

Her iki güzergâh boyunca aşiretler, topraklarından geçtikleri sancak beylerinin veya subaşıların, *"Selamlık", "Karacadağ yaylağı", resm-i gûde"* gibi türlü adlarla istedikleri vergilerden büyük yılgınlık duyuyorlardı. Yaylalarda ise, daha çok resm-i yaylak talebi gelen Pasin, Hınıs, Kiğı sancak beylerinin zulmüne uğruyorlardı. Bozulus Kanunnâmesi'nin düzenlenmesi, vergilerini yaylaya çıkarken Murat Suyu'nun geçilmesi esnasında verilmesinin öngörülmesi ve başka yerde huzursuz edilmemeleri için Bozulus ileri gelenlerine hükm-i humâyûn ile Bozulus Kanunnâmesi'nin bir suretinin verilmesi onları bir nebze rahatlatmışsa da ümera ve subaşıların *"selamlık"* ve sair adlarla vergi almaya çalışmaları devam etti.[12]

Aşiretler yaylalarda toplu halde bulunmazlar; Erzurum-Kars platosundaki Eğri Cavi?, Büklük, Kaya, Kayalu Göl, Kızıl Pınar, Kara Pınar , SarıVeli, Sirke, Sayyaf, Karakale, Mescitliyurt, Düzyurt, Çukuryurt, Başpınar, Sulakserin, Sekiyurt, yaylalarına dağılırlardı[13]. Yaylalar, Bozulus'a hüccet ve tapu ile kaydolunmuştu. Bundan dolayı, aşiretler sadece kendi adlarına kaydolmuş yaylalara çıkabiliyorlar, başka yaylalara koyunlarını götüremiyorlardı.

---

11 MD 39, s. 11 hk. 32. Buradaki Abdi Bey, II Selim dönemi tahririnde kethüda olarak görülmektedir. TD 561, s. 2-4

12 MD 21, s. 58, hk 144; MD 33, s. 13, hk. 26

13 MAD 7534, s. 392

Böylece, merkezî hükümet aşiretlerin hayatını bütünüyle denetim altına almaya çalışıyordu. Bu suretle geniş Anadolu coğrafyasında yaylak-kışlak hayatını sürdüren büyük teşekküllerin birbirine karışması ve onların aralarında doğabilecek yaylak-kışlak kavgaları engellendiği gibi, vergi düzeninin bozulmasına da fırsat verilmemiş olunuyordu. Yayla olarak belirlenen ve aşiretlere tahsis edilen araziler ise hiç bir zaman ziraat alanına çevrilemiyor, ziraat dahi edilse yaylaklıktan çıkmıyordu[14].

Türkmenler, yaylak ve kışlak arasındaki güzergâh boyunca topraklarından geçtikleri yerleşiklerin ziraî faaliyetlerini pek önemsemiyorlardı. Köylülerin ekin ve bostanları onlar tarafından sadece hayvanlarına yedirilmesi gereken *"otlar"* olarak telakki ediliyordu. Yerleşik hayatın (ziraat hayatının) korunması yolunda yapılan kat'î düzenlemeler olduğu halde[15], köylülerin konar göçerlerden şikayetleri hiç bir zaman bitmiyordu[16]. Hükümetin gönderdiği hükümler aşiretler tarafından sık sık ihlal ediliyordu.

Öte yandan, köylüler de konar-göçerlerin yaylalardan çekilmeye başlamasını fırsat bilerek yayla topraklarını ziraat alanlarına çevirmeye çalışıyorlardı. Nitekim, Erzurum yaylalarını, tarlaya dönüştüren köylüler ile Bozulus aşiretleri arasındaki çekişmelere hükümet müdahale etmek zorunda kalmıştı. 1573'de tarlaya dönüştürülen ve Bozulus'a ait olan yaylalar[17], vilayet defterlerindeki tapu kayıtlarına ve Bozulus aşiretlerinin ellerindeki hüccetlere bakılarak

---

14 MD 24, s. 225, hk. 601 "Kadim-i mer'a alınup satılmak ve ziraat olunmak hilaf-ı kanundur. Cebren ziraat ederlerse yine mer'alık üzerine hükm (oluna) Zira ehl-i karyenin davarlarına mer'a mukaddemdir..." "...kışlağın veya yaylağın kadimden mahsusu ve müstakil davarları yürüyüp otundan ve suyundan intifa edegeldikleri mer'a yerlerin bazı kimesneler ziraat eyleseler men' olunurlar...", Hadiye Tuncer, Kanunî Sultan Süleyman Zamanına Ait Kanunnâme, (Ankara 1988), s.176, 177.

15 "Ve Ceraim-i hayvanat için dahi ya at veya sığır ekine girüp ziyanlık eylese, her sığır veya at başına beşer akçe cürmün alalar. Ve ekin sahibinin ziyanlığın dahi hayvanat sahibine ödedeler ve her davar başına beşer ağaç dahi uralar. Bu hususda her hâneden maktu akçe almayalar meğer kim, hüsn-i rıza ile ola". KANUNNÂMELER, c. V, s. 237 (Birecik), s. 260 (Harput), s. 267 (Kiğı), s. 271 (Mardin), s. 281 (Sincar), s. 291 (Bayburd),s. 295 (Erzincan), s. 300 (Kemah)

16 MD 22, s. 92, hk. 189; s.253, hk. 495; MD 29, s. 153, hk. 376

17 MD 24, s. 225, hk. 601

üç yıl sonra yeniden aşiretlere iade edilmişti[18]. Bunların yanısıra, Sancak beyleri de Bozulus'un yaylaları olan mahallerin *"hâlî ve harabe"* olduklarını bahane ederek tımara vermeye başlamışlar ve böylece yaylaların şenlenerek ziraate açıldığını iddia etmişlerdir. Yine aynı beylerin *"sancağımız toprağında yaylarsınız"* diyerek kanun hârici vergi almaya kalkışmaları ulusun bazı aşiretlerinin sınırı aşarak İran'a gitmelerine sebep olmaktaydı. Ancak, aşiretlerin İran topraklarında da aşırı vergi talebi ile karşılaşmaları onların konar-göçer hayatını iyice çekilmez hale getirmekteydi. Hükümet, gerek aşiretlerin zarar görmemeleri, gerekse İran'a geçişlerin önlenmesi için aşiretlein Bingöl yaylalarında kalmaları ve İran hududuna yaklaşmamaları için tedbirler almaya çalışmaktaydı[19].

Osmanlı-Safevî barışının bozulmasından sonra, sınır boylarına kadar çıkan Bozulus aşiretleri zaman zaman Kızılbaş eşkiyasının baskınına uğramakta ve büyük miktarda hayvan zâyi etmekteydiler. Merkezî hükümet bunu önleyebilmek için aşiretlerin İran hududuna yaylaya çıkmamaları hususunda, aşiret ileri gelenlerini toplayarak tenbihat yapmış[20], yaylaya çıkamayıp Berriye taraflarında kalan aşiretleri ise yine onların talebi ile Çobanbeği vergisinden muaf tutmuştu[21]. Buna rağmen, bazı aşiretler tenbihi dikkate almayarak 1578'de Erzurum yaylalarına çıkmışlar ve Gürcistan hududuna kadar yaklaşmışlardı. Bunu fırsat bilen Kızılbaş eşkiyası ise Canbaz Çukuru denilen yerde Bozulus'a saldırarak 10.000 kadar koyununu ele geçirmişti[22]. Bunların yanısıra, Gürcistan'dan da Bozulus'a eşkiya saldırıları olmakta idi[23].

Bozulus'un Orta Anadolu'ya Gelmesi

Gerek sınır ötesinden gelen taarruzlar ve büyük sayılara ulaşan hayvan kayıpları, gerekse yaylak ve kışlak güzergâhı boyunca ma-

---

18 MAD 7534, s. 392
19 MD 6, s. 206, hk. 445, s. 384. MD 3, hk. 1138,
20 MD 32, s. 167, hk. 328
21 MD 33, s. 103, hk. 210
22 MD 35, s. 78, hk. 190; Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyâsî Münasebetleri,* (İstanbul 1993), s. 51,52; F. Sümer, Bozulus Hakkında, s. 39.
23 MD 70, s. 66, hk. 139

hallî idarecilerin aşırı vergi talepleri ve bunların merkezî hükümet tarafından bir türlü önüne geçilmemesi, Bozulus'un Berriye-Erzurum koridorundaki hayatını iyice çekilmez hale getirmişti. Öte yandan, Osmanlı-Safevî savaşlarının yeniden başlaması sebebiyle aşiretlerin yaylalara çıkması engellenmiş, çıkabilenler de eşkiya saldırısına maruz kalmıştı. Bu durum büyük koyun sürülerine sahip olan ve mevsimleri takip eden Bozulus'un otlak sıkıntısı çekeceğinin ve yavaş yavaş çatışmalardan etkilenen bölgeleri terk ederek ülkenin iç kesimlerine doğru kaymaya başlayacağının işareti gibi görünmektedir.

Diğer taraftan, XVI. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan büyük malî güçlükler ve bunu takip eden Celâlî buhranının Bozulus'un hayatını da yakından etkilemiş olabileceği akla gelmektedir. Çünkü, malî sarsıntı ve Celâlî fetretinin Anadolu'da kır hayatının geniş ölçüde şehirlere çekilmesine ve yer yer boşluklar doğmasına yol açtığı bilinmektedir[24]. Bu boşlukların ziraî faaliyetlere eğilimli olmayan Bozulus, Dulkadir ve Halep Türkmenleri gibi konar-göçerler tarafından tabiî bir şekilde doldurulmaya çalışıldığı öne sürülebilir. Çünkü yeni yaylak ve kışlak alanlarının aşiretler için câzip olabileceği akla gelmektedir. Bunların yanısıra aşiretler XVII. yüzyılda Orta ve Batı Anadolu'daki ekonomik şartların Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya göre daha elverişli hale gelmiş olabilir. Öte yandan, aşiretlerin, kendilerine önceden tayin edilmiş bölgelerin dışına çıkarak dağılmaları, Ulus'un sancak statüsünü kaybetmesine ve bu suretle vergi nizamının bozulmasına bu yolla vergilerinden kaçmaya çalıştıkları göz önünde bulundurmak gerekiyorsa da, kısa sürede disiplin altına alınmaları yüzünden bu hususun kendilerine fazla bir menfaat sağlamadığı görülmektedir. Bu cümleden, olarak onların, Orta Anadolu'ya gelişlerinde vergi hususunun müessir bir rol oynadığını söylemek zordur. Bunun gibi, II. Selim döneminde yapılan tahrirde, Bozulus'un nüfusunda görülen fevkalâde artış aşiretlerin yeni otlak ve yaylak alanları aramak mecburiyetinde kaldığını

24 Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celâlî İsyanları"*, (İstanbul 1975), s. 446-450

akla getiriyorsa da, Bozulus'un Berriye-Erzurum koridorunu boşaltmasının, bir nüfus ihracı şeklinde değil, topluluğun ezici çoğunluğunun göçetmesi tarzında olması ve geride dikkate değer oranda ahali kalmaması sebebiyle bu hususun da mutlak âmiller sayılması müşkil gözükmektedir[25].

Bozulus'un Anadolu'da Dağıldığı Sahalar

Bozulus'un eski yaylalarını bırakarak Orta Anadolu'ya kayması ve burada ziraat alanlarını hayvanlarına yedirmesi veya çiğnetmesi köylülerin çeşitli şikayetlerine sebeb olmuştur[26]. Bunların yanısıra, bazı aşiret mensuplarının köylere taaruz ederek, yağmalaması, hatta kadınları ve kızları dağa kaldırmaları[27] yerleşikler ile knar-göçerlerin ilişkilerini bütünüyle bozmuştur.[28]

Her iki husus ta da şikayetlerin artması üzerine hükümet, aşiretlerin her ne sebeple olursa olsun Orta Anadolu'ya gelmesini yasaklamış, koyun satma bahanesinde olanlardan ise, satılacak koyunlarla birlikte sadece 4 kişiye müsaade edilmesini bildirmişti[29]. Bunun yanı sıra Orta Anadolu'da dolaşan aşiretler de eski yaylak ve kışlak mahallerinde döndürülmeye çalışılmıştı. Ancak bütün bu çabalardan hiç bir sonuç alınamayınca Bozulus'a yeni bir nizam verilmek mecburiyeti doğdu. Türkmenler, yeniden tahrire tabi tutuldu. Bunların Orta Anadolu'da kalmalarına müsaade edildi[30].

Öte yandan, Bozulus Türkmenlerinin Berriye-Erzurum koridorundan ayrılarak Orta Anadolu'ya gelmesi, Anadolu'nun doğusunda konar-göçer Türkmen nüfusun belirgin bir şekilde azalmasına böylece Uzun Hasan Bey'in Türkmenlerin bir bölümünü Tebriz'e

---

25 F. Sümer, aşiretlerin yaylak-kışlak güzergâhının sarp ve arızalı oluşunu da sebepler arasında saymaktadır. (Bkz. Bozulus Hakkında) Ne varki burada, Ulus'un en az ikiyüzelli yıl bölgede, üstelik aynı güzergâhı kullanarak, kaldıkları göz önüne alınmamıştır.

26 MD 80, s. 89, hk. 528; AŞS 20, s. 178; A. Refik, *Türk Aşiretleri*, s. 67

27 Aşiretlerin Orta Anadolu'ya geldikeleri zamandaki bazı eşkiyalıkları için bkz. AŞS 17, s. 168, 169; AŞS 18, s. 270-271

28 Aşiretlerin Orta Anadolu' ya geldiklerindeyüz yıl sonra bile yerleşikler, göçebe aşiretlere "kazamızda durmayın, ahar yere gidin" diyerek, onların iskânlarına mâni olmaya çalışmışlardır. MAD 10306, s. 65. "... karye ahalileri ile aralarında niza olmağın..." MAD 9909, s. 286

29 AŞS 18, s. 270

30 KK 2638, s. 5-57; MAD 3739, s. 4-33; (bir sureti MAD 3741)

götürmesinden sonra bölgenin ikinci defa boşalmasına sebep olmuştur. Bozulus aşiretlerinden geride kalanların bir bölümü yerleşik hayata geçmiş bir bölümü ise Rakka iskânına tâbi tutulmuştur.

Orta Anadolu'da yaylak ve kışlak hayatı sürmelerine müsaade edilen Bozulus Türkmenleri H. 1084/M. 1673 yılında malî baskılara dayanamayarak yeniden dağılmıştır[31]. Son olarak bulundukları bölgelerde yeni bir idarî düzenlemeye gidilmiş, bu suretle Aydın, Karaman, Ankara ve Vilayet-i Rum merkezli olmak üzere dört gruba ayrılmıştır. Keskin ve Diyarbekir havalisinde olanlar ise iskâna tâbi tutulmuştur. Bozulus'un kaza statüsü devam etmiş, malî bakımdan da uzun süre haslar içinde yer almıştır.

Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra yapılan tahrirlerde I. ve II. tahrirlerde görülmeyen küçük cemaatlere tesadüf edilmektedir. Bu durum bazı aşiretlerde meydana gelen nüfus artışı ve buna bağlı olarak başlarında bulunan kethüdanın veya aile reisinin adı altında oba veya mahalle olarak küçük bölümlere ayrılmasının bir sonucudur.

Ayrıca, Orta Anadolu'ya gelindikten sonra Bozulus'tan seferler esnasında, deve ve koyun tedarikinden başka, aşiret mensupları da seferlere davet edilmeye başlanmıştır[32].

Bozulus, Anadolu'da aşağıdaki bölgelere dağılmıştır.

Vilayet-i Rum: Bozulus'un Ali Gören, Kayalu, Eminlü, Seydilü, Çayan, Hamza Hacılu, Küfürlü, İzzeddün, Avanlu, Küşne, Oğulbeğlü aşiretlerinin bir bölümü Vilayet-i Rum maliyesine dahil edilmiştir[33]. Bunların Ankara Havalisi'nde yaylak ve kışlak hayatı sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Buradaki Çayan cemaati yaylak ve kışlak güzergahları boyunca sık sık yerli ahali tarafından *"kazamızda durmayın, ahar yere gidin"* diye başka yerlere göçetmeye zorlanmış,

---

31 Kamil Su, *Balıkesir Civarında Yörük ve Türkmenler*, (İstanbul 1938), s. 36-37

32 A. Refik, Türk Aşiretleri, s. 80; MD 99, s. 48 hk. 86. Ancak aşiretlere iştirak edecekle rine dair söz verdikleri halde, sözlerinde durmamışlardır. (A. Refik, *Türk Aşiretleri*, s. 90)

33 KK 2311, s. 7. Rumili Vilayeti veya Vilayet-i Rum, Amasya ve Sivas'ı da içine alacak şekilde oluşturulmuş idarî birimdir.

nihayet merkezî hükümetin müdahelesi ile rahata kavuşmuşlardır[34]. Küfürlü'ye tâbi Çökelek cemaatı ise, Vilayet-i Rum'a iskândan sonra, burayı terk ederek Aydın taraflarına gitmiştir. Hamza Hacılu cemaatinin bir bölümü ise Bursa kazasında Temürtaşlık köyü yakınlarında iskân edilmiştir[35].

Rakka'da iskâna tâbi tutulan ancak, iskân mahallini terk ederek Orta Anadolu'ya geri dönen Kantemir Çepnisi de Vilayet-i Rum sâkini Bozulus'a ilhak olunmuş[36] bunlar daha sonra Bergama kazası dahiline gitmişler, üç yıl sonra ise Selendi kazasındaki Darıbükü denilen mevkie iskân olmuşlardır[37].

Karaman: Karaman bölgesinde Bozulus aşiretlerinden Oğulbeğlü, Oğulbeğlü'den ifrâz olan Hacılu, Karamanlu, Abdurrahmanlu, Derilü, Karahasanlu, Karahalillü ve Çavundur obaları, Çataklu, Emrudlu, İzzeddin, Küşne, Süleyman Hacılu, Çepni, Çayan, Hamza Hacılu ve yine Çayan aşiretine tâbi İl Eminlü cemaatleri bulunuyordu[38].

Çepni cemaati Rakka iskânından firar ettikten sonra Vilayet-i Rum sâkini Bozulus'a ilhak olundu. Çataklu cemaati XVIII. yüzyılın başlarında Bozulus'tan ifraz olunarak ayrı bir mukataa şeklinde idare edilmeye başlandı. İzzeddin cemaati ise buradan Rakka iskânına gönderilmek istenmişse de *"iyi hallerine binaen"* vazgeçilmiştir[39].

Karaman sâkini Bozulus, bir ara I. Ahmed'in İstanbul'da yaptırmaya başladığı caminin evkafı reayası oldularsa da, vergi tahsilinde meydana çıkan güçlükler sebebiyle yeniden padişah haslarına dahil edildiler[40].

Keskin: Bozulus Türkmenlerinden; Cerid, Küçüklü, Yabaltun, Tecerlü, Harbendelü, Karaca Araplu, Danişmendlü, Şeyhlü

---

34 MAD 10306, s. 65
35 MAD 10187, s. 80
36 MAD 701, s. 8
37 MAD 701, s. 4
38 KK. 2311, s. 4; MAD 9909, s. 434
39 MAD 9909, s. 332
40 Göndermeler için vergi düzeni bahsine bakınız.

aşiretlerinin bir bölümü Keskin bölgesinde bulunuyordu[41]. Bunların eşkiyalık hareketlerine katılmaları, yerli ahaliye zarar vermeleri gibi sebeplerden Rakka'ya iskân edilmelerine karar verilmiş ancak aşiretler iskân mahallini terk ettikten sonra Vilayet-i Rum, Bozok, Kırşehir ve Çiçekdağı taraflarına dağılmışlardır. Hükümetin aşiretleri geri döndürme çabaları ise netice vermemiştir[42].

Diyarbekir: Bozulus'un Anadolu'nun iç kısımlarına dağılması sırasında; İzzeddin, Avşar, İnallu, Anter, Çobu, Acurlu ve Şark Çağırganlu aşiretleri mensuplarının bir bölümü de Diyarbekir havalisinde kalmıştı. Burada bir müddet has reayası olmaktan çıkarılıp Üsküdar vakfına bağlanmışlar[43], aşiretlerin Rakka'ya iskânı sırasında da Beliç nehri boylarına yerleştirilmişlerdir. İskân mahallini terk eden aşiretler kısa zamanda Orta ve Batı Anadolu'ya dağılmışlardır[44]. Öte yandan Mardin köylerine yerleşen Kucur Avşarı, Acurlu, Anterlü ve Harbendelü aşiretlerine mensup 500 hâne fırsat buldukça iskân bölgelerinden kaçarak Anadolu'nun iç kısımlarına gelmişlerdir[45].

Ankara: Bozulus'un Tabanlu, Karamanlu, Avanlu, Kuşçu, Bayat-ı Atik, Bayat-ı Cedid, Çağırganlu, Karakoyunlu, Dokuzlu, Bayram Beğlü, Ali Gören, Eminlü, Yularlu, Avşar, İnallu, Kürd Mihmadlu aşiretleri ile Tabanlu'ya bağlı Mihmadlu, Yavılu, Danişmendlü, Konurlu, Karmanlu'ya tâbi Danişmendlü, Çarsak, Köselü, Süleymanlu, Tokmaklu, Eminlü'den ifraz Menteşelü (Mintaşlu), Köseli Avşarı, Arelü, Ciğerlü, Ali Gören'den ayrılan Seydilü ve Abbaslu mahalleleri Ankara havalisinde bulunuyordu[46]. Bunlar Haymaneteyn ve Çukurcak kazalarının arasında kışlıyor, Budane

41 KK 2311, s. 6
42 MAD 8458, s. 39, 62, 127, 147, 174; MAD 10159, s. 100; MAD 692, s. 92; GŞS 41, s. 41; GŞS 52, s. 107-108; MAD 701, s. 4
43 MAD 7637, s. 42
44 MAD 8458, s. 38, 62, 146, 147, 175, 185
45 MAD 701, s. 6
46 KK. 2311, s. 5, 50, 61; MAD 9542, s. 8-23, 29; D-BŞM 3750, s. 4-18; Cevdet Maliye nu: 1384; 5720

yaylasında yaylıyorlardı. Burada yavaş yavaş ziraat ile de meşgul olmaya başlamışlardı[47].

Ankara sâkini Bozulus Türkmenleri, zamanla en büyük aşiret olan Tabanlu'nun adıyla birlikte anılmaya başlandı. XIX. yüzyılda ise Bozulus adı seyrek zikredilerek doğrudan "Tabanlu kazası" denildiği görülmektedir. Tabanlu kazasına mensup aşiretler XIX. yüzyılın ikinci yarısında bütünüyle Ankara'ya iskân edilmişlerdir[48].

Aydın: Batı Anadolu'da, Aydın merkez olmak üzere Afyon, Bolvadin, Emirdağı, Sandıklı ve Manisa'yı içine alan bölgede bulunan Bozulus aşiretleri, Germenç, Çökelek, Kuşdoğanlu, Mihmadlu, Büyüklü, Kethüdalu, Bekirlü, Çataklu, Sarı Hızırlu, Hüseyin Hacılu, Şeyh Ahmedlü, Kırcalu obaları ve yeni oluşan Maksutlu, Aykutlu, Traş, Ruganlu, Çayurlu, Şamlu obalarından müteşekkildi[49].

Aşiretler, Aydın havalisinde bulundukları esnada sık sık malî baskılara uğradıklarından, zaman zaman Bozulus dairesinin dışına çıkarak yerleşme yeri aramaya başlamışlardır. Hükümetin bunları geri döndürmeye çalışması netice vermeyince bulundukları bölgelerde iskâna tâbi tutulmuşlardır. Bu suretle, Çökelek, Kuşdoğanlu ve Germenç cemaaetlerinin üç yüz ev miktarı Seyyid Gazi ile Eskişehir arasındaki Dutçu Paşa Mezarı denilen mevkie; Germenç cemaatinin bir bölümü Taşluca ve Güllüsaray denilen harabeler[50] ile Bolvadin'e[51]; bölgelerini eşkiyadan muhafaza etmeleri tenbihi ile iskân edildiler. Karaman sancağına tâbi Turgut kazasında Subatan yakınlarında Karahüyük denilen mevkide iskân edilen Oğulbeğlü'den ifraz Çataklu, Sarı Hızırlu, Şeyh Ahmedlü, Hüseyin Hacılu cemaatlerinin ise yerli ahali ile aralarında hiç bir çekişme olmamış, buna rağmen Sıra Hızırlu cemaati yine de yerlerini terk

---

47 MAD 8590, s. 42

48 Bugün Ankara iline tâbi Bâlâ, Gölbaşı ve Polatlı kazalarının köylerinin bir bölümünü oluşturmaktadırlar. ML. VRD. TMT kodlu defterlerde 1035-11230 numaralar arasında bu köylere ait temettuat kaydolunmuştur. Bkz. Ek: 1

49 KK 2311, s. 6, 21

50 MAD 8458, s. 195, 271; KK 2750, s. 5.

51 MAD 7011, s. 40

ederek Bergama taraflarına gitmiştir[52]. Traş ve Çökelek cemaatleri de Karaman bölgesinde Huğlu ve Sadrun karyelerine yerleşmiştir[53].

Aşiretlerin Orta Anadolu'ya geldikten sonra Ankara, Aydın, Karaman ve Vilayet-i Rum'a dağılması esnasında bazı aşiretlerin adına tesadüf edilmediği görülmektedir. Bu husus aşiretlerin bazılarının daha Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da iken yerleşik hayata geçmesi bazılarının ise dağılması ile ilgilidir ve Bozulus'u meydana getiren aşiretler bölümünde bildirilmiştir[54].

Bozulus Aşiretlerinin Eşkiyalığı:

XVI. yüzyıl vesikalarında, Bozulus Türkmenleri'nin Doğu Anadolu'daki hayatları boyunca daha çok ziraat yapılan sahalara ve ürünlere zarar vermelerinden dolayı yapılan şikayetlere dair bilgiler bulunmaktadır. Buna mukabil XVII. yüzyıla ait vesikalarda Orta Anadolu yaylalarına gelen Bozulus aşiretleri hakkında yerleşik ahalinin tarla ve bostanlarına verdikleri zararların yanısıra onlardan bazı grupların eşkiyalıkları ile ilgili bilgilere tesadüf edilmektedir.

Şekavet olaylarının Orta Anadolu'da artması, aşiretlerin içine düştüğü iktisadî sıkıntıların neticesi olmalıdır. Çünkü, ziraat hayatına yabancı, fakat temel geçim kaynağı olan hayvancılığı da terk etmek zorunda kalmış, işsiz aşiret mensuplarının geçimlerini sağlamak için, başkalarının kazancına göz dikmesi galip ihtimal olarak gözükmektedir. Öte yandan, devlet otoritesinin tam olarak kurulamaması ve nihayet seferlerin uzun sürmesi yüzünden Levent ve Saruca eşkiyasının türemesi[55]; bazı aşiret mensuplarını da içine çeken eşkiyalık faaliyetlerine yol açmıştır.

Halep, Dulkadirli ve Bozulus Türkmenleri'nin yaylak bahanesi ile Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra, bu teşekküllere mensup Mihmadlu, Küçüklü, Boynu İncelü, Tecirlü, Zeyniçelü, Avşar Enamlu Tabanlu, Harbendelü, Boynu Yoğunlu, Ak Şeyhlü, Eymürlü, Nazlı

52 MAD 10306, s. 64; MAD 692, s. 90
53 MAD 701, s. 36
54 Bkz. Bozulus'u Meydana Getiren Aşiretler bahsi
55 MAD 701, s. 36

Gözlü(?), Çiğdemlü, Oruç Hanlu cemaatlerinden bazı kişiler yanlarına eşkiya toplayarak köyler basmaya, yol kesmeye, ahalinin mal ve erzakını zorla ellerinden almaya başladılar[56]. Halkın şikayetlerinin artması üzerine bunların eskiden yaylaya geldikleri mahallere döndürülmesi yolunda çalışmalar başladı. Hatta her ne bahane ile olursa olsun Tecer Burnu denilen yerden batı tarafına geçirilmemesi konusundaki kat'î hükümler yazıldı[57]. Aşiretlerin boy beylerine ve kethüdalarına maiyetlerinde bulunan cemaatlerin eşkiyalıklarının önlenmesi için tenbihat yapıldı[58].

Bu ilk eşkiyalık dalgasının geniş ölçüde önlenmesine rağmen çeşitli mahallere dağılmış olan aşiretlerin bir türlü belli bir vergi düzenine bağlanamaması ve XVII. yüzyıl sonlarındaki savaşların Anadolu'da otorite boşluğu meydana getirmesi eşkiyalık faaliyetlerinin yeniden baş göstermesine yol açtı. Merkezî hükümet, yerleşik ahalinin yağma ve zarar görmesini, ziraat alanlarının tahrip olmasını önlemek amacıyla, kontrol altına alınmayan aşiretleri Rakka, Hama, Humus ve Beliç nehri boylarına iskân etmeye çalıştı[59]. Bu suretle bölgedeki Arap kabilelerine mensup eşkiyanın hem hac yoluna hem de bölge ahalisine zarar vermesinin önlenmesi de düşünülmüştü.

Rakka iskânında, aşiretlerin, evler bina etmeleri, ziraat yapmaları, bölgede vâki olabilecek eşkiyalığı önlemeleri ve hac yolunun muhafazasında yardımcı olmaları karşılığında avarız-ı divâniye ve diğer raiyyet rüsûmundan muafiyetleri öngörülmüştü[60].

Bozulus'tan, Keskin sâkini Cerid, Küçüklü, Yabaltun, Tecirlü, Harbendelü, Çepni, Acurlu, Karaca Araplu ile Diyarbekir'de kalan "Bozulus mandesi"ne mensup İzzeddin, Küçüklü, Avşar, İnallu,

---

56 AŞS 17, s. 168; AŞS 20, s. 178.
57 AŞS 18, s. 270, 271.
58 AŞS 18, s. 270
59 Cengiz Orhonlu, *Aşiretlerin İskânı*, s. 39-52
60 *Aynı eser*, aynı yer

Anterlü, Çobu, Karaca Araplu ve Şark Çağırganlu cemaatlerinden 800 neferenin Rakka iskânına tâbi tutulmasına karar verildi[61].

Merkezî hükümetin Rakka ve havalisini yeniden ziraate açarak boş ve harabe yerleri şenlendirmek için getirdiği teşviklere rağmen, iskân hususunda bölgenin fizikî şartların yeterince değerlendirilmemiş olması, hayvancılık ile uğraşan aşiretlerin ziraat hayatını benimsememeleri, idarecilerin iskân hususunda gevşek davranmaları gibi sebepler iskânın, bir tür sürgün olarak telakki edilmesine yol açtı. Nitekim, hükümet de bu anlayıştan olmuş olacak ki, vergi vermekte gönülsüz davranan veya eşkiyalık yapmaya temayülü olan aşiretleri Rakka'ya iskâna göndermekle tehdit etmekteydi[62]. Öte yandan, iskânına karar verilen aşiretlerin önce affedilmesi, sonra yeniden iskân mahalline gönderilmeye çalışılması, bu teşebbüsün başarısızlığına başlıca etkendi[63].

İskân mahallini terk eden aşiretler süratle Anadolu'nun iç kısımlarına dağılmaya başladılar. Hükümet, gittikleri yerlerde yağma ve talan yapan, köyleri basıp ziraat alanlarını tahrip eden aşiretleri tekrar Rakka'ya döndürmeye çalıştı. İskân bölgesine gitmemekte direnen aşiretlerle zaman zaman meydana gelen çatışmalarda "top" dahi kullanıldı[64].

Rakka firarilerinden Bozulus'a mensup Gündeşlü, Musacalu Tabanlu, Tecerlü, Küçüklü aşiretlerinden bazı kişiler Erzurum ve Çıldır havalisine dağıldı[65]. Orta Anadolu'ya gelen aşiretlerden Küçüklü, Silsüpür Ceridi ve Yabaltun'a mensup bazı kişiler ise eşkiyalıklarından dolayı hükümeti uzun süre meşgul etti. Adı geçen aşiretlere mensup şakîler, köyler basıp halka zulm etmekten başka,

---

61 MAD 8458, s. 38, 39, 62, 127, 146, 147, 175, 185; MAD 10277, s. 45; MAD 701, s. 4; GŞS 41, s. 40, 41; C. Orhonlu, *Aşiretlerin İskânı*, s. 59.

62 MAD 10187, s. 75; C. Orhonlu, *Aşiretlerin İskânı*, s. 98.

63 MAD 701, s. 9

64 GŞS 47, s. 84. İskân mahallini terk eden aşiretlerin geri döndürülmeye çalışılması hususunda Gaziantep şeriyye sicillerinde (GŞS) oldukca fazla kayıt mevcuttur. Bazı örnekler için Bkz. GŞS, no: 41; 42; 47; 48A; 48B; 52; 54. Merkezî hükümetin tedbirleri için bkz. "... iskân mahlline gitmeyenlerin haklarından geline..." GŞS 41, s. 170 "...iskâna muhalefet edenlerin cümlesinin kılıçtan geçirilmesi..." GŞS 48B, s. 95

65 MAD 9517, s. 64.

Acem kervanlarına saldırıyorlar, Bozulus aşiretleri de dahil olmak üzere[66] konar-göçer teşekküllere de baskınlar yapıp mallarını ellerinden alıyorlardı[67]. Bu aşiretlerin üzerlerine asker varınca Aydın taraflarına kaçtılarsa da yakalanmışlardı. Toplam 66 hâne olan eşkiyanın ekserisi kadın ve çocuk olup vergi verebilecek sadece 15 neferen çıkacağından bunların Rakka'ya gönderilmesinden vazgeçilmiş, Adana'ya veya uygun bir mahalle iskân edilmelerine karar verilmişti[68].

Küçüklü ve Cerid aşiretlerinin bir bölümü ise Yeni il kazasına ilhak olunduktan sonra boy beylerinin ihmalinden yararlanarak yeniden eşkiyalığa başladılar. Hükümet boy beylerinden ve kethüdalardan kefalet alarak bunların eşkiyalığının önlenmesini aşiret ileri gelenlerine havale etti[69]. Öte yandan halk o kadar bîzar olmuştu ki, vergilerini zamanında ödemelerinin karşılığında Silsüpür Ceridi ve Küçüklü aşiretlerinin Kıbrıs'a sürgün edilmesini talep ettiler[70].

Yabaltun, Küçüklü ve Silsüpür Cerid'ne mensup eşkiyanın Çaşnigir Köprüsü etrafında köylere, yolculara ve Acem kervanlarına saldırıp aşiretlerinin içine saklanmaları üzerine, onların aşiretlerin arasından çıkarılması için Bozulus voyvodası ile Kırşehri ve Konur kadılarına hüküm gönderildi[71]. Diğer yandan, Ankara, Çankırı ve Kalecik idarecilerine de adı geçen aşiretlerin yakalanması için kazalarındaki eli silah tutan erlerle yardıma gitmeleri çağrısı yapıldı[72]. Bozulus ileri gelenlerine şakîleri, aşiretlerin içinde saklamaları tenbih edildiği gibi kethüdalar, 10.000 guruş nezr ile

---

66 AŞS 59, s. 279; AŞS 55, s. 94, 138; AŞS 40, s. 105; Cevdet Zaptiye nu: 457.

67 Mesela İskilip kazasına tabi Katar nahiyesinde Alagöz köyü yakınlarında bulunan Sarılar cemaatine yaptıkları baskında 6 adam öldürmüşler, 1000 koyun, 500 öküz (50 olmalıdır), 30 deve, 35 at, 1000 guruş nakit para, 40 kılıç, 3 tüfek ve 100 evin içini tamamen soymuşlardı. Cevdet Dahiliye nu: 3190.

68 Cevdet Dahiliye, nu: 12430.

69 Cevdet Dahiliye, nu: 14214.

70 MAD 701, s. 27; Y. Halaçoğlu, *İskân Siyaseti*, s. 116. Devlet, Bozulus aşiretlerinin eşkiyalığını önlemek için, şakîleri adalara sürgün etmeyi çözüm yollarından biri olarak görmüşse de münferid sürgünler dışında bunu pek gerçekleştirmemiştir.

71 AŞS 59, s. 279.

72 AŞS 59, s. 278, 294, 323.

birbirlerine kefil edildi. Bu sayede eşkiyadan bazıları ele geçirildi[73].

Bu sıralarda, Küçüklü eşkiyasının Çive Bağları denilen mevkiide ahaliye saldırması üzerine Maraş mutasarrıfı Ebubekir Paşa peşlerine varıp 40 kişiyi yakaladı. Bunlar, mahkemede suçlarını itiraf edince 17 kişi Çive Bağları'nda soygun yaptıkları yerde idam edildi. 13 kişi ise Ankara kalesine hapsedildi[74]. Mahkumlar, bir yıl sonra *"bir şekavet arzusunda olmadıkları"* hususunda hüccet vermeleri ve Çayan, Küçüklü, Tabanlu ve İzzeddin aşiretleri kethüdalarının mahkemede bunlara kefil olmaları ile serbest bırakıldılar[75].

Aşiretler zaman zaman dış baskılara da maruz kalmakta idiler. Karaman sâkini Bozulus'tan Küşne cemaati Levendat baskısı neticesinde yerleşim yerlerini terk etmek zorunda kalmıştı[76]. Keza, Selendi kazasına tâbi Darıbükü denilen yere iskan edilen Kantemir Çepnisi de eşkiya baskısı üzerine köylerini terk etmiş, hatta bazıları da eşkiya içine katılmıştı[77]. Barçın'da sâkin Karabağlu aşireti de eşkiya saldırısına uğramış[78], Kütahya'da, Yakar kazası hududunda bulunan Bozulus aşiretleri de eşkiyadan nasibini almıştı[79]. Aydın bölgesinde bulunan Mihmadlu[80] ve Gaffarlu[81] cemaatleri ise bulundukları mahallerde iskânlarına karar verildikten sonra şekavete başlamışlardı.

Görülüyor ki, Bozulus Türkmenleri'nin adının karıştığı şekavet olayları, daha çok, onların XVII. yüzyılın başlarında Orta Anadolu'ya gelmeleriyle ortaya çıkmaya başlamış; Rakka bölgesine yapılan iskân teşebbüsünden (1691-1696) sonra da artış göstermiştir. Bununla birlikte, şekavet olayları birkaç aşirete mensup küçük

---

73 AŞS 60, s. 206, 207.
74 AŞS 60, s. 254.
75 AŞS 61, s. 138.
76 MAD 701, s. 36.
77 Cevdet Dahiliye, nu: 4730.
78 Cevdet Dahiliye, nu: 325.
79 MAD 9876, s. 109.
80 Çağatay Uluçay, XVII. Asırda Sarahan'da Eşkiyalık, s. 94.
81 MAD 8458, s. 151.

gruplarca gerçekleştirilmiş, yakalananlar hükümet tarafından derhal cezalandırılmıştır. Şekavet olaylarının bastırılmasına ve şakilerin yakalanmasına zaman zaman aşiretler de yardım etmişlerdir. Bundan dolayı, Bozulus'un (Akkoyunlu Türkmenleri'nin bakiyesinin) Osmanlı Devleti'nde daima menfî bir unsur olarak kaldıklarına, I. Selim zamanındaki Celâlî isyanlarına katıldıklarına ve XVII. yüzyılda Anadolu'da meydana gelen geniş ihtilallere sebep olduklarına dair vaktiyle ortaya konulan görüşleri[82], vesikalara istinaden doğrulamak pek müşkül gözükmektedir.

Bozulus'un Güneydoğu Anadolu'daki Yerleşim Yerleri

Bozulus'un Batı Anadolu'ya gelmeden çok önceleri Urfa ve Diyarbekir havalisine yerleşmeye başladığı, ziraat ile meşgul olup arpa, buğday ve çeltik üretimi yaptığı tesbit edilmiştir.

Yerleşik hayata geçen aşiretler eğer ziraat ile meşgul olmazlar ise kışlak vergisi ödemekteydiler. Ziraatçılık yapanlar ise ürettikleri malları için tayin edilen öşürlerini sahib-i arza vermekteydiler. Yani has reayası olmaktan çıkıp, bulundukları arazinin zeamet veya tımar olmasına göre yeni vergi düzenine tâbi olmaktaydılar. Ancak, burada kesin bir değişim olmadığı, âdet-i ağnâm gibi temel vergilerini Bozulus kalemine ödemeye devam ettikleri de gözlenmektedir.[83]

Aşağıdaki tabloda Bozulus'a mensup aşiretlerin yerleştiği köyler çıkarılmıştır. Vesikalarda, hangi aşirete mensup olduğu belirtilmeyen köyler için "Bozulus" kaydı düşülmesine bakarak bu husus tablolara aynen alınmıştır. Bununla birlikte, buraya sadece, kayıtlarda "Bozulus" adı açıkca belirtilen köyler dahil edilmiştir. Bölgedeki Bozulus köylerinin aşağıya çıkarılanlardan çok daha fazla olduğu muhakkaktır.

---

82 M. Halil Yinanç, "Akkoyunlular", *İA*, I/263
83 MAD 351, s. 79

Kaynak TD 965	TD 362	MAD 351	Köy adı	Bağlı olduğu birim	Cemaat Adı	Hane	Köyün Bugünkü Adı
50	62	-	Sanducak	Urfa	Süleyman Hacılu	2	
64	-	-	Karaman Dorcu	"	Bozulus	3	Karaman
65	74	-	Alibar Dorcu	"	Döğer	3	Apalı
65	76	-	Karaca öyük	"	Musullu (Kara Ali Kethüda)	3	
70	78	-	Salı Kuyusu	"	Bozulus	1	
80	-	-	Kengerlü	Nahiye-i Cullab	Bozulus	1	Kengerli
94	-	-	Belek nam-ı diğer Köşker	"	Bozulus	1	Köşger
97	100	-	Bozdoğan	"	Bozulus	7	Bozdoğan
99	101	-	Neccar Dorcu	"	Hamza Hacılu	6	Doğramacı
99	101	-	Yar Kulu nam-ı diğer Tavşanlu	"	Döğer	8	Battal?
100	-	-	Battal Tepe	"	Döğer	4	
101	-	-	Efzunye	"	Döğer	6	
107	107	-	Küllüce	"	Bozulus	3	Küllüce
107	108	-	Okçu-ı Kebir ma'a Ankar Mağarası	"	Gündeşlü	3	
108	109	-	Pırpırım	"	Bozulus	8	Pırpırım
109	109	-	Çobanoğlu Kuyusu ma'a Mezra-i Durak	"	Bozulus	5	
110	110	-	Karaca Reyhan ma'a mezra'a-i Karacaviran ve Ağcaviren	"	Döğer (5 nefer)	43	Karacaören
110	111	-	Çunkaroğlu	"	Döğer	10	
117	115	-	Birce Kuyu	"	Döğer	7	
117	115	49	Boztepe	"	Döğer	8	Boztepe
118	116	-	Akviran	"	Anter	4	Akviran
118	116	-	Akviran-ı Diğer Harvati	"	Süleyman Hacılu	3	Akviran

Kaynak TD 965	TD 362	MAD 351	Köy adı	Bağlı olduğu birim	Cemaat Adı	Hâne	Köyün Bugünkü Adı
118	116	41	Bozüyük	"	Anter	3	
119	117	-	Ulağı	"	Bozulus	3	
119	117	-	Döğer Dorcu nam-ı diğer Durakoğlu	"	Döğer	6	
122	119	-	Ağca Hisar	Bozabad	Pürnek	15	Ağca Hisar
122	120	-	İlyas Pınarı	"	Zağferanlu	6	
128	125	93	Ezhan/ Erhan	"	Pürnek	10	
128	126	-	Kırkpınar ma'a Barak Mağara	"	İshak Danişmendlü	9	Kırkpınar
129	127	-	Çömlekçi	"	Zağferanlu	10	Çömlekçi
130	127	-	Kızıl Höyük	"	İshak Danişmendlu	10	Koruhezen
136	132	-	İğdeli	"	Bozulus	3	İğdeli
139	135	-	Çölmezin	"	Bozulus	9	
139	135	79	Kadıkendi nam-ı diğer Yaylacık ve Sınırkendi	"	İshak Danişmendlu	16	Yayalacık
146	140	-	Demirci Dorcu	"	Bozulus	3	
149	142	11	Sülüklü	"	Sarılu	3	Büyük Kargılı
150	143	-	Çatak-ı Süflâ	"	Alpavut	6	Yukarı Çatak
151	144	-	İsaviranı	"	Sarılı	2	Isaören
152	145	-	Mezra-i Ağcahisar	"	Bozulus	2	
153	146	-	Yedi Kuyu	"	Bozlus	3	Yedi Kuyu
153	146	-	Salimemoğlu	"	Bozulus	3	
	101	-	Karaviran nâm-ı diğer Eymürlü	"	Eymür	10	
	109	-	Uzundere ma'a Çayanviranı	Şarkî Âmid	Çayan	19	

Kaynak TD 965	TD 362	MAD 351	Köy adı	Bağlı olduğu birim	Cemaat Adı	Hâne	Köyün Bugünkü Adı
	109	-	Künhi Karaman	"	Karamanlu	6	
	120	-	Eymürlü ve Ruşen Pehlivan	"	Eymür	10	
	122	-	Akmeşhed	"	Pürnek	30	Akmeşet
	132	-	Kıcılu Üzümlü	"	Kıçılu	27	
154	147	-	Dizi Yumru	"	İshak Danişmendlü	5	
154	147	-	Yayalacık nam-ı diğer Körce Kuyu	"	İshak Danişmendlü	3	Yayalacık
154	147	-	Keşişlik-i Kebir	"	Salarlu	9	Büyük Keşişlik
154	147	-	Sitti Kalesi	"	Pürnek	4	Hisarlar
155	148	-	Kolanşir	"	Salarlu	5	Kolanşehir
155	148	-	Kantara	"	Salarlu	4	Otlukalan
158	150	-	Karacaviran (vakfı zaviye-i Ayn-ı Halilü'r-Rahman Aleyhu Ralunet ve'r-Rıdvan	"	Pürnek	26	Karacaviran
160	152	-	Re'sulayn ma'a mezraa-i Bayram Bey	Re'uslayn	Bozulus	22	Pınarbaşı
160	152	-	Başviran	"	Bozulus	10	Başören
161	153	-	Şeyh Zeliha	"	Bozulus	8	
161	153	-	Karacaviran	"	Bozulus	2	Karacaviran
161	153	-	Uzunca Kuyu	"	Bozulus (1 nefer)	4	
162	154	-	Hamirkesen	"	Bozulus	4	Hamurkesen
162	154	-	İkizce ve İkizce-i diğer	"	Bozulus	8	

Kaynak TD 965	TD 362	MAD 351	Köyadı	Bağlı olduğu birim	Cemaat Adı	Hâne	Köyün Bugünkü Adı
162	154	103	Külefli	Re'uslayn	Bozulus (Borcanlu)	10	Külaflı
163	154	-	Toy Tepesi	"	Bozulus	3	
167	158	-	Üç Kilise	Bulak	Bozulus	2	Üçkilise/ Binekli
168	165	-	Sapluca	"	Çepni	5	
176	166	-	Kalın Avşar	"	Avşar	1	Kanlı Avşar
176	166	-	Sim	"	Gündeşli	9	
178	167	-	Sıçan Viranı	"	Bozulus	2	Aylan
178	167	-	Taşan	"	Bozulus	4	
190	175	-	Uzunca Kuyu	Harran	Bozulus (2 hane)	4	Uzuncak
191	176	-	Til-i Şeb nam-ı diğer Beykuyusu	"	Bozulus (4 hane)	6	Özlü
192	177	-	Keme Tepesi	"	Bozulus (4 hane)	9	
201	183	-	Til-i Çukur	"	Bozulus	5	
202	183	-	İncirlü	"	Pürnek	5	İncirli
203	184	-	Kuyruklu	"	Bozulus (1 hane)	6	
203	185	-	Vahşi	"	Bozulus (1 hane)	5	Şahinalan
205	186	-	Akmeşhed	"	Bozulus (1 hane)	3	
205	186	-	Türbelü	"	Musullu	3	
206	186	-	Fiddan-ı Süflâ	"	Pürnek	4	Aşağı Beğdeş
206	187	-	Kör İbrahim	"	Bozulus (2 hane)	12	
206	187	-	Sultan Ahmed Kuyusu	"	Bozulus	4	
206	188	-	Eğriceler nam-ı diğer Sayfviranı	"	Bozulus	3	Eğrice
207	188	-	Til-i Kantara	"	Bozulus	5	

Kaynak TD 965	TD 362	MAD 351	Köy adı	Bağlı olduğu birim	Cemaat Adı	Hâne	Köyün Bugünkü Adı
210	188	-	Kebirlü	"	Musullu	3	Buldum
212	192	-	Bağçecik	"	Bozulus (1 nefer)	3	
214	193	-	Süvar mezrası nâm-ı diğer Atik Dorcu	"	Musullu	5	
216	194	-	Mehmed Bilal nâm-ı diğer Evim Küre Bey	"	Doyran	6	
217	195	-	Kızılca Köyü	"	Bozulus	3	
218	196	-	İki Ağızlı	"	Musullu	6	İkiağız
218	196	-	Akvian	"	Musullu	5	
219	197	-	Şeyh Ali Dorcu	"	Lek (1 hane)	4	
220	197	-	Kuşcu	"	Anter	3	
221	198	-	Yassıca mezra-i Yeregiren	"	Bozulus (3 hane)	4	
228	203	-	Yassıca ve Yolaşan	"	Bozulus	7	
228	203	-	Yassıca	"	Bozulus	5	
238	208	-	Yusuf Kuyusu	Çatal	Alpavud	3	Yusuf Kuyu
241	210	-	Körce Kuyu ma'a Dokuz Dorcu	"	Bozulus	1	
249	-	-	Eymürlü	Samsad	Eymür	?	
258	223	-	Hamid Atlu	Çaykuyu	Bozulus (1 hane)	6	
276	-	-	Yazıviran	Kozan	Döğer	4	
277	237	-	Ketençik	"	Bozulus	3	
281	240	-	Körce Kuyu	"	Anterlü	5	
281	241	-	Üzerlik	"	Anterlü	2	
282	241	-	Mağara	"	Döğer	5	
283	242	-	Gökviran	"	Musullu	3	Gökviran
288	-	-	Kuruca	"	Döğer	?	
289	246	-	Örenli	Kaya Haydar	Döğer	9	

Kaynak TD 965	TD 362	MAD 351	Köy adı	Bağlı olduğu birim	Cemaat Adı	Hâne	Köyün Bugünkü Adı
289	246	-	Kangalluca	"	Bozulus	7	
295	-	-	Sumatlu	"	Bozulus	7	Sumaklı
297	253	-	Diğertace	"	Koca Hacılu	4	
297	253	-	Karaburun	"	Ulaşlı Tâbi Bozulus	4	
298	254	-	Tozluca	"	Zağferanlu	4	
303	257	-	Köpeklü	Oyma Ağaç	Bozulus	4	
-	-	12	Til-i Ömer nâm-ı diğer Til-Anber	Cullab	Bozulus (1 hane)	64	Ambartepe
-	-	20	Mağbeli	"	Bozulus (1 hane)		
-	-	24	Nizip ma'a Mezraa-i Kızıltepe ve Cullab virane nam-ı diğer Kocaviranı	"	Bozulus (1 hane)	41	
	-	31	Ahi Dorcu ma'a Mezra-i Arpa Dorcu	"	Bozulus (1 hane)	23	Arpalı
	-	33	Çekme Oruç	"	Bozulus (1 hane)	20	Güçlü
	-	32	Celayhan	"	Bozulus (1 hane)	13	
	-	32	Bozdoğan	"	Bozulus	2	Gülveren
	-	44	Dodaş	"	Bozulus	42	Taşlıca
	-	46	Abel- Ziyad	"	Bozulus	2	
	-	76	Mustafalu ma'a Ağcaviran	Bozabad	Borcanlu	4	Yıkarı Akören
	-	78	Ortaviran	"	Sarılu	-	Orta Ören
	-	78	Mezra-i Deri Köprü	"	Sarılu	-	
			Sandukalı Evi Belofçe nam-i diğer Yenice	"	Bozulus		
	-	79	Kırkpınar ma'a mezra-i Barak Mağara	"	Bozulus		

Kaynak TD 200	TD 184	Köy Adı	Bağlı Olduğu Birim	Cemaat Adı	Hâne	Köyün Bugünkü adı
142	-	İshak Danişmendlü mezra-i Hamza Tepesi	Şarkî Amid	İshak Danişmendlü	47	Çubuklu
143	-	Mezid Viranı Karaman Viranı	"	Karamanlu	?	
151	-	Kışlak-ı Uzunlar	"	Uzan	18	
153	-	Kengerlü	"	Kengerlü	17	
158	-	İzzeddinlü	"	İzzeddinlü	16	
164	-	Haydarlu	"	Haydarlu	18	Işıklar
188	-	Eymür Bulgurlu	"	Eymür	9	
-	81	Eymircan	Suruç	Bayat	4	Mircan
-	81	Makramas	"	Türkmen (Bozulus)	4	
-	91	Taşlı Öyük	"	Bayat	5	
-	91	Dravşa	"	Kutbeğlü	12	Doğrular
-	94	Hazini-i Nasara	"	Avşar ve Şarklu	9	
-	115	Aba Mori	"	Kutbeğlü	24	Aşağı Karıncalar
-	117	Şeyh Çoban	"	Avşar	4	Şeyh Çoban
-	120	Keçilü	"	Alahacılu	7	Keçilü
-	122	Zeki	"	Kutbeğlü	?	
78	-	Pürnek Tepesi	Garbî Âmid	Pürnek	12	Pornâk
84	-	Yenice Salariu	"	Salarlu	12	
88	-	Bayatlıoğlu ma'a Arpa Tepesi	"	Bayat	18	Arpa Deresi

SONUÇ

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi, Akkoyunlu Devleti'nin merkezî toprakları olduğu gibi, bu devletin insan kaynağını karşılayan mühim miktarda Türkmen kitlesini de barındırıyordu. Türkmenlerin ekseriyeti, Erzurum, Bingöl, Pasin, Hınıs, Kars yaylaları ile Urfa-Mandin-Diyarbekir üçgenindeki Berriye kışlağı arasında konar-göçerlik etmekteydiler.

Akkoyunlu Devleti'nin, Safevîler tarafından ortadan kaldırılmasından sonra, coğrafyaya bağlı olarak, bölgedeki Türkmenler de Safevî Devleti'ne tâbi olmuştur. XVI. yüzyıl başlarında Osmanlı-Safevî çatışmalarının yoğunlaşması üzerine Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da otorite boşluğu meydana gelince, konar-göçer Türkmenler mahallî idarecilerin insafına terk edilmiştir. Onların çeyrek yüzyıla yakın süren meşakkatli hayatları, Osmanlı Devleti'nin bölgeye hâkim olmasıyla son bulmuştur.

Osmanlı idaresi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Akkoyunlular zamanında tatbik olunan iktisadî düzeni devam ettirmekte fayda görmekle beraber, Türkmenlere gerek Safevîlerin ve gerekse mahallî idarecilerin uyguladığı keyfî muameleleri bütünüyle kaldırarak, daha öncekine nazaran iktisadî bakımdan rahatlık kazandırmaya çalışmıştır. Türkmenlere gerek iktisadî bütünlüklerini korumak ve gerekse dağılmalarına ve vergi kayıplarına fırsat vermemek amacıyla sancak statüsü verilmiştir. Bu esnada Diyarbekir havalisinde bulunan Dulkadirli aşiretleri de Akkoyunlu Türkmenlerine dahil edilmiş ve "Bozulus Türkmenleri" adıyla anılmaya başlanmıştır.

Akkoyunlu Devleti'nin hâkim unsurunu meydana getiren ve bu devlette etkin rol oynayan aşiretlerin Osmanlı idaresinde sâkin bir hayat sürmeye başlamaları derhal dikkati çekmektedir. Çünkü Akkoyunlu padişahlarının merkezîleşme çabalarına şiddetle muhalefet eden aşiret beylerinin, Osmanlı merkezî yapılanması içinde yer bulamadıkları gibi kendilerine tahsis edilen dirliklerde geçimlerini temin etmeye çalışmaları gerçekten ilginçtir. Çünkü aynı aşiretlerin Safevî Devleti'nin hizmetine girenler ise tıpkı Akkoyunlu Devleti'nde olduğu gibi siyasî roller üstlenmişler ve eski itibarlarını devam ettirmişlerdir. Bu husus merkezî devlet ile aşiret aristokrasisine dayalı devletin işleyişi bakımından kayda değer bir örnek oluşturmaktadır.

XVII. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nde meydana gelen iktisadî buhran ve Celâlî fetreti Bozulus'u da etkilemiş, aşiretler yavaş yavaş Orta Anadolu'ya kaymaya başlamıştır. Merkezî hükümetin geri döndürmek için gösterdiği çabalar ise netice vermemiştir.

Bozulus aşiretleri, Orta Anadolu'da XVII. yüzyıl sonlarına kadar bir arada kalmışlarsa da malî baskılar neticesinde yeniden dağılmış; Ankara, Aydın, Karaman, Keskin ve Vilayet-i Rum merkezli beş gruba ayrılmışlardır. Keskin bölgesinde bulunanlar ile Bozulus'un Orta Anadolu'ya yaptığı muhacerete katılmayıp Diyarbekir havalisinde kalanlar XVII. yüzyıl sonlarında yapılan Rakka iskânına tâbi tutulmuşlardır. Merkezî hükümetin iskân konusunda gevşek davranması üzerine bazı aşiretler iskân mahallini terk ederek Orta Anadolu'ya dağılmışlardır.

Bozulus, evvelâ sancak statüsünde idare edilmiş, onların Orta Anadolu'ya gelmelerinden sonra da kaza düzenine geçilmiştir. Bozulus kazasının adlî ve idarî işlerini kadı, malî idaresini ve vergi tahsilini Türkmen Ağası da denilen voyvoda üstlenmiş idi. Bunlar merkezî hükümet tarafından tayin edilen resmî görevliler idi.

Aşiretlerin idaresini ise boybeyi, kethüda ve oymakbaşı ünvanları ile anılan ve aşiret mensupları tarafından tayin edilen kişiler yapmaktaydılar. Devletin merkezî yapılanması gereği aşiret idarecilerinin hükümet tarafından tasdik edilmesi gerekiyordu.

Aşiretlerin bir arada tutulmaları onlardan bilhassa vergi tahsil edilmesine büyük kolaylık sağlıyordu. Öte yandan, ordunun sefere çıkması esnasında ihtiyaç duyulan deve ve koyunların bir bölümü Bozulus'tan sağlanıyordu. Keza büyük şehirlerin et ve süt ihtiyacının tedarikinde de mühim bir kaynak durumunda idiler.

Aşiretler zaman zaman yaylak-kışlak güzergâhlarının dışına çıkmakta ve ekili-dikili alanlara zarar vermekteytiler. Bu hal konar-göçerler ile yerleşik ahali arasında çatışmalar çıkmasına sebep olmaktaydı. Merkezî hükümet yaylak-kışlak güzergâhının dışına çıkılınasını yasakladığı gibi bu tür hallerin vuku bulmaması için aşiretleri "nezr"e bağlamakta idi.

Bozulus Türkmenleri, nüfus itibariyle bir çok Anadolu şehrinden daha kalabalıktı. Merkezî hükümetin daima hareket halinde olan bu muazzam teşekkülü sürekli kontrol altında tutabilme imkanı sağlayan bir teşkilât yapısı dahilinde idare etmesi, onların iktisadî güçlerini azami ölçüde faal tutarak büyük şehirlerin et ve süt ürünleri ihtiyacını karşılamasının yanında askerî hizmetler için istihdam etmesi ve üstelik vergi tahsil edebilmesi gerçekten takdire şâyândır.

BİBLİYOGRAFYA

I. ARŞİV VESİKALARI

A. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA)

a. Tahrir Defterleri (TD)

TD 965	(Sene: 973)	(Urfa)
TD 561	(Sene: II.Selim)	(Urfa/Bozulus)
TD 200	(Sene: 947)	(Diyarbekir/Bozulus)
TD 362	(Sene: 973)	(Urfa)
TD 402	(Sene: Kanûnî)	(Zü'l-kadiriye)
TD 117	(Sene: 929)	(Ankara)
TD 184	(Sene: 943)	(Birecik)
TD 348	(Sene: Tarihsiz)	(Bozok)
TD 1040	(Sene: Tarihsiz)	(Halep)
TD 604	(Sene: 991)	(Güvercinlik)
TD 79	(Sene: 926)	(Tokat)
TD 660	(Sene: III.Murad)	(Musul)
TD 998	(Sene: 932)	(Diyarbekir)
MAD 351	(Sene: 947)	(Urfa)
MAD 3739	(Sene: 1064)	(Bozulus)
MAD 3741	(Sene:1064)	(Bozulus)
MAD 75	(Sene:926)	(Birecik)

b. Maliyeden Müdevver Defterler (MAD)

701	(Sene:1244)	6268	(Sene:1049-1050)
2931	(Sene: 1094-1096)	22447	(Sene: 1143)
692	(Sene: 1120)	8590	(Sene: 1140-1141)
6415	(Sene: 1052)	7534	(Sene: 984)
8458	(Sene: 1102-1134)	307	(Sene: 1052)
9909	(Sene: 1134)	9825	(Sene:1029-1030)
10187	(Sene: 1156-1184)	9985	(Sene:1111)
10277	(Sene: 1102)	9873	(Sene: 1103)

10306	(Sene: 1116-1118)	300	(Sene: 1034-1040)
16077	(Sene: 1126-1128)	9840	(Sene: 1064-1065)
5910	(Sene: 1072)	2953	(Sene: 1139)
9517	(Sene: 1132)	3472	(Sene: 1106-1127)
10163	(Sene: 1131-1134)	9859	(Sene: 1064-1066)
9885	(Sene: 1111)	10159	(Sene: 1128-1130)
9830	(Sene: 1058)	1242	(Sene: 1031)
3244	(Sene: 1093)	10018	(Sene: 1192)
3295	(Sene: 1033)	4412	(Sene: 1075-1077)
3260	(Sene: 1020)	3489	(Sene: 1078-1083)
10205	(Sene: 1175-1176)	9863	(Sene: 1097)
9876	(Sene: 1104)	4482	(Sene: 1080)
		8479	(Sene: 1098)

c- Divân-ı Hümayûn Baş Muhasebe (D. BŞM)

Nu: 217, 1192, 1180, 3750

d- Anadolu Ahkâm

Nu: 5

e- Atik Şikayet

Nu: 2

f- Kâmil Kepeci Tasnifi (KK)

2311	(Sene: 1101)
2638	(Sene: 1076)
2750	(Sene: 1104)
2835	(Sene: 1125)

g- Mühimme Defterleri (MD)

1, 2, 5, 6, 21, 22, 24, 26, 27, 29, 30, 32, 33, 35, 39, 40, 57, 59, 60, 64, 67, 69, 70, 73, 80, 90, 99.

h- Cevdet Tasnifi

Dahiliye, nu: 4730, 3190, 12430, 14214, 325, 12987, 11141, 6425.

Maliye, nu: 27718, 1384, 3939, 1384, 5720

Zaptiye, nu: 457

B. Tapu-Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-î Kadime Arşivi (TKA)

Tahrir Defterleri

No: 76 (Ankara)

No: 97 (Diyarbekir)
No: 151 (Urfa)
No: 574 (Urfa)

C. Millî Kütüphane Arşivi

Ankara Şer'iyye Sicilleri (AŞS)

No:	Sene:
17	1022-1028
18	985-1029
20	1027-1032
36	1053-1059
40	1060-1065
41	1061-1066
42	1064-1067
45	1066-1070
46	1064-1071
47	1070-1072
49	1070-1074
50	1073-1076
51	1075-1078
52	1078-1079
54	1079-1089
55	1079-1083
56	1077-1084
57	1026-1086
58	1083-1087
59	1066-1088
60	1087-1091
61	1091-1092
64	1083-1095
65	1095-1096
66	1087-1099
69	1100-1102

Gaziantep Şer'iyye Sicilleri(GŞS)

No:	Sene:
40	1103-1104
41	1103-1104
42	992-994
47	1108-1109
48A	1108
48B	1108
52	1114-1115
54	1114

Kayseri Şer'iyye Sicilleri (KAŞS)

24	1032-1033
28	1036-1037

Konya Şer'iyye Sicilleri (KŞS)

10	1070-1071
12	1074-1075

II. YAYINLANMIŞ VESİKALAR

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, c. I-VIII*, İstanbul 1990-1995.

BARKAN. Ö. Lütfi, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, I, Kanunlar*, İstanbul 1943.

REFİK, Ahmet, *Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı*, İstanbul 1987.

-------, *Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200)*, İstanbul 1989.

SU, Kamil, *Balıkesir Civarında Yörük ve Türkmenler*, İstanbul 1938.

ULUÇAY, M. Çağatay, *XVII. Asırda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*. İstanbul 1944.

--------, *18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1955.

YİNANÇ, Refet-ELİBÜYÜK, Mesut, *Kanunî Devri Malatya Tahrir Defteri 1560*, Ankara 1983.

----,----, *Maraş Tahrir Defteri 1563, c. I-II*, Ankara 1988.

438 Numaralı Vilayet-i Muhasebe-i Anadolu Defteri (937/1530), c. I-II ,Yayınlayan: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, İstanbul 1993-1994.

III. KAYNAK ESERLER

ANDREASYAN, Hrant D., *Polanyalı Simeon Seyahatnâmesi (1608-1619)*, İstanbul 1964.

AŞIKPAŞAOĞLU, Aşıkpaşaoğlu Tarihi, Yayınlayan: Atsız, Ankara 1985.

BUCKINGHAM, J.S, *Travels in Mesopotamia Including a Journey From Alleppo, Across the Euphrates to Orfah, Througt the Plains of the Turcomans, to Diyarbekr, in Asia Minor, I*, London 1827.

CELÂL-ZÂDE, Mustafa, *Selim-Nâme*, Hazırlayanlar: Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, Ankara 1990.

CENÂBİ, *Tarih-i Cenâbi Muhtasarı*, Nuriosmaniye Kütüphanesi, Nu: 3097.

CLAVİJO, R. Gonzales,*Anadolu ,Orta Asya ve Timur. Timur Nezdine Gönderilen İspanyol Sefiri Clavijo'nun Sefaret ve Seyahat İzlenimleri*,Tercüme: Ömer Rıza Doğrul, İstanbul 1993.

DEVLETŞAH, *Tezkire-i Devletşah* (Devletşah Tezkiresi), Çeviren: Necati Lugal, İstanbul 1977.

EBU BAKR-I TİHRANÎ, *Kitâb-ı Diyarbakriyya, Akkoyunlular Tarihi, c. I-II*, Yayınlayanlar: Necati Lugal-Faruk Sümer, Giriş ve Notlar; Faruk Sümer, 2. Baskı, Ankara 1993.

EBU'L-GAZİ Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime, Türkmenlerin Soy Kütüğü*, Hazırlayan: Zuhal Kargı Ölmez, İstanbul 1996.

ESTERÂBÂDİ, Aziz b. Erdeşir-i, *Bezm u Rezm*, Çeviren: Mürsel Öztürk, Ankara 1996.

EVLİYA ÇELEBİ,Mehmet Zılli Oğlu, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, c. III-IV*, İstanbul 1314.

FAZLULLAH b. RUZBİHAN, *Tarih-i Alem Arâ-yı Emini*, Fatih Kütüphanesi, Nu: 4431. (İngilizce Tercümesi, V. Minorsky, *Persia in A.D. 1478-1490*, London 1957.

GREGORY EBU'L-FEREC, *Abu'l-Farac Tarihi, c. I-II*, Türkçeye Çeviren: Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1950.

HASAN-I RUMLU, *Ahsenü't-Tevarih*, Neşreden: G.N. Seddon, Baroda 1937.

İBN-İ BİBİ, *El-Evamirü'l-Alâ'iyye Fi'l-Umuri'l-Alâ'iyye I.* Tıpkıbasım, önsöz ve fihristi hazırlayan Adnan Sadık Erzi, Ankara 1956.

İBNÜ'L-ESİR, *el-Kâmil fi't-Tarih*, "İslam Tarihi", c. IX, Çeviren: Abdülkerim Özaydın, Redaktör: Mertol Tulum, İstanbul 1987.

İSKENDER BEĞ-İ TÜRKMEN, *Tarih-i Alem Arâ-yı Abbasi*, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Tercümeler.

KARACAOĞLAN, *Bütün Şiirleri*, Yayına Hazırlayan: Cahit Öztelli, İstanbul 1974

KAŞGARLI MAHMUD, *Divanü Lügati't-Türk, c.I -IV*, Çeviren Besim Atalay, Ankara 1985.

MARCO POLO, *Markopolo Seyahatnâmesi, I-II*, Yayına hazırlayan: Filiz Dokuman. (...)

MÜNECCİMBAŞI, Ahmed b. Lütfullah, *Sahaifü'l-Ahbâr, c. III.* İstanbul 1285.

NAİMA, *Tarih, c. VI,* İstanbul 1280.

NEŞRÎ, *Kitâb-ı Cihan-nümâ, Neşrî Tarihi, c. I-II,* yayınlayanlar: Faik Reşit Unat, Mehmet Altay Köymen, Ankara 1949.

NİZÂMÜ'L-MÜLK, *Siyâset-nâme,* Hazırlayan: Mehmet Altay Köymen, Ankara 1982.

ŞEREF HAN, *Şerefnâme, Kürt Tarihi, I-II,* Arapçadan Çeviren: Mehmet Emin Bozarslan, İstanbul 1971.

er-RÂVENDÎ, Muhammed b. Ali b. Süleyman, *Rahatü's-Südûr ve Ayet's-Sürûr, "Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alâmeti", c. I-II,* Çeviren: Ahmet Ateş, Ankara 1957.

SOLAK-ZÂDE, Mehmed Hemdemî Çelebi, *Solak-Zâde Tarihi, Cild. I-II,* Hazırlayan: Vahid Çabuk, Ankara 1989.

URFALI MATEOS, *Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli,* Hrant D. Andreasyan, Notlar: Eduard Dulaurer, Türkçesi; M. Halil Yinanç, Ankara 1987.

al-ZAHİRİ, Gars al-Din Halil b. Şahin, *Zubdat Keşf al-Mamalik,* Paris 1894.

IV. ARAŞTIRMALAR VE İNCELEMELER

ABDÜLHAKİM, Nilüfer, 16. Yüzyılda Musul Eyaleti, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, *Osmanlı Müesseseleri* Tarihi Kürsüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1975.

AKDAĞ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası."Celali İsyanları",* Ankara 1975.

AKTEPE, Münir, Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair, *Türkiyat Mecmuası, X,* İstanbul 1953.

ANDREWS, Peter Alford, *Türkiye'de Etnik Gruplar,* Çeviren: M. Küpüşoğlu, İstanbul 1994.

AZZAVÎ, A. *Aşairü'l-Irak, c. II,* Bağdat 1937.

BARKAN, Ö.Lütfi, "Avârız", *İslam Ansiklopedisi c. II,* İstanbul 1979.

-------,Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi, *Türkiyat Mecmuası*, X, İstanbul 1951-53.

BARTHOLD, V.V, .Türkmen Kavminin Tarihine Ait Monografi. *(Oçerk İstorii Türkmenskogo Narado, Türkmeniya Külliyatı c. I*, Leningrad 1928'den Türkçeye Çeviren: Abdülkadir İnan) Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi,Tercümeler, Tarihsiz.

-------,*Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, Yayına Hazırlayanlar: Kazım Yaşar Kopraman-A. İsmail Aka, Ankara 1975.

BAYKAL, B. Sıtkı, Uzun Hasan'ın Osmanlılara Karşı Katî Mücadeleye Hazırlıkları ve Osmanlı-Akkoyunlu Harbinin Başlaması, *Belleten XXI/82*, Ankara 1957.

BAYKARA, Tuncer, *Hınıs ve Malazgirt Sancakları Yer Adları, (XVI. Yüzyıl)*, Ankara 1991.

BENT,Theodore, The Yourouks of Asia Minor, *The Journal of The Antropological İnstitute of Great Britain and İreland. Wolume XX*, London 1891.

BİLGİLİ, Ali Sinan, *XVI. Yüzyılda Tarsus Sancağı ve Tarsus Türkmenleri (Varsaklar)*, T.C. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1994.

BİLGİN, Mehmet, *Sürmene Tarihi*, İstanbul 1990.

CAHEN, Claude, İbn-i Said sur L'Asie Mineure Seldjugide,*Turco, Byzantina et Oriens Christianus*, Londan 1974.

-------,*Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, Çeviren:Yıldız Moran, İstanbul 1984.

CLAUSON, Sir Gerard, *An Etimological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, London 1972.

ÇABUK, Vahid, "Yörükler", *İslam Ansiklopedisi c. XIII*, İstanbul 1986.

ÇAĞATAY, Saadet, İl, Ulus ve Yönetenler, *Cumhuriyetin 50.Yıldönümü Anma Kitabı*, Ankara 1974.

ÇAĞATAY, Neşet, Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler,*Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, V/5*, Ankara 1947.

ÇETİNTÜRK, Selaheddin, Osmanlı İmparatorluğu'nda Yörük Sınıfı ve Hukukî Statüleri, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, II/2*, Ankara 1943.

DOERFER, G. *Turkische and Mongolische Elemente İm Neupersischen*, Band II, Turkische Elemente im Neupersischen, Weisbaden 1965.

ERİNÇ, Sırrı, *Doğu Anadolu Coğrafyası*, İstanbul, Tarihsiz.

FAROQHİ, Suraiya, Onyedinci Yüzyılın İkinci Yarısında Devecilik, Danişmendli Mukataası, *IX. Türk Tarih Kongresi, Cild. II*, Ankara 1988.

GÖKBİLGİN, M. Tayyip, XVI. Asır Başlarında Osmanlı Devleti Hizmetindeki Akkoyunlu Ümerası, *Türkiyat Mecmuası, IX*, İstanbul 1951.

-------,*Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihan*, İstanbul 1957.

-------,Arz ve Raporlarına Göre İbrahim Paşa'nın Irakeyn Seferindeki İlk Tedbirleri ve Fütûhatı, *Belleten XXI/82*, Ankara 1957.

GÖYÜNÇ,Nejat, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Ankara 1969.

-------,Diyarbekir Beylerbeyliğinin İlk İdarî Taksimatı, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi XXII*, İstanbul 1969.

--------,"Hâne" Deyimi Hakkında, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, XXXII*, İstanbul 1979.

GÜNGÖR, Kemal, *Cenûbi Anadolu Yörüklerinin Etno-Anropolojik Tetkiki*, Ankara 1941.

GÜVENÇ, Bozkurt, *Türk Kimliği, Kültür Tarihinin Kaynakları*, Ankara 1993.

HALAÇOĞLU, Yusuf, Tapu Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılın İlk Yarısında. Sis (=Kozan) Sancağı, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, XXXII*, İstanbul 1979.

-------,*XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İskân ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1988.

HİNZ, Walter, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd. XV. Yüzyılda İran'ın Millî Bir Devlet Olarak Yükselişi*, Çeviren:Tevfik Bıyıklıoğlu, Ankara 1992.

İNALCIK, Halil, Osmanlılarda Raiyyet Rüsumu, *Belleten,XXIII/92*, Ankara 1959.

-------,Yürüks: Their Origins, Expansion and Economic Role, Oriental Carpet and Textile Studies I, Eds. R. Pinner and W. Denny, London 1986.

KAFESOĞLU, İbrahim, Türkmen Adı, Mânâsı ve Mahiyeti, *Jean Deny Armağanı*, Ankara 1958.

-------,"Selçuklular", *Türk Dünyası El Kitabı*, İkinci Baskı, Ankara 1992.

KORKMAZ, Zeynep, *Nevşehir ve Yöresi Ağızları, I. Cild*, Sesbilgisi, Ankara 1973.

KOPRAMAN, K. Yaşar, *el-Aynî'nin İkdu'l-Cumân'ında XV. Yüzyıla Ait Anadolu Tarihi ile İlgili Kayıtlar*, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Orta Çağ Tarihi Kürsüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1971.

-------, *Mısır Memlûkleri Tarihi, Sultan al-Malik al-Muayyad Şeyh al-Mahmudî Devri* (1412-1421), Ankara 1989.

KÖPRÜLÜ, M.Fuad, "Avşarlar", *İslam Ansiklopedisi c. II*, İstanbul 1979.

KÖYLERİMİZ, *Köylerimiz 1981-1982*, İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1982.

KÖYMEN, M. Altay, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara 1982.

KURT, *Yılmaz, Adana Sancağı Mufassal Tahrir Defteri (1572 M-980 H)*. T. C. Gazi Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1985.

KÜTÜKOĞLU, Bekir, *Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri* (1578-1612), İstanbul 1993.

MARDİN, Ebu'l-Alâ, "Kadı", *İslam Ansiklopedisi, c. VI*, Ankara 1976.

MİNORSKY, Viladimir, Karakoyunlu Cihan Şah ve Şiirleri. Çeviren: Mine Erol, *Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü, Selçuklu Araştırmaları Dergisi, II,* Ankara 1970.

ORHONLU,Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı,* İstanbul 1987.

-------, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı,* İstanbul 1990.

SARACOĞLU, Hüseyin, *Doğu Anadolu, I. Cild,* İstanbul 1956.

ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi, I,* Ankara 1971.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Danişmendliler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. VIII,* İstanbul 1993.

ÖZDEĞER, Hüseyin, Halep Bölgesi Türkmenleri, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Türk İktisat ve İctimaiyat Araştırmaları Merkezi, Türk İktisat Tarihi Yıllığı,* İstanbul 1987.

ÖZDEMİR, Rıfat, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara,* Ankara 1986.

SAHİLLİOĞLU, Halil, "Avârız", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. IV,* Ankara 1991.

SÜMER, Faruk, Bozulus Hakkında, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, c. VII/2,* Ankara 1949.

-------, XVI. Asırda Anadolu Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umûmi Bir Bakış, *İktisat Fakültesi Mecmuası, c. XI,* İstanbul 1952.

-------, Döğerlere Dair, *Türkiyat Mecmuası,* İstanbul 1953.

-------,Azerbaycan'ın Türkleşmesi Tarihine Umûmi Bir Bakış, *Belleten, c. XXI/83,* Ankara 1957.

--------, Anadolu'da Moğollar, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi, I, 1969,* Ankara 1970.

-------, Bozok Tarihine Dair Araştırmalar, *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Anma Kitabı,* Ankara 1974.

-------, *Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü,* Ankara 1976.

-------,*Oğuzlar (Türkmenler),* Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları, Ankara 1980.

--------, *Karakoyunlular (Başlangıçtan Cihan Şah'a Kadar), I. Cild*, Ankara 1984.

---------,"Akkoyunlular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. II*, İstanbul 1989.

ŞAHİN, İlhan, Yeni İl Kazası ve Yeni İl Türkmenleri (1548-1653), *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basılmamış Doktora Tezi*, İstanbul 1980.

--------,Osmanlı İmparatorluğu'nda Konar-Göçer Aşiretlerin Hukûkî Nizamları, *Türk Kültürü, XX/227*, Ankara 1982.

--------,Osmanlı Devrinde Konar-Göçer Aşiretlerin İsim Almalarına Dair Bazı Mülâhazalar, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, XIII*, (1983-1987), İbrahim Kafesoğlu Hatıra Sayısı, İstanbul 1987.

ŞEŞEN, Ramazan, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Ankara 1985.

TEKİNDAĞ, Şehabeddin, XV. Asrın Sonunda Memlûk Ordusu, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Dergisi XV*, İstanbul 1960.

TOGAN, A.Z. Velidi, "Azerbaycan", *İslam Ansiklopedisi, c. II*, Ankara 1979.

--------,*Umûmi Türk Tarihine Giriş, Cild I*, En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar, İstanbul 1981.

TURAN, Osman, *İslamiyet ve Türkler*, İstanbul 1980.

--------, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul 1980.

TÜRKAY, Çevdet, *Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler*, (İstanbul, 1979)

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1984.

--------, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara 1984.

WERNER, Ernst, *Büyük Bir Devletin Doğuşu-Osmanlılar (1300-1481), 2. Halk Ayaklanmaları ve Askeri Feodalizm*, Türkçesi: Yılmaz Öner, İstanbul 1988.

WITTEK, Paul, *Menteşe Beyliği, 13-15. Asırda Garbî Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik*, Türkçeye Çeviren: O. Ş. Gökyay, Ankara 1986.

WOODS, Jhon E. *The Aqqoyunlu. Clan, Confederation Empire, A Study in 15th/9th Century Turko-İranian Politics*, Minneapolis, Chicago 1976.

---------, *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*, Türkçeye Çeviren: Sibel Özbudun, Ek Yazılar ve Açıklamalar: Necdet Sakaoğlu, İstanbul 1993.

WYRİONİS, Speros, Nomadiziations and İslamiziation in Asia Minor, *Studies on Byzantium Seljuks and Ottomans*, Malibu 1981.

YALMAN-YALGIN, Ali Rıza, *Cenupta Türkmen Oymakları, I-II*, Hazılayan: Saḅahat Emir, Ankara 1977.

YİNANÇ, Mükrimin Halil, "Akkoyunlular", *İslam Ansiklopedisi, c. I*, İstanbul 1978.

---------, "Danişmendliler", *İslam Ansiklopedisi c. III*, İstanbul 1988.

ZABİT, Şakir Sabir, *Mucez Tarihü't-Türkmen Fi'l-Irak*, Bağdat 1960.

EK - I

16. y.y.'da Bozulus Aşiretleri ve Nüfusları

	TD. 200				TD. 561			
Cemaat	**Cemaat sayısı**	**Neferen**	**Hane**	**Mücerred**	**Cemaat sayısı**	**Neferen**	**Hane**	**Mücerre**
1- Avşar	14	346	306	40	6	607	1286	321
2- İnallu	1	6	4	2	2	718	500	218
3- Ali Görenlü	2	81	74	7	1	233	178	55
4- Anamaslu	1	78	73	5	1	53	29	21
5- Avanlu	1	43	40	3	1	83	76	7
6- Avcı	1	48	48	-	1	75	55	20
7- Alilü	1	11	11	-	-	-	-	-
8- Azaplu	1	54	49	5	-	-	-	-
9- Anter	1	97	91	6	1	105	86	19
10- Araplu	1	5	5	-	-	-	-	-
11- Atçı	1	36	34	2	-	-	-	-
12- Ala Hacılu	1	10	10	-	-	-	-	-
13 Ağcalu	1	5	5	-	-	-	-	-
14- Bayat	4	183	170	13	3	527	316	211
15- Beğdili	2	211	202	9		-	-	-
16- Bozhanlu/ Borcanlu	1	175	175	-	1	185	144	41
17- Bekir Hacılu	1	14	14	-	-	-	-	-
18-Aba Kürklü	1	3	3	-	-	-	-	-
19- Beg Cökerli	1	76	68	8	-	-	-	-
20- Serkeme	1	256	182	74	-	-	-	-
21- Celahir	1	3	3	-	-	-	-	-
22-Cerid	5	31	31	-	1	106	54	52
23-Cerid Sultan Hacılu	3	47	46	1	1	120	98	22
24- Cecelü	4	84	68	16	-	-	-	-
25- Çübeklü	1	46	41	5	-	-	-	-
26- Çiçeklü	2	31	30	1	-	-	-	-
27- Çemelü/	6	76	72	4	-	-	-	-

Çimelü								
28- Çavundur	1	62	50	12	1	174	125	49
39- Çayan	1	108	100	8	1	214	138	66
30- Çağırganlu	5	44	37	7	1	89	65	24
31-Çepni	-	-	-	-	-	-	-	-
32- Danişmendlü	2	276	232	34	1	395	308	87
33- İshak	1	92	72	20	1	101	86	15
D4nişmendlü								
34- Dolulu	1	8	6	2	-	-	-	-
35- Dalguç	1	46	42	4	2	154	99	55
36- Dokuz	4	44	44		3	541	358	183
37- Dodurga	3	252	214	38	6	275	197	78
38- Döger	2	205	187	18	1	150	123	25
49- Ensarlu	1	14	14	-	-	-	-	-
40- Eymür	8	170	153	17	1	148	92	56
41- Harbendelü	-	-	-	-	2	746	528	218
42- Haydarlu	-	-	-	-	2	109	90	19
43- Hamza Hacılu	3	187	181	6	4	663	537	126
44- Hüseyin Hacılu	1	76	66	10	2	207	150	57
45- Halil Hacılu	1	23	19	4	-	-	-	-
46- Gündüzlü	1	28	23	5	1	36	21	15
47- Güherlü	1	152	149	3	1	296	212	84
48- Ilbeğlü	1	5	5	-	-	-	-	-
49- Ilanlar	1	18	17	1	-	-	-	-
50- Ivaz	1	152	134	18	-	-	-	-
51- İzzeddin Hacılu	2	222	199	23	1	546	452	94
/Izzeddinlü								
52- Küçüklü	1	43	40	3	7	351	264	87
53- Kürd	4	192	176	16	3	463	284	179
Mihmadlu								
54- Kelhur	1	62	59	3	1	47	44	3
55-Karkın	3	128	105	23	3	405	313	92
56- Kızıl Kocalu	5	119	108	11	2	231	155	76
57- Karaca Araplu	3	148	118	30	1	202	155	47

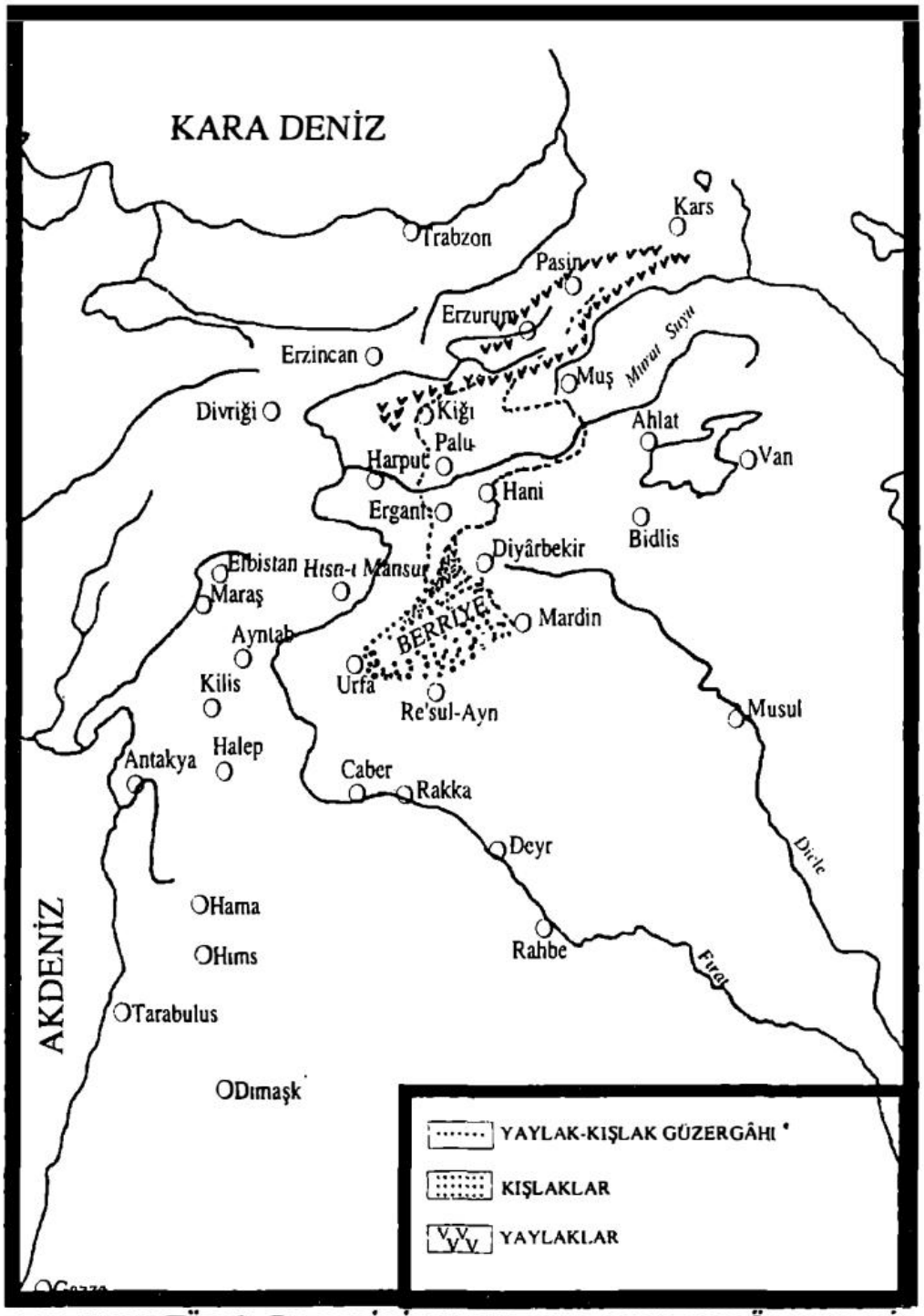
58- Koca Hacılu	1	53	48	5	1	139	117	22
59- Közgücek	1	8	8	-	-	-	-	-
60- Kamkam	1	6	6	-	-	-	-	-
61- Kargaçlu	1	9	6	3	-	-	-	–
62- Kara Hasanlu	1	3	3	-	-	-	-	-
63- Kutsinlü	1	21	21	-	-	-	-	-
64- Küşer	1	79	73	6	-	-	-	-
65- Kutlubeğlü/ Kutbeğlü	1	68	67	1	-	-	-	-
66- Karabağlu	1	7	6	1	-	-	-	-
67- Küşne	1	150	137	13	1	361	272	84
68-Kürdenküre	-	-	-	1	188	122	66	
69- Lek	2	122	108	14	3	173	146	27
70- Musullu	3	150	144	6	4	343	277	56
71- Musacalı	2	12	2	-	-	-	-	-
72- Oğulbeğlü	1	403	375	28	5	724	611	113
73- Süleyman Hacılu	1	171	151	20	3	237	187	50
74- Sarılu	1	3	3	-	-	-	-	-
75- Salarlu	1	86	81	5	1	98	81	17
76- Şeyh Mihmadlu	2	152	143	9	2	245	182	63
77- Şeyhlü	2	229	206	23	3	586	454	132
78- Doyran	-	-	-	-	1	372	297	75
79- Tabanlu	4	349	316	33	1	761	595	166
80- Şeh Kovanlu	1	101	96	5	-	-	-	-
81- Uzan	1	72	72	-	1	252	237	15
82- Uzunlar	1	49	48	1	-	-	-	-
83- Hacılu	1	3	3	-	-	-	-	-
84- Çobu	1	34	29	5	-	-	-	-
85- Karakoyunlu	1	256	187	69	-	-	-	-
86- Yelli	1	5	3	2	-	-	-	-
87- Tekelü	1	22	18	4	-	-	-	-
88- Tutgak	1	146	124	22	-	-	-	-
89- Yaballun	1	72	68	4	1	106	66	40

90- Yavılu	1	5	5	-	-	-	-	-
91- Yurtçu	1	15	15	-	-	-	-	-
92- Zağferanlu	1	52	50	2	-	-	-	-
93- Pürnek	3	183	173	10	4	630	470	160

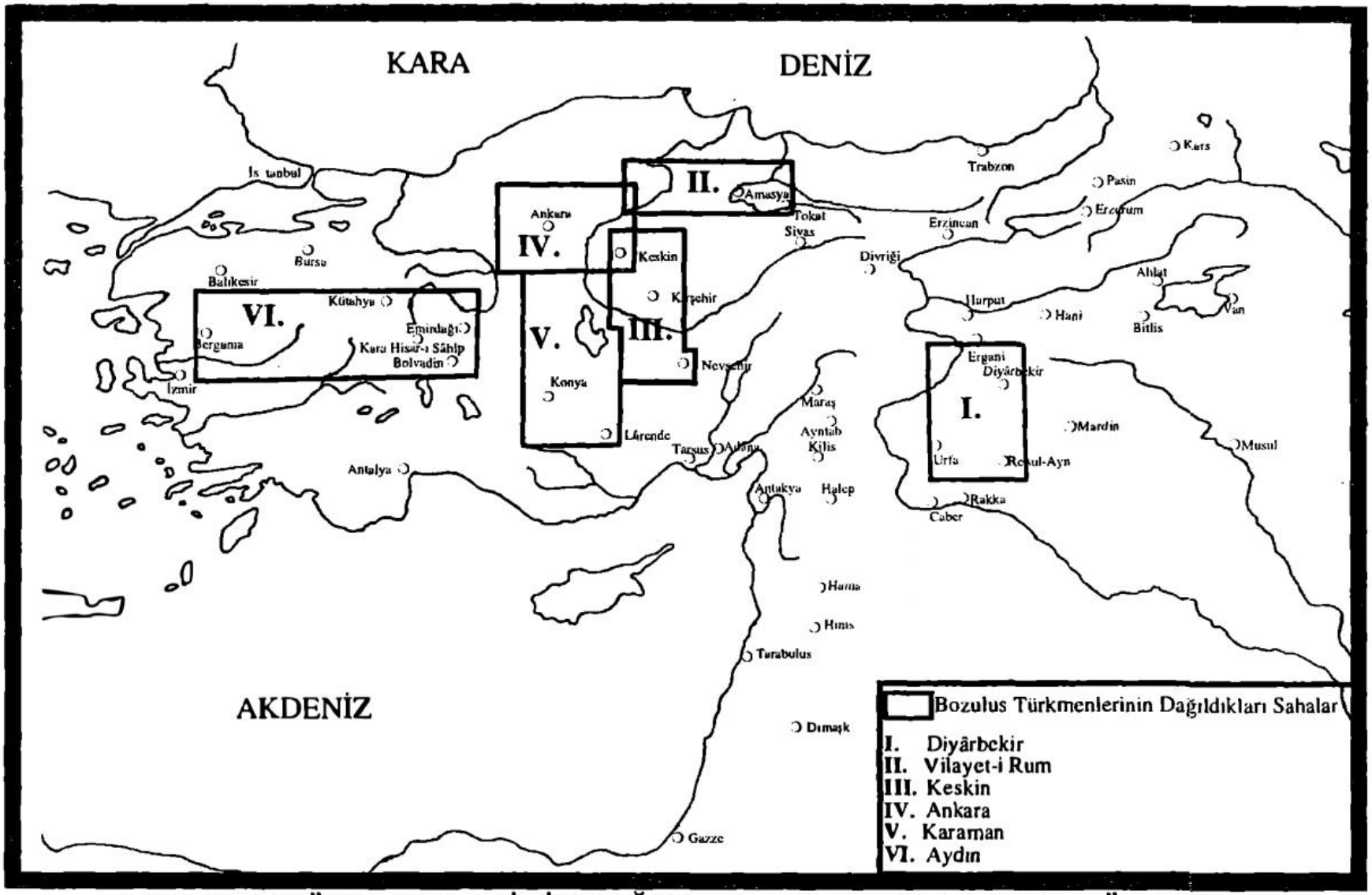
EK = 2

XIX. yüzyıldaTabanlı kazasına tâbi köyler (Bozulus aşiretleri tarafından kurulan köyler) Bugün Ankara iline tâbi Polatlı, Gölbaşı ve Bâlâ kazalarının köylerinin bir bölümünü oluşturmaktadır.

Afşar-ı Sagîr
Akviran
Ayazlı
Balaban
Bayat-ı Atik
Bel Çarsak
Bezirhane
Boralı
Borçlu
Büyük Afşar
Büyük Boyalık
Canburnu
Cemşid
Cide Pınarı
Çamlı
Çatalçeşme
Çatalviran
Dul
Etyemez
Göklüçek
Kara Hamzalı
Kara Süleymanlı
Karadalak
Kirişli
Köselü
Küçük Boyalık
Mihmatlu
Murad Köşkü
Seydili
Sufiler/Sofular
Şedid Höyük
Şehriban
Tokmaklı
Üçem
Yeni Bayat
Yeni Bayat Şeyhlü
Yeni Yaban Çarsağı

BOZULUS TÜRKMENLERİNİN YAYLAK VE KIŞLAK BÖLGELERİ
-XVI. YÜZYILIN SONLARINA KADAR-

BOZULUS TÜRKMENLERİNİN DAĞILDIKLARI SAHALAR (XVII. YÜZYIL)

DİZİN

Akkoyunlu, Türkmen ve Bozulus maddeleri metin içinde çok sık kullanıldığından dizine alınmamıştır.

âdet-i ağnâm, 45, 124, 128, 134, 135, 137, 154
âdet-i zekat, 127
ağnam vergisi, 45, 128
arûs, 135
askerîlik, 125
avârız, 124, 132,
avarız-ı divâniye, 15
Aba Kürklü, 47
Aba Mori, 90
Abbaslu, 147
Abdurrahmanlu, 92, 146
Âbiverd, 21, 22
Âmid, 31, 32, 77
Acem, 152
Acurlu, 46, 48, 147, 15
Adana, 42, 50, 52, 59, 100, 152,
Adıyaman, 63
Afganistan, 17
Afrasiyab, 25
Afyon, 12, 148
Ağaçeriler, 28
Ağaçeri, 28, 45
Ağalık, 121
Ağcalu aşireti,48
Ahlat, 27,48
Ahlatşahlar, 24,
Akçakale, 57
Akkoyun, 119, 219
Aksaray, 42
Akşehir, 42
Akyazı, 39
Ali Tekin, 20, 21
Alıncak, 94
Ali Görenlü, 49, 101, 145, 147
Ala Hacılu, 45, 48, 161,
Alilü, 49
Almakulak, 37
Alp Arslan, 23
Alp İlek, 24
Alpavut, 33, 156, 159
Amasya, 61
Anamaslu, 50,
Antakya 78
Antalya, 74
Antep, 53, 76, 159
Anter, 50, 147, 155, 156
Anterlü, 149, 151, 159
Amuderya, 22
Anadolu, 17, 24, 26, 27, 28, 30, 31, 37, 38, 41,65, 118, 141, 143,147,150, 151,
Anadolu Selçukluları, 24
Anamur, 28, 29
Ankara, 11, 12, 39, 42, 50, 52, 54, 56, 60, 61, 65-67,80, 82, 83, 87, 92, 101, 103, 109, 118, 119, 145, 148, 149, 152, 153, 164
Araban nahiyesi ,83
Araklı, 96
Arap, 68, 150
Araplar, 68
Arap Benî Rebia, 29
Arapça, 18
Arap emirleri, 23
Arap Irakı, 94
Araplu, 51
Arap Uneyn taifesi, 68
Arelü, 147
Arışlu Tahmasp Kulu Sultan, 55
Arminiyye, 21
Arsfan Yabgu, 21, 22
Artuklular, 24, 29-31
Atçeken, 42
Atlandı, 82
Avrupa, 34-35
Avanlu, 51, 104, 127, 133, 134, 145, 147
Avcı, 52
Avşar, 15, 26, 32, 45, 46, 52-54, 73, 86, 101, 147, 158, 161
Avşar Alplü, 46
Avşar Enamlu, 149
Avşar Sultan Ali Bey, 54
Avşar taifesi, 65
Aydın, 11, 39, 41, 64, 65, 77, 81, 87, 90, 92, 110, 125, 145, 146, 148
Ayıntab, 27
Ayn-ı Calud Savaşı, 78
Ayn-ı Rîz, 57, 138
Aykudlu, 110, 148
Azaplu, 57
Azerbaycan, 17, 21, 26, 30, 36, 91, 94, 95
bâd-ı heva, 98, 124, 127, 128, 132,139
bennâk, 108, 127, 132,
beylerbeyi, 131, 135
boy, 14, 18, 29, 32, 33, 34, 46, 47
boyunduruk, 39
boy beyleri, 47, 110, 113, 1125, 152
Babaî isyanı, 28
Badelü, 88
Bağdat, 23, 37, 84, 94, 97
Balhan, 22, 27
Balhan Türkmenleri, 26
Balıkesir, 12, 39, 48
Balkanlar, 17, 24
Barçın, 153
Barçınlu kazası, 81
Barik Bey (Pürnekli), 94
Barik Bey'in oğlu Abbas Bey, 95

Batı Anadolu, 12, 28, 40, 77, 148, 154
Batı İran, 26
Batı Karadeniz, 27
Bayat-ı Atik, 56, 101, 147
Bayat-ı Cedid, 56, 101, 147, 165
Bayatlar, 41, 45, 47, 55, 56, 78, 118
Bayatoğlu, 32
Bayezid, 56, 93
Bayram Beğlü, 101, 147
Bayburd, 27, 30, 42
Bayındır, 29, 32, 37, 45
Baysungur, 36, 90
Beğ Cökerlü, 56
Beğdili, 46, 57,
Bekir Hacılu, 57
Bekirlü, 92, 148
Beliç ırmağı, 51, 57, 60, 81, 92, 103, 147, 180
Bennak, 105, 134
Berda hâkimi Emir Karaman, 83
Bergama, 146, 149
Berriye, 30, 38, 131, 133, 142, 144,
Berriyecik, 42, 130, 137
Berriye kışlağı, 131, 133, 163
Bıçakçı, 66
Bicanlu Süleyman Bey, 91, 90
Bicanlu, 32, 36, 45
Biga, 39
Bingöl, 38, 139, 140, 142, 163
Birecik, 11, 29, 78
Bizans, 23, 25,27,
Bolu, 35
Bolu Yörükleri, 39
Borlu, 39
Bolvadin, 88, 119, 148
Boy Beyi, 39, 47, 112, 113, 114, 150, 165.
Boynu İncelü, 150
Boynu Yoğunlu, 149
Bozabad, 58, 66, 96, 156, 160
Bozabad nahiyesi, 93, 96, 103
Bozdoğan, 39
Bozok, 11, 41, 42, 50, 51, 59, 63, 76, 85, 88, 90, 147
Bozok Türkmenleri, 48, 55, 56
Bozoklu, 43
Bozulus Beyi, 111
Bozulus kadılığı, 109
Bozulus Meliki, 111
Bozulus voyvodası, 110, 111
Bulak, 73
Bursa, 32, 39, 120, 146
Burhanlu, 58, 158, 160
Büveyhoğulları, 23
Büyüklü, 1148
celep, 120
ceraim-i hayvanat, 34
cürm-i cinayet, 128, 135
Caber, 29, 68
Cecelü, 62
Cakirlü, 33, 45
Canbaz Çukuru, 142
Candan Köprüsü, 81
Cekem, 32, 55, 78
Celâlî, 143, 154
Celâlî fetreti, 143, 164
Celayir, 29
Celalır, 61
Cerid, 46, 45, 58, 59,83, 146, 150, 152
Cerid taifesi, 100
Cerid-i Sultan Hacılu, 60
Ceridlü, 100
Cend, 20,
Ciğerlü,147
Cihangir Mirza, 69, 93
Cullab, 50, 73, 74, 98,155, 160
çiftlik, 124
çobanbeği, 127, 128, 133, 142
Çağataylı Şahruh, 93
Çağataylılar, 94
Çağırganlu, 46, 60,101, 122, 147
Çağrı bey, 21, 22,
Çaldıran Savaşı, 54, 99
Çandar, 39
Çankırı, 27, 59, 152
Çapakçur, 130, 139
Çarsak, 147
Çaşnigir köprüsü, 99, 119, 152, 160
Çataklu, 92, 118, 146, 148
Çavundur, 61, 92, 146, 148
Çayan, 61, 145, 146, 153, 156
Çayurlu, 148
Çemişkezek, 32, 75
Çepni, 27, 28, 63, 130, 146
Çeşme,39
Çıldır, 73, 101, 151
Çiçekdağı, 59,147
Çiçeklü, 64, 120
Çiğdemlü, 150
Çimelü, 46, 62
Çinliler, 17
Çirmen Yörükleri, 40
Çive Bağları, 153
Çobanbeği vergisi, 132
Çobu, 64, 65, 147,151,
Çökelek, 110, 119, 146, 148
Çökelik, 72, 148
Çukurcak, 147
Çukurova, 27, 42
Çukursa'd, 55
Çungaroğlu, 70
Çübeklü, 65
derbendci, 92
devriye, 118

dırlik, 95, 164
duhan, 135
Dânâ Bey, 93, 94
Dalguç, 65
Danişmendlü, 32:41, 80, 101, 147
Danişmendlü Beyliği, 65
Danişmendlü kazası, 66
Danişmendlü mukataası, 88
Danişmendoğulları, 24
Darıcı, 39
Denizli, 28,
Derilü, 92, 146
Devlet, 24
Dımaşk Hoca ,68
Dihistan, 22
Divriği, 41
Diyarbekir, 10, 11, 18, 30, 32, 36, 37, 41, 43-45, 48, 52, 56, 58, 60, 63, 64, 68, 73- 75, 79, 80, 89, 91, 93, 94, 107, 126, 127, 137, 145, 147, 150, 163, 164,
Dıyarbekir defterdarlığı, 117
Diyarbekir havalisi, 133
Diyarbekir ulusu, 130
Diyar-ı Mudar, 33, 68
Diyar-ı Rebia, 32
Dodurga, 46, 66, 67
Doğancık nahiyesi, 74
Doğu Anadolu, 21, 28, 29, 30, 32, 43-45, 68,114, 126-128, 133, 138, 139, 149, 156, 161
Dokuz, 67,70, 148
Dokuz taifesi, 58, 77
Dokuzlu, 100, 147
Dolulu, 67
Doyran, 67, 159
Dögerler, 29, 31, 41, 46, 68, 70, 97, 155, 159
Döger ulusu, 44
Döğer Salim, 68
Dukak oğlu Selçuk, 25
Dulkadir, 11, 14, 16, 33, 41, 45, 47, 55, 60, 63, 72, 77, 143, 149, 163
Dulkadir Beyliği, 16, 54, 55
Dulkadir îrâzı, 100
Dulkadir ili, 34, 40, 49, 52, 54, 56-59, 62, 63, 67, 72, 85, 89
Dulkadir Türkmenleri, 40, 42, 44, 46, 48, 50-52, 58-67, 71, 73, 75, 81,83, 83, 86, 87, 90, 101-105, 127
Dulkadir ulusu, 41, 47, 50, 56, 60, 77, 100
Edirne, 122
Eleşgirt, 27, 139
Ellici, 39
Elvanlı, 42
Elvend Mirza, 36, 37, 85, 94
Eminlü, 101, 111, 145, 147
Emir Barsbay, 53,
Emir Cekem,52
Emir Nuayr, 69
Emir Sultan, 39
Emirdağı, 95, 148
Emrudlu, 80, 146
Ensarlu, 71
Erbil, 97, 98
Erciyes, 100
Erdebil, 26
Ereğli, 39, 61, 77
Eretna, 29, 30, 32
Ergani, 30, 31, 140
Ergani Beyi, 126
Ermenek, 28
Ermeni, 21, 25, 27
Ermenistan, 26
Erran, 26, 36
Erzincan, 27, 29, 30, 32, 93, 139
Erzurum, 29-34, 38, 42, 73, 101, 122, 126, 129, 133, 140-143, 151, 161
Esbkeşan/Atçeken, 80
Esenli, 42
Eski-il, 42, 44
Eskişehir, 148
Esterabad, 71
Eşrefoğulları, 28
Eymür, 46, 71, 156, 157, 159, 161
Eymürlü, 72, 147, 149
Eymürlü Sultan Halil, 73
Eymürlü Yâr Ali Han, 73
Fars, 26, 36
Farsça, 18
Fatih Sultan Mehmed, 34, 78, 94
Ferâve, 22
geçit resmi, 126
göçebe Türkler, 18
Gaffarlu, 87, 111, 119, 153
Garbî Âmîd, 56, 97, 100
Gazan Han, 30
Gazintep, 12
Gazneli Mahmud, 21, 22
Gaznefiler Devleti, 20, 22
Gazze, 75, 78,
Gence, 82
Genceli Avşarı, 54
Germiyanoğulları, 28,
Germenç, 72, 110, 119, 148
Gevherlü, 72
Göde Ahmed Bey, 36
Gökçe Musa (Döğerli), 69, 70
Gökçeli, 42
Göktürk, 17, 19
Göl-i Karabağî, 81
Gönen, 39
Gülâbi Bey, 90
Gündeşlü, 46, 72, 151,155 158
Gündüz Afşarı, 73

Gündüzlü, 73
Güney Anadolu, 63
Güney Azerbaycan, 26, 103
Güneydoğu Anadolu, 11, 12, 43-45, 68, 74, 75, 83, 102, 112, 149, 163
Gürcistan, 26, 35, 36, 142
Gürcü, 25
Gürün, 40
Güvercinlik, 51
Güzelhisar, 39
hac yolu, 150
has, 39, 42, 107
haslar kalemi, 126
hass-ı hümayûn, 45
has reayası, 118, 147, 154
havalelik, 115
hitabet, 125
Hacı Ahmedlü, 48
Hacılu, 74, 92, 146
Haftan kalesi, 97
Haleb, 11, 33, 41, 47, 52, 60, 66, 71, 72, 79, 83, 95, 120, 122, 149
Halife Köyü, 80
Halil Hacılu, 74
Haçlı Seferleri, 24
Haçlılar, 24
Halaçlar, 18
Halep Türkmenleri, 40, 41, 45, 46, 48, 50, 55, 57, 62, 70, 79, 83, 95, 96, 143
Halife, 23,
Hama, 54, 72,150
Hama Döğerleri, 70
Hamza, 93
Hamza Hacılu, 15, 32, 74, 80, 84, 111, 115, 145, 146, 155
Hani, 139
Harran, 68, 89, 91, 96, 138
Harbendelü, 41, 46, 75, 76, 146-150
Harezm, 22
Harput, 34
Hasan Padişah, 34
Hasan Padişah Kanunları, 13, 129, 130
Hasankeyf, 32
Haydarlu, 76
Haymane kazası, 77
Haymaneteyn, 151
Hazar Ötesi Türkmenleri, 27
Hemedan, 37, 94
Herad, 32
Hınıs, 131, 140, 163
Hınıs Beyi, 130
Hınıs sancağı, 95
Hısn-ı Mansur, 63
Honaz, 39
Horasan, 21, 22, 27, 91, 95
Hoy, 26
Hristiyan, 25
Huğlu, 149
Humus, 70, 72, 150
Huzistan, 26, 53
Hüseyin Hacılu, 76,148
imamet, 125
Irak, 17, 30, 97
Irak Türkmenleri, 22, 23
Irakeyn, 36
Irakeyn Seferi, 131, 133
I. Ahmed, 117, 146
I. Selim, 92, 154
I. Tahmasb, 91, 95, 99
II. Selim, 48-50, 54, 58, 60-62, 65-68, 71-76, 78, 81,83, 87, 91, 92, 95, 98, 102, 105, 143
İçel Yörükleri, 81
İfrâz-ı Zülkadiriye, 41
İmparator Mihael, 24
İl Eminlü, 77, 101, 146
İlanlar, 77
İlbeylüler, 77
il ve ulus, 44, 108
İnallu, 32, 41, 55, 78, 79, 101, 118, 147
İnallu Mukataası, 49
İnaloğlu İbrahim Bey, 78
İnebeğlü, 119,
İnegöl, 39
İnönü, 88
İran, 17, 25, 30, 34, 52, 73, 94, 120, 126, 142
İran seferi, 122
Irık, 119
İsfendiyar, 33
İsficab, 17
İshak Danişmendlü, 66, 156, 157, 165
İslâm, 17, 19
İslâmiyet, 17, 18
İsmail Beğdili, 116
İspir, 27, 33, 131
İstahr, 35
İstanbul, 117, 119, 120, 146
İvaz, 79
İzmit, 27
İzzeddin, 64, 80, 115, 117, 145-147, 153, 161
İzzendinlü, 80
karavulluk, 93
kabile, 46, 47
kaçgın, 135
kadı, 108, 164
kaftan baha, 118
kaza, 107, 145, 164
kethüda, 12, 89, 109, 110, 112, 125, 145, 150, 152, 165
kethüda hıdamiyyesi, 115
kışlak, 14, 26, 41, 44, 101, 107, 121, 133, 134, 137, 141-143, 145
kışlak vergisi, 154

kızıl başlık, 95
konar-göçer, 10, 13, 14, 18, 25, 28, 29, 31, 33, 34, 38-45, 86, 96, 101, 104, 107-110, 120, 124, 126, 128, 131, 135, 138, 141-144, 152, 163, 165
Kâmil Guruş, 118
Kaçarlar, 36, 48
Kadı Burhaneddin, 31
Kadınhanı, 92
Kahire, 32
Kala-i Zaim, 97
Kalecik, 152
Kalincar, 21
Kamkam, 80
Kangal, 41
Kantemir Çepnisi, 63, 146, 153
Kantemir Kethüda, 116
Kanunî Sultan Süleyman, 10, 49-51, 58, 67, 70, 76, 106, 114, 130-133
Kanun-ı Osmanî, 137
Kara Arslan Kavurd, 26
Kara Halillü, 92, 146
Kara Hasanlu, 83,
Kara Sarılu, 92, 97
Kara Yusuf'un oğlu İskender, 69
Kara Yülük Osman Bey, 30, 53, 68, 74,93
Kara Yusuf, 32, 53
Kara Yülük, 31, 32, 85
Karabağ, 55, 71
Karabağî, 72
Karabağlu, 81, 118, 153
Karaca Araplu, 46, 81, 82, 146, 157
Karacadağ, 39, 55, 140
Karacadağ Yaylası, 130, 140
Karacakoyunlu Yörükleri, 39
Karadeniz, 27, 28, 139
Karadeniz Ereğlisi, 39
Karahanlı, 20
Karahasanlı, 146
Karahisar, 28
Karahisar-ı Sahib, 72, 74, 81
Karakoyunlu, 15, 29, 34, 37, 43, 51, 68, 79, 81-84, 93, 94, 97, 101, 147
Karakoyunlu Cihan Şah, 85,94
Karakoyunlu Hasan Ali, 94
Karakoyunlu Rüstem Tarhan, 55, 71, 76, 93
Karaman, 11, 12, 42, 61, 66, 80, 89, 92, 94, 99, 115, 118, 119, 125, 145, 146, 153, 157, 164
Karamanlu, 33, 35, 65, 82, 92, 101, 111, 146, 147, 161
Karamanoğlu, 34,
Karaman sancağı, 148
Karaulus, 44, 117, 133,
Kargaçlu, 82
Karkın, 81, 83
Karluklar, 17, 19,
Kars, 29, 140, 163
Kasım Bey, 94
Kastamonu, 27, 28, 39
Kaşgarlı Mahmud, 17, 19
Kaşıkçı, 66
Kavurgalu, 83
Kaya Haydar, 85, 103
Kayalu, 145
Kayın eyaleti, 91
Kayıtmış Bey, 91
Kayseri, 120
Kelhor, 84, 121
Kemah, 29
Kengerlü, 161
Kethüdalu, 92, 148
Keskin, 11, 48, 59, 63, 73, 81, 87, 99, 101, 102, 145-147, 150, 156, 164
Kıbrıs, 152
Kıcılu/Kıçılu, 84, 157
Kınık, 20, 25
Kırcalu, 92, 148
Kırkpınar, 66
Kırşehir, 39,59, 66, 100, 147
Kıvırcık, 119
Kızılbaş, 14, 52, 55, 56, 142
Kızılırmak, 38
Kızıl Kocalu, 84
Kızılkoyun, 119
Kiğı, 30, 31, 140
Kiğı Sancak Beyi, 126
Kirman, 26, 36
Kocacık, 40
Koca Hacılu, 85, 120, 160
Koçlu, 86
Konrapa, 39
Konur, 152
Konurlu, 101, 147
Konya, 11, 44, 109
Korucubaşı Sarı Pire, 99
Koyunlu, 52
Kozan, 69, 91, 159
Köseli Avşarı, 147
Köyceğiz, 28
Közgücek, 86
Kûh Ahmed Bey, 93
Kûh Gîluye, 53
Kucur Avşarı, 147
Kusun, 42
Kuşçu, 101, 147
Kuşdoğanlu, 110, 119, 148
Kuştemir, 42
Kutalmış Oğulları, 24
Kutlu Bey, 30, 31
Kutbeğlü Avşarı, 53, 86, 161
Kuzey Suriye, 55
Küçüklü, 59, 87, 100, 140, 146, 149, 150-153

Küfürlü, 84, 117, 145
Kürd Mihmadlu, 66,87, 101, 147
Kürdenküre, 88
Kürt, 43
Küşne, 66, 80, 115, 145, 146, 153
Küşer, 88
Kütsinlü, 87
Kütahya, 41, 66, 72, 153
Lek, 89, 149, 159
Levendat, 153
Levent, 149
malikâne, 118, 119, 126
mîr-i aşiret, 47, 98
mukataa, 109, 118, 119, 127
Maksudlu, 87, 148
Makü, 55
Malatya, 28, 75, 138
Malazgirt zaferi, 23
Malkara, 40
Mamalu, 76
Mamalu Türkmenleri, 52
Mangışlak, 27
Manisa 12, 73, 84, 148
Mansur, 24
Manyas, 39
Maraş, 41, 51, 52, 63, 64, 67, 71, 79, 86, 153
Mardin, 29, 30, 32, 55, 69, 73, 75, 137, 139, 147, 163
Mardin Subaşısı, 126
Maveraünnehr, 20, 25, 26
Melik Mansur, 95
Memlük, 29, 55, 68, 69, 78
Memlük Devleti, 52, 75
Memlük sultanı, 32, 52, 53, 78
Memlük Sultanı Kayıtbey, 36
Mengücekler, 24
Menteşe, 39, 147
Merv,22
Mervanoğulları, 23
Mesud, 22
Meşhed, 95
Mısır, 9, 33, 94
Mihmadlu, 46, 62, 111, 119, 147-149, 153
Miryokefalon savaşı, 24
Moğol istilası, 26, 27, 28
Moğollar, 27-30, 78
Mugan, 26, 27
Muhammedî Mirza, 36
Murad Han, 94
Murad Suyu, 130, 138, 140
Musacalu, 89, 151
Musul, 23, 26, 30, 34, 84, 97
Musullu, 15, 32, 36, 45, 92, 155, 158, 159
Musullu Emir Bey, 91
Musullu Mehmed Han, 91
Musullu Sûfi Halil Bey, 90
Musullular, 90
Muş,38, 140
Muş Eminleri, 126
Mut, 28
Mutahharten, 30, 31
naib, 109
nezr, 115, 165
Nahcıvan, 26, 98
Nazlı Gözlü, 149
Nesâ, 22
Nevşehir, 62, 82
Nif, 39
Niğde, 108
Nihavend, 55
Nusaybin nahiyesi, 97
Nizamü'l-Mülk, 25
Nurbanu Sultan, 41
oba, 46,47, 145, 148
oymak, 15, 32, 34, 45
oymakçılık, 95
Oğulbeğlü, 47, 52, 61, 67, 92, 97, 111, 120, 127, 148
Oğulbeğlü oymağı, 92
Oğuz Kağan, 18
Oğuz Yabgusu, 20, 22
Oğuzlar, 17, 18, 19, 20,
Ohlu, 71
On-ok, 19
Oniki İmam, 37
Ordu, 17, 19
Orhan Beğli, 42
Orta Asya, 24
Orta Anadolu, 11, 12, 24, 30, 48, 49, 51, 52, 54, 56, 57, 59, 60-64, 67-70, 72-93, 96, 97, 99, 101, 102, 109, 131, 143-149, 153, 164
Oruç Hanlu, 150
Osmanlı Devleti, 13, 14, 33-38, 40, 42-45, 52, 53, 63, 78, 85, 91, 95, 104, 107, 117, 126-128, 154, 163, 164
Osmanoğulları, 14
Otlukbeli Savaşı, 35, 45, 53, 63, 94
Oymak Başı, 116, 165
Özbekler, 54, 91,
padişah hasları, 108, 109, 117, 135, 146
peşkeş, 115
Palu, 30, 31, 126, 130, 140
Pasin, 28, 30, 37, 129, 131, 133, 140, 163
Pasin Sancak Beyi, 130
Paşa sancağı, 80
Pehlivanlu, 48, 59, 60, 76
Pir Budak oğlu Şahbende Han, 95
Pir İvaz, 95
Pir Mehmed (Pürnekli), 93
Polonya'lı seyyah Simoen, 119, 122
Poyrazlu, 92, 96
Pürnek, 15, 32, 36, 37, 45, 93-96, 120, 156-158, 161

Pürnekli Ferruh Han, 95
Pürnekli Mansur Bey, 94
Pürnekli Şah Ali, 93
Pürnekli Şeyh Ahmed Bey, 95
Pürnekli Şeyh Hasan, 94
raiyyet, 98
raiyyet rüsûmu, 98, 150
reaya, 124, 134,
resm-i arusane, 128
resm-i çift, 124, 135
resm-i dönüm, 124
resm-i duhan, 132
resm-i kara, 134
resm-i kışlak, 127, 128, 131
resm-i yaylak, 127, 128, 130, 131
resm-i zemin, 132
Rakka, 11, 29, 31, 48, 51, 54, 57, 59, 60, 63, 64, 68, 70, 73, 75, 79, 81, 82, 87, 89, 90, 99, 101, 103, 145, 147, 150-152
Recebli Avşarı, 54, 63
Resm-i Gûde, 126, 140
Resm-i Hâne, 128
Resulayn, 58, 102, 157
Revan kalesi, 58, 95
Reyhanlu, 48
Romanos Diogenes, 23
Ruha, 31-33
Rum, 24, 27, 28, 33
Rumeli, 28, 40, 80, 119
Rumeli Yörükleri, 120
Ruganlu, 148
Rüstem Tarhan, 36, 55
sancak beyi, 40, 108, 142
sancak, 107, 108, 117, 137, 163, 164
subaşı, 131, 135
sürsat, 127, 134
Sa'dlu, 33
Sadrun, 149
Safevîler, 14, 15, 58, 91, 129, 130, 133, 143, 163, 164
Safevî Devleti, 37, 48, 52, 53, 59, 63, 64, 71, 75, 78, 95, 101, 164
Safita, 53
Salarlu, 76, 96, 157, 161
Sultan Yakub, 15, 90
Saltuklular, 25
Salurlar, 26
Samanoğulları, 20
Samsat, 50
Sancak beyleri, 108, 131
Sandıklı, 148
Sarı Hızırlu, 92, 118, 148
Sarılu, 97, 156, 160
Saruca, 149
Saruhan, 73, 90, 93
Savur kazası, 77
Selamlık, 140
Selçuk Subaşı, 20,
Selçuklu, 21-27,
Selçuklu Devleti, 20, 23, 25
Selendi, 64, 146, 153
Selmanlu, 66
Serahs, 22
Serbest, 135
Ser Kovanlu, 99
Serkeme ve Aşiyanlu/Asbanlu , 104
Sermayelü, 66
Seydilü, 145, 147
Seyyid Gazi, 148
Siirt, 34
Silifke, 35, 99
Silsüpür Ceridi, 58, 151, 152
Silvan, 32
Sinop, 27
Sis kazası, 71
Sistan, 91
Siverek, 68
Sivas, 29, 31, 41, 61
Sivri Karkın, 81
Sivrihisar, 81
Söğüt Yörükleri, 39
Sûfi Halil, 90
Sûfî Şeyh Haydar, 36
Suldus, 29
Sultan Elvend, 36
Sultan Hacılu, 60, 116
Sultan Halil, 85
Sultan Hamza, 93
Sultan Mehmed, 53
Suriye, 17, 30, 52, 137
Suruç, 49, 56, 68, 86, 90, 161
Suruç nahiyesi, 90
Süleyman (Pürnekli), 24, 93
Süleyman Hacılu, 98, 146, 155
Şah Ali (Pürnekli), 93
Şah İsmail, 52, 54, 64, 91, 95
Şah İsmail-i Safevî, 37
Şah Kulu Han, 95
Şam, 26, 33, 55, 140
Şamahı, 82
Şam Bayatı, 56
Şam emiri Şeyh, 78
Şamlu, 148
Şam Türkmenleri, 133
Şark Çağırganlu, 60, 147, 155
Şarkî Âmid, 61, 64, 66, 72, 76, 80, 102, 1
Şarkışla, 41
Şarur, 37
Şebinkarahisar, 34
Şehr-i Zor, 26, 97, 98
Şeyh Ahmedlü, 92, 148
Şeyh Hasan (Pürnekli), 90, 93

Şeyh Mihmadlu, 100
Şeyhli, 99, 146, 149
Şiraz, 64, 90
timar, 42, 107, 137, 154
torunluk, 125
Tabanlu, 32, 46, 47, 52, 100, 111, 117, 122, 147-149, 151, 153
Tabanlu Kazası, 101, 148
Tabanlu mukataası, 56, 79, 101
Taife, 46, 50, 67
Taraklı, 39
Tarsus, 42, 47
Tarsus Türkmenleri, 42
Tebriz, 34, 35, 37, 45, 144
Tecerlü, 59, 101, 146, 149-151
Tekâlif-i örfiye, 134
Teke, 37
Tekelü, 101
Tekirdağı, 40
Tercil, 32
Timur, 32, 97
Timurlu Ebu Said, 90
Tire, 39
Tokat, 39, 61, 79
Trablus, 53
Trabzon, 34, 63, 96
Trabzon Rum Devleti, 30, 63
Traş, 148
Tuğrul Bey, 21-23
Tur Ali Bey, 30
Turgud, 42
Turgut kazası, 89, 148
Tutgak, 102
Türk, 17-19, 24, 26, 27, 40, 47
Türkçe, 28
Türkiye Selçukluları, 21
Türkmen Ağası, 110, 111, 165
Türkmen Deresi, 130
Türkmen Devesi, 122
Türkmen Koyunu, 119
Türkmen mukataası, 110
Türkmen Oymak, 37, 70, 95
Türkmen Voyvodalığı, 111
Türkmenistan, 27
Türkmenân-ı Şam, 46
ulus, 14, 39, 44
Ulaş, 42, 160
Ulukışla, 61, 77
Uluyörük, 39
Urfa, 10-12, 20, 34, 38, 50, 56, 58, 60, 68, 72, 76, 85, 89, 91, 92, 97, 98, 124, 137, 154, 155, 163
Uruk/Unug, 46
Urumiye, 26
Uşak, 28
Uygur, 17
Uyrat, 29
Uzan, 102, 161
Uzun Hasan Bey, 14, 32, 34, 36, 45, 51, 53, 55, 63, 71, 75, 76, 78, 85, 90, 93, 94, 144
Uzun Hasan'ın oğlu Zeynel, 94
Üçoklu Türkmenleri, 43
Üsküdar, 41
Üsküdar Türkmeni, 41, 147
vakıf, 42
vakıf reayası, 117
vilayet defterleri, 141
voyvoda, 80, 109-111, 114, 117, 123, 165
Valide Sultan hasları, 118, 119
Van Gölü, 138
Varsaklar, 42
Venedikliler, 34
Vesah kalesi, 139
Vilayet-i Rum, 11, 61, 63, 80, 84, 89, 92, 118, 125, 145, 147, 149, 164
Viranşehir, 39
Voyvodalık, 111
yava, 128
yaylak, 14, 26, 41, 44, 104, 107, 115, 121, 126, 129, 137, 140-146, 165
yaylak pazarları, 121
yaylak resmi, 126
Yabaltun, 59, 102, 150-152
Yaka Türkmenleri, 27
Yakar kazası, 153
Yakub Bey, 36
Yavılu, 103, 147
Yayla, 101, 131, 133, 149, 150
Yavuz Sultan Selim, 9, 54
Yıvalar, 26
Yeni il, 41, 48-52, 59, 62, 83, 96, 121, 128
Yeni İl Türkmenleri, 41, 47, 59, 60, 62, 63, 67, 70 72, 73, 81, 83, 88, 96, 100, 101, 106, 120
Yeni il kazası, 152
Yerli koyun, 119
Yozgat, 72
Yörük, 38, 40, 119, 128
Yörükân-ı Bozok, 40
Yörükân-ı Halep, 40
Yörükân-ı Maraş, 40
Yularlu, 101, 147
Yurtçu, 107
Yüncü, 39
Yüzdeciyan, 52
Zağferanlu, 103, 156, 160
Zamantı kazası, 64
Zap suyu, 97
Zaylçelü, 149
zeamet, 42, 154
Zülkarneyn, 19